

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПАРВ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ВОРОБЕЛЬ УЛЯНА БОГДАНІВНА

УДК 347.91/95

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАКІНЧЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ БЕЗ УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ СУДУ В
ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

Спеціальність «081 – Право»
Галузь знань «08 – Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ /У. Б. ВОРОБЕЛЬ/

Науковий керівник:
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
ВЕРБА ОЛЬГА БОГДАНІВНА

Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Воробель У. Б. Закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» в галузі знань 08 «Право». Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2023.

Дисертаційна робота присвячена комплексному дослідженню інституту закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві, аналізу судових помилок і причин, що їх породжують, виявленню та усуненню колізій та прогалин правового регулювання цього цивільного процесуального інституту, вдосконаленню чинного цивільного процесуального законодавства України та підвищенню ефективності його застосування.

Запропоновано закриття провадження у справі розуміти як закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду, у зв'язку із чітко встановленими в законі підставами, перелік яких є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає, та які свідчать про відсутність в особи права на звернення до суду або добровільне урегулювання учасниками справи правової вимоги після відкриття провадження у справі, або про неможливість продовження розгляду справи з незалежних від учасників цивільної справи чи суду обставин, наслідком чого є втрата можливості повторного звернення до суду із тотожною вимогою, тобто вимогою між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Аргументовано, що залишення заяви без розгляду слід трактувати як закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду у зв'язку із чітко встановленими в законі підставами, перелік яких є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає, та свідчать про наявність у справі обставин, що перешкоджають розгляду справи, але можуть бути усунуті в майбутньому, у зв'язку з чим не виключається можливість повторного звернення до суду із тотожною вимогою, тобто вимогою між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Проаналізовано і встановлено, що, з огляду на багатогранність обставин, які становлять підстави закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду, інститут закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення рішення суду має множинну правову природу та може трактуватися як: 1) захід процесуально-правового примусу; 2) ускладнення в процесі судового розгляду цивільної справи; 3) захід перешкоджання зловживання процесуальними правами; 4) засіб виправлення допущених судових помилок; 5) засіб самоконтролю суду за своїми процесуальними діями; 6) результат розпорядчих дій сторін; 7) засіб захисту інтересів відповідача від пред'явленого позову.

Та, попри таку різноманітність у трактуванні суті інституту закінчення провадження у справі без ухвалення рішення суду, всі його прояви відзначаються органічною єдністю та взаємозалежністю. Адже, захищаючись від заявлених позовних вимог, відповідач обов'язково вказуватиме на порушення, які допустив позивач під час звернення до суду, а отже, як наслідок, на допущені помилки з боку суду. З іншого боку, виправляючи помилки, які допущені під час відкриття провадження у справі, суд, тим самим, захищатиме інтереси відповідача (заінтересованої особи) від необхідності брати участь у процесі, який виник безпідставно. У випадку застосування санкцій щодо позивача (заявника) у формі закриття провадження у справі чи залишення заяви без розгляду він захищатиме інтереси відповідача (заінтересованої особи) (адже саме з вини недобросовісного позивача був розпочатий безпідставний судовий процес, у який був втягнутий відповідач) та усуватиме помилки, що були допущені на стадії відкриття провадження у справі (бо саме через неповідомлення усіх фактів позивачем на стадії відкриття провадження у справі суд допустив неправомірне відкриття провадження у справі).

Обґрунтовано положення про те, що процесуально-правова природа інституту закінчення провадження без ухвалення рішення суду виключає можливість завершення розгляду цивільної справи одночасно за декількома підставами. Тому у випадку наявності кількох підстав для закінчення розгляду справи без ухвалення рішення суду має надавати пріоритет застосуванню тієї підстави, якою він усуне

помилки, допущені ним під час вирішення питання про відкриття провадження у справі, адже наявність хоча б однієї з обставин, що є підставою для закінчення розгляду справи без ухвалення рішення щодо суті заявлених вимог, є підґрунтям припинення усіх цивільних процесуальних правовідносин у справі та унеможлиблює їх подальший розвиток. Таким чином, застосування судом хоча б однієї з підстав закінчення провадження без ухвалення рішення виключає можливість застосування всіх інших, а якщо такі підстави належать до різних його форм, то поготів.

Запропоновано усі підстави закриття провадження у справі за їх функціональною спрямованістю поділяти на: 1) підстави, які свідчать про неправомірність відкриття провадження у справі у зв'язку із порушенням позивачем (заявником) порядку реалізації права на звернення до суду, а точніше у зв'язку із відсутністю передумов реалізації цього права (пп. 1, 3, 6 ч. 1 ст. 255 ЦПК України); 2) підстави, які свідчать про недоцільність продовження розгляду справи, у зв'язку з добровільним урегулювання учасниками справи правової вимоги після відкриття провадження у справі (пп. 2, 4, 5 ч. 1 ст. 255 ЦПК України); 3) підстави, які свідчать про неможливість продовження розгляду справи з незалежних від учасників цивільної справи чи суду обставин (п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України).

Доцільним є поділ підстав залишення заяви без розгляду за таким критерієм як функціональна спрямованість обставини, що становить підставу застосування цього інституту. І, відповідно, усі підстави, передбачені ст. 257 ЦПК України, запропоновано поділити на: 1) підстави, які свідчать про неправомірність виникнення провадження у справі, у зв'язку із порушення позивачем (заявником) умов реалізації права на звернення до суду (пп. 1, 2, 4, 8, 11 ч. 1 ст. 257 ЦПК України); 2) підстави, які свідчать про недоцільність продовження розгляду справи, у зв'язку із волевиявленням одного із учасників справи про закінчення провадження у справі (пп. 3, 5, 7 ч. 1 ст. 257 ЦПК України); 3) підстави, які свідчать про неможливість продовження розгляду справи, у зв'язку із волевиявленням сторонами або однією із них бажання на зміну органу уповноваженого на розгляд і вирішення справи (пп. 6, 12 ч. 1 ст. 257 ЦПК України); 4) підстави, які свідчать про невиконання одним із

учасників справи, покладеного на нього цивільно-процесуального обов'язку (п. 9, 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України).

Аргументовано позицію про те, що підстава закриття провадження у справі, передбачена п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, охоплює такі обставини: 1) справа не підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства; 2) заявлено вимогу, яку суди взагалі не можуть розглядати, оскільки вона не має правового характеру, а отже є «байдужою для права»; 3) відсутність цивільної процесуальної правоздатності у позивача або відповідача; 4) відсутність у позивача процесуальної заінтересованості в цивільному процесі; 5) звернення до суду органів та осіб, які передбачені ст. 56 ЦПК України, на захист прав, свобод та інтересів інших осіб, у випадках, коли законом їм такого права не надано.

Обґрунтовано положення про те, що закриття провадження у справі у зв'язку з відсутністю предмета спору (п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) можливе лише у тому випадку, коли на момент відкриття провадження у справі предмет спору існував, однак у процесі розгляду справи внаслідок дії чи настання обставин, якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань або самими сторонами врегульовано спірні питання, припинив своє існування.

Зазначено, що відсутність у провадженні цього чи іншого суду тотожної справи слід віднести до умов реалізацій права на звернення до суду за судовим захистом, оскільки така обставина сигналізує про дотримання особою належного порядку звернення до суду, а наявність у провадженні цього чи іншого суду тотожної справи як обставини, що свідчить про порушення таких умов, може бути в майбутньому усунута, що надаватиме право особі на повторне звернення до суду за судовим захистом.

З метою недопущення можливості ухвалення двох рішень за одним і тим же позовом, запропоновано серед умов реалізацій права на звернення до суду за судовим захистом закріпити таку обставину як відсутність у провадженні третейського суду тотожної справи, що дозволить, у разі недотримання її позивачем, застосувати інститут залишення позовної заяви без розгляду. У зв'язку з чим запропоновано п. 4 ч. 1 ст. 257 ЦПК України викласти у такій редакції: «у провадженні цього чи іншого

суду або ж у третейському суді є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав».

Виходячи зі стабільності цивільного процесу, логічності та послідовності вчинення процесуальних дій, їх відповідності меті та завданню конкретній стадії процесу, а також, ураховуючи розумне співвідношення інститутів залишення заяви без руху та залишення заяви без розгляду, встановлено, що у п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України може йтися лише про ті недоліки заяви, які, хоча і виникли до відкриття провадження у справі, але про які не було відомо суду під час постановлення ухвали про відкриття провадження у справі.

Визначено, що до обставин, які охоплюються підставою, передбаченою п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, окрім вищезазначеної обставини, також належить: 1) несплата позивачем (заявником) у встановлений судом строк суми судового збору, сплата якого судом була відстрочена або розстрочена; 2) несплата судового збору в повному розмірі або його частини, що виник у результаті збільшення позивачем розміру позовних вимог; 3) несплата судового збору в повному розмірі або його частини у разі змінення позивачем позовних вимог, який був звільнений від сплати судового збору, на інші, які згідно з чинними приписами законодавства не належать до такої пільгової категорії; 4) несплата судового збору в повному розмірі або його частини особою, в чий інтересах до суду звернулись орган чи особа, які передбачені ст. 56 ЦПК України, що вимагає продовження розгляду справи після відмови таких суб'єктів від позову.

Встановлено, що залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, застосовується за сукупності таких умов: 1) неподання доказів саме позивачем; 2) неподання тих доказів, що витребувані судом та є необхідними для вирішення; 3) неподання зазначених доказів без поважних причин, що слід розуміти як: їх незазначення, їх непідтвердження або ж їх невизнання такими судом.

Аргументовано позицію, що у випадку неподанням позивачем без поважних причин доказів, що витребувані судом, більш закономірним і виваженим буде спочатку спробувати тимчасово вилучити в нього ці докази, і лише у разі, коли зробити цього не вдалося, залишити його позовну заяву без розгляду. Таке вирішення цієї ситуації більше відповідатиме логіці розвитку цивільного процесу та

забезпечуватиме дійсну реалізацію права позивача на здійснення судочинства. Тому застосування п. 9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України слід пов'язувати саме з невиконанням позивачем ухвали про тимчасове вилучення у нього доказів для їх дослідження судом.

Ключові слова: законність, право на справедливий суд, суд, правосуддя, цивільний процес та цивільне судочинство, підготовче засідання, зловживання процесуальними правами, закриття провадження у справі та залишення позову без розгляду, предмет спору та предмет позову, мирова угода, судовий акт, альтернативні способи вирішення спорів, третейське судочинство, медіація, процедура примирення.

SUMMARY

Vorobel U.B. Completion of proceedings without a court decision in civil procedure.
– Qualifying scientific work as a manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 081 "Law" in the field of knowledge 08 "Law". Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2023.

The dissertation deals with a comprehensive study of the institution of completion of proceedings without a court decision in civil procedure, analysis of judicial errors and their causes, identification and elimination of collisions and gaps in the legal regulation of this civil procedural institution, improvement of the current civil procedural legislation of Ukraine and increasing the effectiveness of its application.

Cessation of proceedings is proposed and determined as the completion of the civil proceedings without a court decision in connection with the grounds established in the law, the list of which is exhaustive and not subject to extended interpretation. The legal grounds indicate that the person is not entitled to appeal to the court or the voluntary settlement of a legal claim by the participants in the case after the opening of the proceedings or the impossibility of continuing the case due to circumstances beyond the control of the participants in the civil case or the court, the consequence of which is the loss of the possibility of re-applying to the court with the same claim, i.e. a claim between the same parties, about the same subject matter and for the same reasons.

It is argued that the dismissal of a claim should be interpreted as the completion of civil proceedings without a court decision in connection with the grounds established in the

law, the list of which is exhaustive and not subject to extended interpretation. The legal grounds testify to the circumstances that prevent proceedings but may be eliminated in the future. In this connection, the possibility of re-applying to the court with an identical claim, a claim between the same parties, about the same subject matter and for the same reasons, is not excluded.

It is analyzed and established that considering the multifaceted circumstances constituting the grounds for cessation of the civil proceedings and dismissal of a claim, the institution of completion of civil proceedings without a court decision has a multiple legal nature and can be interpreted as 1) a measure of procedural and legal coercion; 2) complications in the process of judicial review of a civil case; 3) an effort to prevent the abuse of procedural rights; 4) a means of correcting committed judicial errors; 5) a tool of self-control of the court on its procedural actions; 6) the result of regulatory activities of the parties; 7) a means of protecting the defendant's interests from a lawsuit.

However, despite such diversity in the interpretation of the essence of the institution of completing civil proceedings without a court decision, all its manifestations are characterized by organic unity and interdependence. After all, in defending against the stated claims, the defendant will necessarily point to the violations committed by the plaintiff during the appeal to the court and, therefore, as a result, to the errors made by the court. On the other hand, by correcting the errors made during the opening of the proceedings, the court will thereby protect the interests of the defendant (interested person) from the need to participate in the process that arose without grounds. In the case of applying sanctions against the plaintiff (applicant) in the form of cessation of the proceedings or dismissal of a claim, the court will protect the interests of the defendant (interested person) (because it was the fault of the unscrupulous plaintiff that a groundless legal process was started, in which the defendant was involved). The court will eliminate errors admitted at the stage of opening the civil proceedings (it was clear because the plaintiff did not report all the facts at the stage of opening the civil proceedings that the court allowed the unlawful opening of the civil proceedings).

The proposition that the procedural and legal nature of the institution of completing civil proceedings without a court decision excludes the possibility of ending the

consideration of a civil case simultaneously on several grounds is substantiated. Therefore, if there are several reasons for ending the case without a decision, the court should prioritize applying that reason, which will eliminate the mistakes made by it during the decision on the opening of civil proceedings because the presence of at least one of the circumstances that are the basis for the end of the case without a decision on the merits is the basis for the termination of all civil procedural legal relations in the case and makes their further development impossible. Thus, the application by the court of at least one of the grounds for ending the proceedings without a decision excludes the possibility of applying all others. If such reasons belong to their various forms, then they are dismissed.

It is proposed to divide all grounds for cessation of the civil proceedings according to their functional orientation into: 1) grounds that testify to the illegality of the opening of the civil proceedings in connection with the violation of the procedure for exercising the right to appeal to the court by the plaintiff (applicant), or more precisely, in connection with the absence of prerequisites for the implementation of this right (clauses 1, 3, 6, part 1 of Article 255 of the Civil Procedure Code of Ukraine); 2) reasons that indicate the inexpediency of continuing the case in connection with the voluntary settlement of the legal claim by the participants of the case after the opening of the civil proceedings (clauses 2, 4, 5, part 1 of Article 255 of the Civil Procedure Code of Ukraine); 3) grounds that indicate the impossibility of continuing the case due to circumstances beyond the control of the participants in the civil case or the court (clause 7, part 1 of Article 255 of the Civil Procedure Code of Ukraine).

It is appropriate to divide the reasons for dismissing a claim according to such a criterion as the practical orientation of the circumstance, which constitutes the basis for applying this institute. In addition, accordingly, all grounds provided for in Article 257 of the Civil Procedure Code of Ukraine should be divided into: 1) grounds that testify to the illegality of the civil proceedings in connection with the violation of the conditions for exercising the right to appeal to the court by the plaintiff (applicant) (clauses 1, 2, 4, 8, 11, part 1 of Article 257 of the Civil Procedure Code of Ukraine); 2) reasons that indicate the inexpediency of continuing the case in connection with the will of one of the participants to end the civil proceedings (clauses 3, 5, 7, part 1 of Article 257 of the Civil Procedure Code

of Ukraine); 3) grounds that indicate the impossibility of continuing the case in connection with the will of the parties or one of them to change the body authorized to consider and resolve the claim (clauses 6, 12, part 1 of Article 257 of the Civil Procedure Code of Ukraine); 4) grounds that testify to the failure of one of the parties to the case to fulfill the civil procedural duty assigned to him (clauses 9, 10, part 1 of Article 257 of the Civil Procedure Code of Ukraine).

The position that the reason for cessation of the civil proceedings is provided for in clause 1, part 1 of Article 255 of the Civil Procedure Code of Ukraine covers the following circumstances: 1) the case is not subject to consideration according to the rules of civil procedure; 2) the courts cannot consider a claim at all because it does not have a legal character, and therefore is "indifferent to the law"; 3) the lack of civil procedural capacity of the plaintiff or defendant; 4) the plaintiff's lack of procedural interest in the civil procedure; 5) appeal to the court by bodies and persons, provided for in Article 56 of the Civil Procedure Code of Ukraine, to protect the rights, freedoms and interests of other persons, in cases where the law does not grant them such a right.

The provision that the cessation of the civil proceedings due to the absence of the subject matter of the dispute (clause 2, part 1 of Article 255 of the Civil Procedure Code of Ukraine) is justified only in the case when the subject matter of the dispute existed at the time of the opening of the civil proceedings, but in the process of consideration of the case as a result of an action or the occurrence of circumstances, if there are no unresolved issues between the parties in this regard or the parties themselves have settled the disputed issues, it has ceased to exist.

It is noted that the absence of an identical case in the proceedings of this or another court should be attributed to the conditions for the exercise of the right to appeal to the court for judicial protection since such a circumstance signals that a person observes the proper procedure for applying to the court, and the presence of an identical case in the proceedings of this or another court as circumstances indicating a violation of such conditions may be eliminated in the future, which will give the person the right to appeal to the court for legal protection again.

It is proposed to establish such a circumstance as the absence of the same case in the arbitration court proceedings among the conditions for implementing the right to appeal to the court for judicial protection to prevent the possibility of making two decisions on the same claim. It will allow, in case of non-compliance by the plaintiff, to apply the institution of dismissal of the claim. In connection with this, clause 4, part 1 of Article 257 of the Civil Procedure Code of Ukraine should be worded as follows: "In the proceedings of this or that court or an arbitration court, there is a case of dispute between the same parties, about the same subject matter and on the same grounds."

Based on the stages of the civil procedure, the logic and sequence of procedural actions, their compliance with the purpose and task of a specific stage of the procedure, as well as taking into account the reasonable ratio of the institutions of leaving the claim without progress and leaving the claim without consideration, it is established that in clause 8, part 1 of Article 257 of the Civil Procedure Code of Ukraine can refer only to those shortcomings of the statement, which, although they arose before the opening of the civil proceedings, were not known to the court at the time of the decision on the opening of the civil proceedings.

It is determined that the circumstances covered by the grounds provided for in clause 8, part 1 of Article 257 of the Civil Procedure Code of Ukraine, in addition to the circumstance mentioned above, also apply: 1) non-payment of the court fee by the plaintiff (applicant) within the term set by the court, the payment of which was postponed or deferred by the court; 2) non-payment of the court fee in whole or part of it occurred as a result of the plaintiff increasing the size of the claims; 3) non-payment of the court fee in whole or part of it if the claimant, who was exempted from paying the court fee, changes the claims to others that do not belong to such a preferential category according to the current provisions of the law; 4) non-payment of the court fee in whole or part of it by a person in whose interests the body or person referred to in Article 56 of the Civil Procedure Code of Ukraine, which requires the continuation of the case after such subjects have refused to file a claim.

It is established that the dismissal of the claim on the grounds provided for in clause 9, part 1 of Article 257 of the Civil Procedure Code of Ukraine, is applied under the

following conditions: 1) failure to provide evidence by the plaintiff; 2) failure to submit the evidence required by the court and necessary for the decision; 3) non-presentation of the specified evidence without valid reasons, which should be understood as not indicating them, not confirming them, or not recognizing them as such by the court.

The position is proved that in the case of the plaintiff's failure to provide the evidence required by the court without valid reasons, it would be more logical and balanced first to withdraw this evidence from him temporarily, and only if it was not possible, to leave his statement of claim without consideration. Such a solution to this situation will align with the logic of developing the civil procedure. It will ensure the effective implementation of the plaintiff's right to civil proceedings. Therefore, the application of clause 9, part 1 of Article 257 of the Civil Procedure Code of Ukraine should be connected precisely with the plaintiff's failure to comply with the decision on the temporary seizure of evidence from him for its examination by the court.

Keywords: legality, right to a fair trial, court, justice, civil procedure and civil proceedings, preparatory meeting, abuse of procedural rights, cessation of civil proceedings and dismissal of the claim, subject matter of the dispute and subject matter of the claim, settlement agreement, judicial act, alternative dispute resolution methods, arbitration, mediation, conciliation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Воробель У. Б. Повернення судового збору у зв'язку із залишенням заяви без розгляду в цивільному судочинстві України. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 2 (12). С. 46–56.

2. Воробель У. Б. Правовий механізм повернення судового збору у разі завершення розгляду без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 3 (13). С. 57–66.

3. Воробель У. Б. Повернення судового збору у зв'язку із закриттям провадження у цивільній справі. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. Том 3. № 95. С. 192–212.

4. Воробель У. Б. Закінчення наказного провадження без ухвалення судового рішення по суті заявлених вимог. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 115–120. URL : http://www.lsej.org.ua/4_2022/24.pdf

5. Воробель У. Б. Поважність причин неявки позивача в судове засідання як кваліфікуюча ознака залишення позовної заяви без розгляду: de lege lata і de lege ferenda. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 157. С. 74–92.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Воробель У. Б. Проблеми тлумачення категорії «належне повідомлення» в цивільному судочинстві науково-практичному семінарі. *Проблеми приватного права в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу* : збірник матеріалів науково–практичного семінару (м. Львів, 4 жовтня 2019 року). За заг. ред. І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів, «ГАЛИЧ–ПРЕС», 2019. С. 28–32.

7. Воробель У. Б. Процесуальні наслідки укладення медіаційної угоди щодо спору, що перебуває на судовому розгляді. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти* : матеріали IV Всеукраїнської за міжнародною участю науково-практичної конференції (м. Полтава, 23–24 жовтня 2019 року) : у 2–х ч. Полтава : Россав, 2019. Ч.1. С. 79–81.

8. Воробель У. Б. Процесуальні наслідки виявлення недоліків сплати судового збору в цивільному судочинстві. *Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання)* : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (22 листопада 2019 року). упор. Ю. М. Шевців. Львів: 2019. С. 55–57.

9. Воробель У. Б. Наслідки залишення зали судового засідання позивачем (на матеріалах судової практики). *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.)* : зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25–річчя створення ун–ту, Харків, 22 листоп. 2019 р. / МВС України, Харків. нац. ун–т внутр. справ. Харків, 2019. С. 90–92.

10. Воробель У. Б. Правові позиції Верховного Суду щодо застосування інституту залишення заяви без розгляду у разі повторної неявки позивача в судове засідання науково-практичної конференції. *Теоретико-прикладні проблеми правового*

регулювання в Україні : збірник матеріалів наук.-практ. конф. (м. Львів, 06 грудня 2019 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 248–253.

11. Воробель У. Б. Правові позиції Верховного Суду щодо визначення наслідків неявки позивача в підготовче засідання в цивільному судочинстві України. *Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці*. Випуск 20. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. С. 183–184.

12. Воробель У. Б. Процесуальні наслідки неявки позивача в підготовче засідання в цивільному судочинстві України. *Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України* : збірник матеріалів III науково-практичного круглого столу (м. Київ, 14 травня 2020 р.) / наук. ред. Бобрик В. І. К.: Електрон. текст. дані. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. С. 56–61.

13. Воробель У. Б. Правові наслідки неподання позивачем витребуваних судом доказів: альтернативні варіанти дії суду за правилами цивільного судочинства України. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (13 листопада 2020 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 29–32.

14. Воробель У. Б. Процесуальні умови застосування інституту залишення заяви без розгляду у разі повторної неявки позивача в судове засідання. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 грудня 2020 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 396–399.

15. Воробель У. Б. «Коштів на марки не має»: сучасні реалії забезпечення реалізації законодавчо закріпленого права учасників справи на інформацію про дату, час і місце судового розгляду. *Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні*: зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Видавництво Хмельницького інституту МАУП, 2021. Вип. 10. С. 52–57.

16. Воробель У. Б. Застосування інституту повернення судового збору у разі повернення заяви з процесуальних питань без розгляду. *Приватно-правові та*

публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики: матеріали Міжнародної конференції (в авторській редакції) (м. Маріуполь, 24 вересня 2021 року). Маріуполь, ДонДУВС. 2021. С. 42–46.

17. Воробель У. Б. Альтернативні підстави залишення заяви без розгляду в цивільному судочинстві України. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2021 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьвДУВС, 2021. С. 28–31.*

18. Воробель У. Б. Залишення заяви про перегляд заочного рішення без розгляду: проблемні моменти понятійного апарату. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2022 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 32–35.*

19. Воробель У. Закриття заочного провадження у зв'язку з розпорядчими діями учасників цивільної справи. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 9 грудня 2022 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 285–288.*

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

20. Воробель У. Б. Процесуальні особливості повернення судового збору у разі завершення розгляду цивільної справи без ухвалення рішення суду. *Evropský politický a právní diskurz (European political and law discourse). 2021. Volume 8. Issue 5. С. 140–150.*

21. Воробель У. Б. Процесуальні особливості закінчення провадження у справі, відкритого за заявою неповнолітньої особи, без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві України. *W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka: aspekty społeczno-prawne / pod redakcją Anny Pawlak, Beaty Skwarek, Justyny Stadniczeńko. Warszawa : Wydawnictwo AEN, 2020. S. 429–442.*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ЗАКІНЧЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ БЕЗ УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	29
1.1. Поняття та правова природа інституту закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення судового рішення щодо суті заявлених вимог.....	29
1.2. Класифікація підстав закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві.....	45
Висновки до розділу 1.....	50
РОЗДІЛ 2. ЗАКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ.....	54
2.1. Закриття провадження у справі з підстав, які свідчать про неправомірність відкриття провадження у справі, у зв'язку із відсутністю у позивача (заявника) передумов реалізації права на звернення до суду.....	54
2.2. Закриття провадження у справі з підстав, які свідчать про недоцільність продовження розгляду справи, у зв'язку з добровільним урегулювання учасниками справи правової вимоги після відкриття провадження у справі.....	63
2.3. Закриття провадження у справі з підстави, яка свідчить про неможливість продовження розгляду справи з незалежних від учасників цивільної справи чи суду обставин.....	80
Висновки до розділу 2.....	93
РОЗДІЛ 3. ЗАЛИШЕННЯ СПРАВИ БЕЗ РОЗГЛЯДУ.....	98
3.1. Залишення справи без розгляду з підстав, які свідчать про неправомірність виникнення провадження у справі, у зв'язку із порушенням позивачем (заявником) умов реалізації права на звернення до суду.....	98
3.2. Залишення справи без розгляду з підстав, які свідчать про недоцільність продовження розгляду справи, у зв'язку із волевиявленням одного із учасників справи про закінчення провадження у справі.....	133

3.3. Залишення справи без розгляду з підстав, які свідчать про неможливість продовження розгляду справи, у зв'язку із виявленням сторонами або однією із них бажання змінити орган уповноважений на розгляд і вирішення справи.....	161
3.4. Залишення справи без розгляду з підстав, які свідчать про невиконання одним із учасників справи покладеного на нього цивільного процесуального обов'язку.....	166
Висновки до розділу 3.....	182
ВИСНОВКИ.....	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	203
ДОДАТКИ.....	231

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТ КБ – Акціонерне товариство комерційний банк

ВС – Верховний Суд

ВСУ – Верховний Суд України

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ПрАТ – Приватне акціонерне товариство

СК України – Сімейний кодекс України

ЦК України – Цивільний кодекс

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України

ЦПК УРСР – Цивільний процесуальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки

ВСТУП

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Інститут закінчення провадження без ухвалення рішення суду не є новим для цивільного процесуального права. Такі форми завершення провадження у справі без ухвалення рішення суду, як: закриття провадження у справі та залишення позову без розгляду були передбачені ще в Цивільному процесуальному кодексі Української Радянської Соціалістичної Республіки (надалі – ЦПК УРСР) 1963 р. [263], а чимало науковців приділяли їм увагу у своїх наукових дослідженнях. Так, наприклад, серед перших дисертаційних робіт, присвячених дослідженню обидвох форм завершення провадження у справі без ухвалення судового рішення щодо суті заявлених вимог, є праця відомого українського вченого-процесуаліста Є. Г. Пушкаря «Завершення цивільних справ без ухвалення судового рішення у позовному провадженні» [171], захищена у 1968 р. Окремим аспектам правового регулювання інституту завершення провадження у справі без ухвалення рішення суду присвячено дисертаційну роботу на тему «Залишення судом першої інстанції цивільної справи без розгляду» [23] литовського науковця С. І. Велівіса, захищену у 1971 р.

Однак слід враховувати те, що з моменту написання та захисту цих робіт пройшло багато часу. В Україні відбулися істотні зміни: наша держава стала незалежною та суверенною, було оновлено законодавство, зокрема прийнято новий Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) [256], яким істотно змінено підхід до здійснення цивільного судочинства, та й сама судова система України зазнала суттєвих змін. Та, незважаючи на це, дотепер не було здійснено жодного комплексного дисертаційного дослідження, присвяченого інституту закінчення провадження без ухвалення рішення суду, яке би враховувало потреби сьогодення та базувалося на нормах чинного ЦПК України.

Окрім цього, вже накопичений за час дії ЦПК України 2004 р. практичний досвід застосування інститутів закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду вказує на існування як суперечностей, прогалин у законодавчому регулюванні цих цивільно-процесуальних інститутів, так і низки невирішених

спірних питань теорії цивільного процесу, які вимагають комплексного дослідження та аналізу.

Наведені вище обставини дозволяють зробити обґрунтований висновок про необхідність більш повного, глибшого і детальнішого дослідження, вивчення та подальшого доопрацювання інституту закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення рішення суду.

Теоретичну основу дисертації склали наукові роботи А. В. Андрушка, С. С. Бичкової, Ю. В. Білоусова, О. Г. Бортнік, О. Г. Брателя, Н. В. Василюк, С. І. Велівіса, О. Б. Верби, Р. О. Гавріка, О. В. Гетманцева, К. В. Гусаров, М. С. Долинської, Д. Є. Забзалюка, І. О. Ізарової, І. М. Іліопол, Л. А. Кондрат'євої, В. В. Комарова, С. О. Короєда, В. М. Кравчука, О. О. Лабань, Р. Я. Лемик, Д. Д. Луспеника, В. В. Масюка, Л. В. Мелех, Ю. В. Навроцької, Ю. В. Неклеси, М. О. Німак, А. С. Олійник, А. Л. Паскар, Ю. І. Полюк, Д. М. Притики, Ю. Д. Притики, Є. Г. Пушкаря, Н. А. Сакари, Г. О. Світличної, С. В. Сеник, І. Ю. Татулич, В. І. Тертишнікова, О. А. Тимошенко, Г. П. Тимченка, М. О. Ткаченко, А. О. Ткачук, О. М. Трач, М. К. Треушнікова, О. І. Угриновської, І. В. Удальцової, С. Я. Фурси, Г. В. Чурпіти, А. С. Штефан, М. Й. Штефана, О. В. Шутенко, М. М. Ясинка та інших.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося в межах науково-дослідної проблематики кафедри цивільно-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ на 2020–2023 рр. «Проблеми правового регулювання приватних відносин в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу» (номер державної реєстрації: 0120U102681). Тема дисертації затверджена Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ (протокол № 2 від 25.09.2019 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне дослідження інституту закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві, аналіз судових помилок і причин, що їх породжують, виявлення й усунення колізій та прогалин у правовому регулюванні цього цивільного

процесуального інституту, розробка пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства України та підвищення ефективності його застосування.

Зазначена мета обумовила необхідність вирішення таких завдань:

- визначити поняття та дослідити правову природу інституту закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві;

- проаналізувати існуючі класифікації підстав закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення рішення у справі та запропонувати власні критерії поділу підстав як для закриття провадження у справі, так і для залишення заяви без розгляду;

- виявити та дослідити особливості закриття провадження у справі з підстав, які свідчать про неправомірність відкриття провадження у справі, у зв'язку із порушення позивачем (заявником) порядку реалізації права на звернення до суду;

- проаналізувати специфіку застосування підстав закриття провадження у справі, що свідчать про недоцільність продовження розгляду справи, у зв'язку з добровільним урегулювання учасниками справи правової вимоги після відкриття провадження у справ;

- визначити характерні риси підстави закриття провадження у справі, яка свідчать про неможливість продовження розгляду справи з незалежних від учасників цивільної справи чи суду обставин;

- розглянути підстави залишення справи без розгляду, що свідчать про неправомірність виникнення провадження у справі, у зв'язку із порушення позивачем (заявником) умов реалізації права на звернення до суду, здійснити ґрунтовний аналіз кожної та висвітлити особливості їх застосування;

- з'ясувати особливості залишення справи без розгляду з підстав, які свідчать про недоцільність продовження розгляду справи, у зв'язку із волевиявленням одного із учасників справи про закінчення провадження у справі;

- проаналізувати специфіку застосування підстав залишення справи без розгляду, які свідчать про неможливість продовження розгляду справи, у зв'язку із виявленням сторонами або однією із них бажання замінити орган уповноважений на розгляд і вирішення справи;

- дослідити та висвітлити характерні риси підстав залишення справи без розгляду, які свідчать про невиконання одним із учасників справи покладеного на нього цивільного процесуального обов'язку;

Об'єктом дослідження є цивільні процесуальні відносини, які виникають у сфері закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення судового рішення.

Предметом дослідження є норми цивільного процесуального законодавства, які регулюють підстави, порядок та наслідки закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду, окремі положення цивільного процесуального законодавства зарубіжних країн та наукова доктрина з цієї проблематики, судова практика та статистика.

Методи дослідження. Методи дослідження обрано, виходячи із поставлених мети та задач наукової роботи, а також із урахуванням специфіки її предмета та об'єкта. Методологічну основу роботи складають загальнонаукові (аналіз та синтез, формально-логічний метод дослідження) та спеціальні методи дослідження (системно-структурний, статистичний, порівняльно-правовий метод, а також метод моделювання). Так, метод аналізу дозволив вивчити інститут закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення рішення шляхом поділу його на окремі частини, що сприяло виявленню його структури, класифікації підстав завершення розгляду справ без ухвалення рішення, а також дало змогу класифікувати підстави закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду. Метод синтезу дозволив об'єднати в єдине ціле риси та ознаки, виявлені шляхом аналізу. За допомогою формально-логічного методу здійснено аналіз норм чинного цивільно-процесуального законодавства України, що регулюють інститут закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду.

У дисертаційному дослідженні використовувалися також системний підхід і системно-структурний метод, спираючись на які цивільно-процесуальні інститути закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду розглядаються водночас як складна структура та як складова системи цивільного процесуального права, що надало можливість комплексно розглянути проблеми, які виникають при закритті провадження в цивільній справі чи залишення заяви без розгляду.

Порівняльно-правовий метод використовувався при співставленні положень чинного законодавства України із законодавством, що діяло раніше, а також при зіставленні вітчизняного законодавства із законодавством зарубіжних країн стосовно регламентації завершення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду.

Емпіричну базу дослідження становлять дані, одержані в результаті вивчення рішень, ухвал та постанов, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного процесуального права комплексним дослідженням інституту закінчення провадження без ухвалення рішення суду. За результатами здійсненого дослідження сформульовано низку нових в концептуальному плані наукових та практичних положень, а також пропозицій, яким притаманні елементи наукової новизни.

Зокрема, **вперше:**

1) обґрунтовано, положення про те, що в контексті ст. 257 ЦПК України не зовсім доречно і правильно вживати термін «залишення позову без розгляду», оскільки суд залишає без розгляду не саму матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, а закінчує провадження у розгляді усієї цивільної справи. Задля недопущення двоякого трактування цього терміна, а також з метою уникнення непорозумінь у застосуванні цього цивільно-процесуального інституту запропоновано іменувати його «залишення справи без розгляду», а назву статті 257 ЦПК України викласти у такій редакції: «Залишення справи без розгляду»;

2) зроблено висновок, що інститут закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві має множинну правову природу, котра зумовлена різновекторністю самих підстав застосування цього цивільно-процесуального інституту;

3) аргументовано положення про те, що процесуально-правова природа інституту закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному

судочинстві виключає можливість закінчення провадження без ухвалення рішення суду одночасно за декількома підставами;

4) встановлено, що, у випадку наявності декількох підстав для закінчення розгляду справи без ухвалення рішення, суд має надавати пріоритет застосуванню тієї підстави, якою він усуне помилки, допущені ним під час вирішення питання про відкриття провадження у справі;

5) запропоновано класифікувати як підстави закриття провадження у справі, так і підстави залишення заяви без розгляду за таким критерієм як функціональна спрямованість обставини, що становить підставу застосування кожного із цих інститутів;

6) аргументовано позицію, що відмова особи від вступу в справу як процесуального правонаступника на боці позивача у цивільній справі за своєю природою ближча до інституту відкликання позовної заяви, ніж до інституту відмови від позову, тому в цьому випадку суд має залишати заяву без розгляду;

7) запропоновано закріпити на законодавчому рівні положення про те, що у випадку смерті фізичної особи чи оголошення її померлою – сторони у справі, яка виникла з правовідносин, що допускають правонаступництво, та відсутності спадкоємців, тобто відсутності осіб, які в установлений строк звернулися до нотаріуса про прийняття спадщини, суд має залишати таку справу без розгляду, а не закривати провадження у справі;

8) обґрунтовано необхідність у разі зупинення провадження у справі з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України, встановити річний строк вступу у справу правонаступника позивача;

9) доведено, що на стадії апеляційного, касаційного чи перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами суд не має правових підстав для застосування п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України (провадження у справі відкрито за заявою без додержання вимог, викладених у ст. 175 і 177 ЦПК України, та не було сплачено судовий збір і позивач не усунув цих недоліків у встановлений судом строк);

10) зроблено висновок, що інститут відкликання позовної заяви охоплює не лише можливість відмови від продовження судового процесу розгляду справи, але й також можливість відмовитися від порушення самого судового процесу;

11) визначено, що, у випадку відкликання заяви органами або особами, яким законодавством надано право звертатись до суду в інтересах інших осіб, суд зобов'язаний відкласти розгляд справи і повідомити позивача про такі дії та, лише у разі, якщо позивач сам не виявить бажання брати участь у судовому розгляді справи, залишати заяву без розгляду з цієї підстави;

12) аргументовано позицію, що залишення заяви без розгляду за п. 9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України (позивач без поважних причин не подав витребувані судом докази, необхідні для вирішення спору) слід пов'язувати із невиконанням позивачем ухвали про тимчасове вилучення у нього доказів, які є необхідними для вирішення спору, а не ухвали із неподанням витребуваних доказів;

13) обґрунтовано, положення про те, що характер причин не виконання позивачем покладеного на нього обов'язку щодо забезпечення витрат відповідача при розгляді судом питання щодо застосування судом п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, має ключову роль та має відображатися у законодавчій конструкції застосування судом цієї підстави.

Удосконалено:

14) визначення поняття «закриття провадження у справі», під яким пропонується розуміти закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду, у зв'язку із чітко встановленими в законі підставами, перелік яких є вичерпним та розширеному тлумаченню не підлягає, та які свідчать про відсутність в особи права на звернення до суду або добровільне урегулювання учасниками справи правової вимоги після відкриття провадження у справі, або про неможливість продовження розгляду справи з незалежних від учасників цивільної справи чи суду обставин, наслідком чого є втрата можливості повторного звернення до суду із тотожною вимогою, тобто вимогою між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;

15) визначення поняття «залишення заяви без розгляду», яке запропоновано трактувати як закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду, у зв'язку із чітко встановленими в законі підставами, перелік яких є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає, та свідчать про наявність у справі обставин, що перешкоджають розгляду справи, але можуть бути усунуті в майбутньому, у зв'язку з чим не виключається можливість повторного звернення до суду із тотожною вимогою, тобто вимогою між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;

16) аргументацію положення про те, що у випадку, коли позов, який пред'явлений, тотожний тому, що знаходиться у провадженні третейського суду, який компетентний вирішити цю справу, суд також має залишати справу без розгляду;

17) визначення терміна «належне повідомлення», під яким запропоновано розуміти конкретний спосіб повідомлення, передбачений цивільним процесуальним законодавством, зокрема застосування судом спеціальних способів повідомлення лише у випадку дотримання законодавчо визначених умов допустимості їх використання; дотримання встановленої законом процедури вручення повістки з урахуванням специфіки обраного способу інформування; своєчасність такого повідомлення; наявність у суду доказів, що підтверджують фіксацію повідомлення або виклику.

Набули подальшого розвитку:

18) класифікація підстав закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду, зокрема дисертантом запропоновано нові критерії класифікації зазначених підстав;

19) аргументація положення про те, що закриття провадження у справі у зв'язку з відсутністю предмета спору (п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) можливе лише у тому випадку, коли на момент відкриття провадження у справі предмет спору існував, однак, у процесі розгляду справи внаслідок дії чи настання обставин, якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань або самими сторонами врегульовано спірні питання, він припинив своє існування;

20) положення про те, що в згоді відповідача на закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову немає потреби;

21) аргументація твердження про те, що зведення правового регулювання угоди за результатами медіації до меж мирової угоди є нераціональним;

22) обґрунтування положення про те, що у разі встановлення судом, що наявність підстав, з якими закон пов'язує можливість звернення до суду органів та осіб, передбачених ст. 56 ЦПК України, не доведена, він мав би залишити позовну заяву таких учасників цивільної справи без розгляду, постановивши про це відповідну ухвалу;

23) положення про те, що закріплення на законодавчому рівні правила про необхідність отримання від відповідача згоди на закінчення провадження у справі у формі залишення заяви без розгляду у випадку відкликання позивачем заяви є необґрунтованим та недоцільним;

24) позиція про необхідність одержання попередньої згоди особи на звернення до суду органів чи осіб, які передбачені ст. 56 ЦПК України, в її інтересах.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що результати дослідження спрямовані на вдосконалення законодавства України, зокрема цивільного процесуального та сімейного. Зроблені під час дослідження висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у майбутніх наукових дослідженнях, для удосконалення цивільного процесуального законодавства України та практики завершення судами цивільних справ без ухвалення рішення, при підготовці підручників, науково-практичних коментарів ЦПК України, у практичній діяльності суддів, адвокатів, а також при викладанні курсів «Цивільне процесуальне право України», «Сімейне право України».

Апробація результатів дисертації. Обговорення і рецензування дисертаційного дослідження здійснено на засіданні фахового семінару кафедри цивільно-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ (протокол від 16.06.2023 р. № 3).

Основні положення та висновки дисертаційної роботи апробовані на 15 міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях та

науково-практичних заходах, зокрема: IV Всеукраїнській за міжнародною участю науково-практичній конференції «Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти» (м. Полтава, 23-24.10.2019 р.); Всеукраїнській науковій конференції здобувачів вищої освіти «Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання)» (м. Львів, 22 листопада 2019 р.); міжнародній науково-практичній конференції до 25-річчя створення університету «Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.)» (м. Харків, 22.11.2019 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 06.12.2019 р.); міжнародній конференції «Приватно-правові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики» (м. Маріуполь, 24.09.2021 р.); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 09.12.2022 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковані у 6 статтях, зокрема, 5 з яких – у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань категорії «Б», затверджених МОН України, 1 стаття – у фаховому виданні іноземної держави. Окрім цього, основні положення та висновки дисертації висвітлені у 15 тезах доповідей на конференціях та науково-практичних заходах.

Структура дисертації обумовлена метою, завданнями та авторським підходом до дослідження обраної тематики і складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг рукопису становить 240 сторінок, з них 184 сторінок – основного тексту, 29 сторінок – список використаних джерел (278 найменувань), 10 сторінок – додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ЗАКІНЧЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ БЕЗ УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

1.1. Поняття та правова природа інституту закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення судового рішення щодо суті заявлених вимог

Відповідно до ч. 1 ст. 2 ЦПК України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд та вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [256]. Однак трапляються випадки, коли розгляд справи не може закінчитись її вирішенням, оскільки з тих чи інших причин законодавець виключає саму можливість розгляду змісту заявленої вимоги і, відповідно, прийняття рішення щодо неї. У таких випадках провадження у справі закінчується без ухвалення рішення суду в одній із двох передбачених законодавцем формах: закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду.

У доктрині цивільного процесуального права пропонують різні визначення поняття «закриття провадження у справі». Так, однією із найпоширеніших дефініцій поняття «закриття провадження у справі», яку можна зустріти на сторінках як правничої літератури, так і в судовій практиці, є така: закриття провадження у справі – це форма завершення розгляду цивільної справи без ухвалення рішення суду щодо суті спору у зв'язку із виявленням після відкриття провадження у цивільній справі обставин, з якими закон пов'язує неможливість її судового розгляду [86, с. 493; 120, с. 461; 191, с. 374–375; 217; 247, с. 229].

Схоже визначення дає С. В. Васильєв, за яким закриття провадження у справі є формою завершення розгляду цивільної справи без ухвалення рішення щодо суті

спору унаслідок виявлення обставин, за наявності яких подальший розгляд спору в суді є неможливим або безцільним [19, с. 147].

В. В. Комаров, В. О. Кучер, В. Ю. Мамницький, І. Позубенко та Є. О. Харитонов при визначенні поняття «закриття провадження у справі» звертають увагу на таку ознаку як неможливість повторного звернення із тотожним позовом та пропонують під закриттям провадження у справі розуміти таку форму закінчення судового розгляду цивільної справи без ухвалення рішення із зазначених у законі підстав, що унеможливорює повторне звернення у суд із тим же позовом [133, с. 410; 134, с. 50; 243, с. 289; 251, с. 408]. Подібне визначення можна знайти і в науково-практичних коментарях до ЦПК України, де науковцями подається таке визначення: «закриття провадження у справі – форма завершення розгляду цивільної справи без ухвалення рішення суду, наслідком якої є неможливість повторного звернення до суду із таким самим позовом» [258, с. 446].

Д. Д. Луспеник та Н. Ю. Сакара під закриттям провадження у справі розуміють таку форму завершення цивільної справи без ухвалення судового рішення, що застосовується у зв'язку із відсутністю у позивача у позивача (заявника) права на пред'явлення позову (коли суд відкрив провадження у справі незаконно) або у зв'язку з ліквідацією спору, що перешкоджає повторному зверненню до суду з тотожним позовом [102, с. 324; 104].

С. В. Сенік закриття провадження у справі визначає як форму припинення цивільної справи без ухвалення рішення суду у зв'язку з відсутністю у відповідного суб'єкта права на звернення до суду чи добровільним урегулюванням правової вимоги після відкриття провадження у справі або з незалежних від учасників цивільних процесуальних правовідносин та суду обставин, наслідком якої є неможливість повторного звернення до суду у тотожній справі [186, с. 236–237; 253, с. 439].

На думку О. М. Трач, за потрібним закриття провадження в цивільній справі є видом ускладнення, що передбачає закінчення цивільного провадження без ухвалення рішення, наслідком якого є втрата можливості повторного звернення до суду із тотожним позовом. Закриття провадження застосовується за наявності

обставин, які свідчать, що цивільний процес виник неправомірно або його продовження є безпідставним [259, с. 511].

Проаналізувавши наведені в доктрині дефініції цивільного процесуального права поняття «закриття провадження у справі», можна зробити висновок, що ця правова категорія має такі ознаки : 1) закриття провадження у справі становить одну з форм закінчення провадження у справі без ухвалення судового рішення щодо суті заявлених вимог; 2) цей інститут може бути застосований лише після відкриття провадження у справі; 3) підставами його застосування є відсутність у відповідного суб'єкта права на звернення до суду чи добровільним урегулюванням правової вимоги після відкриття провадження у справі або з незалежних від учасників цивільних процесуальних правовідносин та суду обставин; 4) наслідком його застосування є неможливість повторного звернення до суду у тотожній справі.

Видається доцільним при визначенні цього поняття вказувати і на таку його ознаку як можливість закриття провадження у справі лише у тих випадках, які прямо передбачені в законі та які не підлягають розширеному тлумаченню.

У зв'язку з цим, пропонуємо поняття «закриття провадження у справі» визначати як закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду у зв'язку із чітко встановленими в законі підставами, перелік яких є вичерпним та розширеному тлумаченню не підлягає, та які свідчать про відсутність в особи права на звернення до суду або добровільне урегулювання учасниками справи правової вимоги після відкриття провадження у справі, або про неможливість продовження розгляду справи з незалежних від учасників цивільної справи чи суду обставин, наслідком чого є втрата можливості повторно звернення до суду із тотожною вимогою, тобто вимогою між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Наука цивільного процесуального права містить дефініції поняття «залишення заяви без розгляду», які, власне кажучи, зводяться до висвітлення двох характерних ознак цієї правової конструкції: по-перше, те, що цей цивільно-процесуальний інститут застосовується у зв'язку із порушенням заінтересованими особами умов

реалізації права на звернення до суду, по-друге, його застосування не виключає можливості повторного звернення до суду із тотожною вимогою.

Так, найбільш поширене визначення цієї правової конструкції, яке можна зустріти на сторінках наукової літератури, зводиться до того, що залишення заяви без розгляду розцінюють як форму закінчення судом розгляду справи без ухвалення рішення суду у зв'язку з виявленням обставин, які перешкоджають розгляду справи, але можуть бути усунуті в майбутньому, тому не виключається можливість повторного звернення до суду із вимогою між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав [19, с. 149; 86, с. 498; 120, с. 460–461; 133, с. 424; 243, с. 290–291; 247, с. 226; 251, с. 410].

Таке ж визначення поняття «залишення заяви без розгляду» можна знайти не лише на сторінках наукової літератури, але й в судовій практиці, де самі судді, постановляючи ухвали, зазначають, що залишення позову без розгляду – це форма закінчення розгляду цивільної справи без ухвалення судового рішення у зв'язку із виникненням обставин, які перешкоджають розгляду справи, але можуть бути усунуті в майбутньому [146; 148; 219].

С. І. Велівіс, Д. Д. Луспеник, Н. Ю. Сакара та С. В. Сенік вважають, що залишення заяви без розгляду – це форма закінчення цивільної справи без ухвалення рішення суду, що застосовується, як правило, у зв'язку з порушенням заінтересованими суб'єктами умов здійснення права на звернення до суду, але яка не перешкоджає повторному зверненню в суд з тотожною вимогою [21, с. 70; 22, с. 12; 102, с. 331; 104; 186, с. 239; 253, с. 443].

Схоже визначення поняття «залишення заяви без розгляду» можна знайти у текстах ухвал судів різних ланок, у яких залишення заяви без розгляду визначено як форму закінчення справи без ухвалення рішення, яка застосовується, як правило, у зв'язку з порушенням заінтересованими особами умов реалізації права на звернення до суду і не перешкоджає повторному зверненню до суду з таким же позовом [137; 150; 220].

Подібне визначення дає С. Я. Фурса. Так, на думку науковиці, залишення заяви без розгляду – це закінчення провадження у справі без ухвалення судового рішення

за наявності точно встановлених в законі обставин, які свідчать про недотримання особою умов реалізації її суб'єктивного процесуального права – права на звернення до суду за судовим захистом і можливість застосування яких не втрачена, а також у випадку повторної неявки позивача без поважних причин [260, с. 626].

Цікаве визначення поняття «залишення заяви без розгляду» надають автори одного із науково-практичних коментарів до ЦПК України. Так, залишення заяви без розгляду вони розглядають як завершення розгляду цивільної справи без вирішення справи щодо суті заявлених вимог (відтак, і без ухвалення рішення у справі), що зумовлено порушенням позивачем вимог процесуального закону щодо звернення до суду з позовною заявою, невиконання процесуальних обов'язків, втратою інтересу до вирішення справи судом [121, с. 284].

А от О. М. Трач трактує залишення позову без розгляду як вид ускладнення, що передбачає закінчення цивільного провадження без ухвалення рішення, за якого заінтересована особа не позбавляється повторного звернення до суду з тотожним позовом після усунення відповідних умов [259, с. 516].

Таким чином, даючи визначення поняттю «залишення заяви без розгляду», як науковці, так і практики виокремлюють такі характерні ознаки цієї правової конструкції: 1) залишення заяви без розгляду – це ще одна форма закінчення цивільної справи без ухвалення судового рішення щодо суті заявлених вимог; 2) її застосування допускається за наявності точно встановлених в законі обставин; 3) підстави її застосування свідчать про недодержання особою умов реалізації права на звернення до суду за судовим захистом, невиконання процесуальних обов'язків чи втрату інтересу до вирішення справи судом; 4) вона не перешкоджає повторному зверненню до суду з таким же позовом.

Однак, на нашу думку, при визначенні поняття «залишення заяви без розгляду», доцільно також вказати на таку його характерну ознаку, як можливість застосування цього інституту виключно після відкриття провадження у справі. Поряд з цим, з огляду на багатогранність обставин, які становлять підстави застосування інституту залишення заяви без розгляду, нам видається, не раціональним у визначенні цього поняття робити вказівку на усі ці конкретні обставини чи їх певну частину. Адже у

випадку зазначення усього переліку цих обставин таке визначення стане занадто громіздким для сприйняття та не сприятиме акцентуванню характерних ознак цього інституту, їх часткове зазначення взагалі не має сенсу, оскільки це спотворюватиме цілісну картину розуміння суті цього інституту, показуватиме лише фрагментарно ті обставини, з якими закон пов'язує можливість залишення заяви без розгляду у цивільному судочинстві.

Отже, проаналізувавши наукові дефініції, а також, врахувавши їх недоліки, пропонуємо поняття «залишення заяви без розгляду» визначати як закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду, у зв'язку із чітко встановленими в законі підставами, перелік яких є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає, та свідчать про наявність у справі обставин, які перешкоджають розгляду справи, але можуть бути усунуті в майбутньому, у зв'язку з чим не виключається можливість повторного звернення до суду із тотожною вимогою, тобто вимогою між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Слід звернути увагу на понятійний апарат інституту закінчення провадження у справі без ухвалення рішення суду. Якщо щодо такої форми завершення розгляду цивільної справи без ухвалення судового рішення щодо суті заявлених вимог як закриття провадження у справі вже є усталена законодавча практика, то для другої форми питання залишається дискусійним.

Аналіз положень ЦПК України свідчить, що законодавець при позначенні такої форми закінчення провадження у справі без ухвалення судового рішення, що не перешкоджає особі повторно звернутися до суду із тотожною заявою, вживає дві конструкції: «залишення позову без розгляду» та «залишення позовної заяви без розгляду». Слід зазначити, що у спеціальній нормі, яка містилась у ст. 207 ЦПК України (в редакції до 2017 р.) застосовувався термін «залишення позовної заяви без розгляду», з новелізацією цивільного процесуального законодавства, що відбулось у 2017 р., законодавець в такій же у спеціальній нормі, яка міститься у ст. 257 ЦПК України, вживає термін «залишення позову без розгляду», поряд з цим застосовуючи в інших нормах, як попередній термін «залишення позовної заяви без розгляду», так

і поточний – «залишення позову без розгляду». Так, термін «залишення позову без розгляду» законодавець застосовує у таких нормах як ч. 4 ст. 57, ч. 7 ст. 135, ч. 7 ст. 141, ч. 5 ст. 142, чч. 1, 3 ст. 155, ч. 9, 12 ст. 158, п. 6 ч. 4 ст. 185, ч. 1 ст. 377, ч. 1 ст. 414 ЦПК України, а «залишення позовної заяви без розгляду» фігурує у положеннях таких цивільно-процесуальних норм, які містять: п. 9 ч. 1 ст. 129, ч. 2 ст. 155, ч. 1 ст. 159, п. 1 ч. 2 ст. 200, п. 4 ч. 1 ст. 204, ч. 2 ст. 258, п. 6 ч. 1 ст. 353 ЦПК України.

Однак, однією з яскравих невдач законодавчої техніки є положення ч. 2 ст. 257 ЦПК України, яка дослівно звучить так «особа, позов якої залишено без розгляду, після усунення умов, що були підставою для залишення заяви без розгляду, має право звернутися до суду повторно» [256]. Як бачимо, законодавець, закріплюючи такий процесуальний наслідок як залишення позову без розгляду, можливість повторного звернення ставить у залежність від відсутності підстав залишення заяви без розгляду.

Можна було б стверджувати, що тут не виникає проблем і законодавець ці терміни використовує як синоніми. Однак не все так просто.

Погіршує ситуацію той факт, що законодавець застосовує поняття «залишення заяви без розгляду» не лише для позначення форми закінчення провадження у справі без ухвалення рішення суду, але і як найменування процесуального наслідку, що застосовується до конкретної одиночної процесуальної дії, або ж заяви процесуального характеру. Наприклад, ч. 5 ст. 39 ЦПК України встановлює, що у разі, коли відвід заявлено повторно з підстав, розглянутих раніше, суд, який розглядає справу, залишає таку заяву без розгляду [256]. Тобто, тут не йдеться про залишення заяви без розгляду як форми закінчення провадження у справі, а саме як правовий наслідок що застосовується суто до певного конкретного документа. Іншим прикладом може служити ч. 2 ст. 126 ЦПК України, у якій передбачено, що документи, подані після закінчення процесуальних строків, залишаються без розгляду [256]. Аналогічно, законодавець використовує конструкцію «залишення без розгляду» для позначення правового наслідку щодо самого документа. В абз. 3 ч. 8 ст. 141 ЦПК України, в якому зазначено, що, у разі неподання відповідних доказів

протягом встановленого строку, така заява залишається без розгляду [256], йдеться саме про заяву про надання доказів розміру понесених стороною витрат у справі.

Таких прикладів можна навести ще чимало, але всі вони сфокусовані на застосуванні законодавцем у тій чи іншій інтерпретації терміна «залишення без розгляду», що призводять до неправильного трактування та підміни змісту цих понять як в теорії цивільного процесу, так і в судовій практиці. Так, наприклад, С. О. Короєд, аналізуючи інститут залишення судом заяви без розгляду, об'єднує усі передбачені ЦПК України випадки застосування такого терміна як «залишення без розгляду» і як форми закінчення провадження у справі, так і правового наслідку, який застосовується щодо заяви процесуального характеру у випадку подання її без дотримання встановлених законодавцем вимог [77, с. 72–77]. Таку ж підміну змісту зазначеного поняття допускають і представники судової системи [143].

Отже, така неналежна увага законодавця до правильності застосування термінів призвела до невідповідності терміна його змістові та їх підміні на практиці. На нашу думку, саме точність законодавчих термінів, відповідність їх внутрішнього змісту тому понятійному апарату, що відповідає їх сутті, дозволяє запобігти допущення помилок як теоретиками, так і практикаками.

Отож, повертаючись до поняття «залишення позову (заяви) без розгляду» як форми закінчення провадження у справі без ухвалення рішення суду, звертаємо увагу на таке. Позов у доктрині цивільного процесуального права прийнято трактувати як матеріальну вимогу позивача звернену через суд до відповідача про захист порушеного або оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу, яка здійснюється у певній, визначеній законом, процесуальній формі [52, с. 256; 78, с. 105–106; 89, с. 517; 131, с. 73; 133, с. 209–210; 158, с. 118; 246, с. 95, 258, с. 266]. Тоді як позовна заява – це поданий до суду процесуальний документ, зафіксований на матеріальному носії та виконаний відповідно до вимог процесуального закону, у якому містяться матеріально-правові вимоги позивача до відповідача (третьої особи до однієї або обох сторін), засновані на певних юридичних фактах, обумовлених спірними матеріально-правовими відносинами [17, с. 10]. Тобто позовна заява є письмовим документом, який подається до суду та має відповідати вимогам,

встановленим процесуальним законодавством [131, с. 73]. У зв'язку з цим, поняття «позовна заява» та «позов» співвідносять як форма та її зміст [131, с. 75; 258, с. 266].

Тому, видається не зовсім доречним і правильним застосовувати у формулюванні норми ст. 257 ЦПК України про залишення позову без розгляду, оскільки суд залишає без розгляду не саму матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, а закінчує провадження у розгляді усієї цивільної справи (з усіма запереченнями відповідача, поясненнями інших учасників справи та дослідженням поданих ними доказів). Не можна в контексті ст. 257 ЦПК України говорити і про належне відображення змісту цієї норми, застосовуючи поняття «залишення заяви (позовної заяви) без розгляду», оскільки суд не перестає розглядати виключно той єдиний процесуальний документ, з яким звернувся позивач до суду, а закінчує провадження щодо усього комплексу дій та заяв, які існували до цього у справі. А тому, якщо і використовувати термін «залишення без розгляду» для найменування форми закінчення провадження у справі без ухвалення судового рішення щодо суті заявлених вимог, то лише щодо цивільної справи як упорядкованого комплексу матеріалів (заяв, клопотань, заперечень, тощо) зібраного в ході здійснення судового провадження. На підставі викладеного, пропонуємо цей цивільний процесуальний інститут іменувати «залишення справи без розгляду», а назву статті 257 ЦПК України викласти в такій редакції: «Залишення справи без розгляду», що дозволить розмежувати форму закінчення провадження у справі без ухвалення рішення суду та застосування процесуального наслідку за подання заяви без додержання встановлених щодо неї законодавчих вимог.

У доктрині цивільного процесуального права по-різному трактують правову природу інституту закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду. Аналіз наукових джерел, дозволяє нам виокремити такі групи поглядів учених щодо суті та змісту цього цивільно-процесуального інституту:

1) закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду – це захід процесуально-правового примусу. Представниками цього підходу здебільшого є ті вчені-процесуалісти, котрі заперечують існування цивільної процесуальної відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності, а тому закриття

провадження у справі та залишення заяви без розгляду вони пропонують трактувати як один із заходів процесуально-правового примусу. Так, наприклад, В. В. Комаров та О. В. Рожнов зазначають, що цивільний процесуальний примус – це сукупність, передбачених ЦПК України заходів примусового впливу, які покликані забезпечити виконання обов'язків учасниками процесу та належне виконання завдань цивільного процесу. А закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення рішення, на їх думку, належить до специфічного для цивільного судочинства різновиду процесуального примусу, який не можна ототожнювати з процесуальною (юридичною) відповідальністю, а саме до «процесуальних тяжкостей» [165, с. 373–375]. Особливість «процесуальних тяжкостей» полягає в тому, що вони покладаються на особу як наслідок здійснення належного їй права без додержання вимог процесуального закону, тобто поза передбаченими законом умовами [80, с. 125]. Функція «процесуальних тяжкостей» полягає не тільки в тому, щоб викликати здійснення процесуальної дії, а й забезпечити додержання заінтересованими особами умов і порядку реалізації своїх процесуальних прав, використання судового захисту тільки у формах судочинства [89, с. 94].

Проблема полягає у тому, що таке розуміння процесуально-правової природи не узгоджується із основними постулатами цього інституту. Адже, як відомо, провадження у справі закривається у випадку відсутності у позивача (заявника) передумов права на звернення до суду, а отже і за відсутності самого права. Тобто, якщо залишення заяви без розгляду ще вписується у запропоновану конструкцію розуміння «процесуальних тяжкостей» як різновиду процесуального примусу, то закриття провадження у справі – аж ніяк. Адже, як уже зазначалось, «процесуальні тяжкості» покладаються на особу у випадку, коли вона реалізувала належне їй право на звернення до суду, не дотримуючись вимог процесуального закону. У випадку ж закриття провадження у справі особа не просто не виконує вимог процесуального закону, в неї відсутнє саме право на звернення до суду [38, с. 81];

2) Ю. В. Білоусов та М. Б. Гарієвська [250, с. 406], Т. М. Карнаух [69, с. 252], В. О. Кучер [251, с. 404], В. Е. Теліпко [191, с. 365], О. М. Трач [198, с. 274; 259, с. 511], С. І. Чорноченко [264, с. 206], М. Й. Штефан [268, с. 385–386] закінчення

провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду відносять до форм ускладнень в процесі судового розгляду цивільної справи.

Так, наприклад, О. М. Трач з цього приводу зазначає, що під час провадження в цивільній справі нерідко виникають обставини, які утруднюють або унеможливають її подальший розгляд, – так зване ускладнення [259, с. 511]. В залежності від того, який характер матимуть наслідки цих обставин, ускладнення в ході судового розгляду справи поділяються на: 1) тимчасове припинення провадження у справі (такі обставини унеможливають проведення судового засідання, але не перешкоджають судовому розгляду цивільної справи в цілому і до них належить оголошення перерви у судовому розгляді; відкладення розгляду цивільної справи та зупинення провадження у справі) та 2) повне припинення провадження (ті обставини, що роблять неможливим судовий розгляд цивільної справи в цілому, до яких належать закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду) [69, с. 252; 250, с. 406–407; 251, с. 404; 268, с. 385–386]. Однак, потрібно зазначити, що, на думку Т. М. Карнаух, закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду не є ускладненням в ході судового розгляду цивільної справи, а радше способом усунення такого ускладнення [69, с. 253];

3) на думку Д. Д. Луспеника, оскільки, однією із визнаних властивостей цивільного процесуального права є те, що кожному процесуальному праву кореспондує обов'язок щодо дотримання порядку і меж його реалізації в цивільному процесі, то закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду слід розглядати як заходи перешкоджання зловживання процесуальними правами [102, с. 96–99];

4) С. І. Велівіс [22, с. 11], Д. Д. Луспеник [103, с. 59–60] та М. М. Микуляк [110, с. 50–51; 111, с. 219] залишення заяви без розгляду та закриття провадження у справі вважають засобами виправлення допущених судових помилок, які спрямовані на створення належних умов для правомірного здійснення правосуддя і захист суб'єктивних прав громадян та організацій. Так, С. І. Велівіс, зазначає, що суд, завершуючи процес у цивільній справі без ухвалення рішення по суті, через відсутність передумов права на звернення до суду або неналежної реалізації особою

цього права, таким способом виправляє помилки, допущені судом на стадії відкриття провадження у справі. Адже ці обставини існували ще до відкриття провадження у справі, і суддя, за їх наявності, мав відмовити у відкритті провадження. Проте суд, допустивши помилку при вирішенні питання про відкриття провадження, прийняв позовну заяву чи заяву, і ця помилка підлягає виправленню шляхом припинення процесу, що незаконно виник [22, с. 11].

Д. Д. Луспеник зазначає, що крім засобу виправлення допущених судових помилок, інститут закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення рішення є засобом самоконтролю суду за своїми процесуальними діями, якими усуваються неправильне застосування норм права, власні процесуальні недоліки та прорахунки. Адже, відкривши провадження у справі, в ході судового розгляду цей же суд контролює свою процесуальну діяльність самостійною перевіркою правильності таких дій (відкриття провадження у справі) і, встановивши, що позивач не мав суб'єктивного права на пред'явлення позову або порушив умови реалізації права на позов, вправі закрити провадження у справі (ст. 255 ЦПК України) або залишити позов без розгляду (ст. 257 ЦПК України) [103, с. 59–60];

5) у науковій літературі висловлюється і думка про те, що закриття провадження у справі чи залишення заяви без розгляду не завжди є санкцією для зацікавленої особи чи засобом виправлення судової помилки, а може бути і результатом розпорядчих дій сторін – добровільного волевиявлення позивача (заявника) або сторін на врегулювання спірного правовідношення. Прихильники цієї позиції обґрунтовують її тим, що зміст форм закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення рішення і, в цілому, їхнє призначення не вичерпується одним лише виправленням помилок, які допущені на стадії відкриття провадження у справі. Можливі також такі випадки, коли процес, який виник правомірно, може розвиватись нормально лише до певного часу [22, с. 11]. У цьому випадку йдеться про закриття провадження у справі або залишення заяви без розгляду з підстав, що пов'язані із розпорядчими діями сторін (відмова від позову, укладення мирової угоди, подання позивачем (заявником) заяви про залишення позову без розгляду або не підтримання заявлених вимог особою в інтересах, якої у встановлених законом випадках відкрито

провадження у справі за заявою іншої особи, укладення сторонами угоди про передачу спору на вирішення до третейського суду) [38, с. 82];

б) інша група науковців інститут закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві відносить до засобів захисту інтересів відповідача від пред'явленого позову, а саме як процесуально-правові заперечення [50, с. 56–57; 92, с. 71, 176; 105, с. 70; 243, с. 227–228; 258, с. 298]. Процесуальні заперечення (пояснення, які стосуються виникнення процесу або його продовження) базуються на нормах процесуального права, спрямовані проти розгляду судом справи і мотивовані неправомірністю виникнення судового процесу або його продовження. Такі заперечення, зазвичай, мають на меті обґрунтувати підстави для закриття провадження у справі або залишення заяви без розгляду [258, с. 298].

Окремо слід відзначити, що в цивільно-процесуальній доктрині до засобів захисту відповідача від пред'явленого позову відносять не лише заперечення відповідача (процесуально-правового чи матеріально-правового характеру), але й такий інститут як мирова угода сторін. Так, наприклад, О. О. Лабань вказує, що до ефективних засобів захисту відповідача проти позову належить інститут мирової угоди, аргументуючи це тим, що ініціатором мирової угоди можуть бути обидві сторони процесу, а також тими наслідками мирової угоди, що настають для сторін [93, с. 69]. На думку дослідниці, сама сутність мирової угоди, що полягає у зваженій позиції обох сторін і їхніх взаємних поступках, що є її важливою ознакою, зумовлює можливість зарахування мирової угоди до засобів захисту відповідача проти позову [93, с. 71].

Підсумовуючи усе вищезазначене, робимо висновок, що інститут закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві має множинну правову природу, котра зумовлена різновекторністю самих підстав застосування цього цивільно-процесуального інституту. Так, наприклад, якщо йдеться про такі обставини, які передбачені пп. 1, 3, 6 ч. 1 ст. 255 ЦПК України та пп. 1, 2, 4, 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України можна стверджувати, що в цих випадках інститут закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду є санкцією щодо позивача, який не мав права на звернення до суду чи неналежним чином реалізував своє право

на судовий захист, або заходами перешкоджання зловживання процесуальними правами. З іншого боку, закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення рішення з цих самих обставин можна розцінювати і як процесуально-правовий спосіб захисту інтересів відповідача чи заінтересованих осіб у справах окремого провадження, а також – і засіб виправлення судових помилок, які були допущені судом на стадії відкриття провадження у справі та здійснення судом самоконтролю за своїми процесуальними діями.

Та, попри таку різноманітність у визначенні правової природи цього інституту, наголошуємо на органічне єдність та взаємозв'язок всіх його проявів (іпостась). Адже, захищаючись від заявлених позовних вимог, відповідач обов'язково вказуватиме на порушення, які допустив позивач під час звернення до суду, а отже, як наслідок, на допущені помилки судом. З іншого боку, виправляючи помилки, які допущені під час відкриття провадження у справі, суд захищатиме інтереси відповідача (заінтересованої особи) від необхідності брати участь у процесі, який виник безпідставно. У випадку застосування санкцій щодо позивача (заявника) у формі закриття провадження у справі чи залишення заяви без розгляду він захищатиме інтереси відповідача (заінтересованої особи) (адже, саме з вини недобросовісного позивача був розпочатий безпідставний судовий процес, у який був втягнутий відповідач) та усуватиме помилки, що були допущені на стадії відкриття провадження у справі (адже саме через неповідомлення усіх фактів позивачем на стадії відкриття провадження у справі суд допустив неправомірне відкриття провадження у справі) [38, с. 83].

Щодо розуміння закриття провадження у справі чи залишення заяви без розгляду, як результату розпорядчих дій сторін, то воно стосується лише тих підстав, які пов'язані із добровільним волевиявленням позивача (заявника) або сторін на врегулювання спірного правовідношення (пп. 4, 5, 8 ч. 1 ст. 255 ЦПК України). У цю ж групу, на нашу думку, можна віднести і ті підстави залишення заяви без розгляду, настання котрих залежить виключно від дій або бездіяльності самого позивача (заявника), що є виразом його волевиявлення щодо подальшої долі процесу з

конкретної справи (пп. 3, 5, 7, 9, 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України та ч. 6 ст. 223 ЦПК України) [38, с. 83; 28, с. 141].

У судовій практиці є випадки, коли у справі існує декілька підстав припинення провадження, у зв'язку з чим постає питання: чи може суд закінчити провадження у справі без ухвалення рішення суду за декількома підставами одночасно, чи, все ж таки, суд має в справі для завершення її розгляду застосувати лише одну, найбільш слушну для цієї ситуації підставу?

Так, наприклад, 29.05.2007 р. під час розгляду Березівським районним судом Одеської області цивільної справи за заявою Одеської обласної психіатричної лікарні № 3 про визнання недієздатним гр. М. у судовому засіданні представник заявника відмовився від заяви, оскільки гр. М. помер. Тому суд, керуючись п. 3 ч. 1 ст. 205 ЦПК України (в редакції чинній на час розгляду справи), постановив закрити провадження у справі у зв'язку з відмовою заявника від заявлених вимог [204].

У цій справі судом застосовано таку підставу для припинення розгляду справи як відмова від пред'явленої заявником вимоги (п. 3 ч. 1 ст. 205 ЦПК України в редакції 2004 р.), хоча більш слушним, на нашу думку, було би закриття провадження у справі на підставі передбаченій, п. 6 ч. 1 ст. 205 ЦПК України (в редакції від 2004 р.)¹, адже хронологічно первинною була така обставина як смерть заінтересованої особи у справі, в котрій спірні правовідносини не допускають правонаступництво. Тобто на момент подання представником заявника заяви про відмову від заявлених вимог провадження у справі за своєю суттю фактично «вигоріло» у зв'язку зі смертю заінтересованої особи, потребувало лише належного оформлення шляхом постановлення ухвали про закриття провадження у справі з підстави, передбаченої п. 6 ч. 1 ст. 205 ЦПК України (в редакції від 2004 р.), з одночасним вирішення пов'язаних з цим питань процесуального характеру (скасування заходів забезпечення позову та (або) доказів за наявності таких). Саме ж волевиявлення заявника у цьому разі не мало б тягнути правових наслідків, оскільки подальший розгляд справи став

---

¹ Пункт 6 ч. 1 ст. 205 ЦПК України (в редакції від 2004 р.) передбачав закриття провадження у справі, якщо померла фізична особа, яка була однією зі сторін у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництво.

недоцільним та підлягав припиненню саме у зв'язку зі смертю заінтересованої особи у правовідносинах, що не допускають правонаступництво.

Як бачимо, суди, нівелюючи порядок виникнення та особливості застосування підстав закриття провадження у справі, доволі часто допускають помилки у визначення істинної підстави закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення судового рішення щодо суті заявлених вимог. Добре, коли ці підстави характеризуються однаковими правовими наслідками, а що, коли ні? Наприклад, суд установить, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, і одночасно від позивача (заявника) надійде заява про залишення заяви без розгляду, за якою підставою суд має закінчити розгляд у справі, котрій серед зазначених підстав надати перевагу. На нашу думку, при вирішенні цього питання суд має надавати пріоритет саме розумінню інститутів закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду як засобу виправлення судових помилок. Адже, незважаючи на те, чи буде захищатись відповідач (заінтересована особа) від позову (заяви), вказуючи на допущені з боку позивача (заявника) процесуальні порушення у ході звернення за судовим захистом, або ж реалізувати свої розпорядчі права, суд у будь-якому випадку зобов'язаний виправити допущені помилки у разі їх виявлення.

А тому, на нашу думку, у випадку наявності декількох підстав для закінчення розгляду справи без ухвалення рішення суд має застосовувати ту підставу, якою він усуне помилки, здійсненні ним під час вирішення питання про відкриття провадження у справі (відповідно до наведеного вище прикладу суд має закрити провадження у справі у зв'язку з тим, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) [38, с. 84]. Тому правильною вважаємо практику тих судів, які при вирішенні питання за якою з двох наявних підстав закінчення розгляду справи без ухвалення рішення суду, застосовують, ту, котра усуне допущену судову помилку.

Повертаючись до питання про можливість закінчення провадження без ухвалення рішення суду одночасно за декількома підставами, слід визнати, що процесуально-правова природа цього інституту не дає такої можливості, бо наявність хоча б однієї з обставин, що є підставою для закінчення розгляду справи без

ухвалення рішення щодо суті заявлених вимог є підґрунтям припинення усіх процесуальних дій у справі та унеможлиблює їх подальший розвиток. Тому, застосування хоча б однієї з підстав закінчення провадження без ухвалення рішення суду виключає можливість застосування всіх інших, а якщо такі підстави належать до різних його форм то поготів.

1.2. Класифікація підстав закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві

Класифікація – розподіл предметів будь-якого роду на класи, згідно з найбільш характерними ознаками притаманними предметам даного роду. Кожен клас займає в системі певне постійне місце і ділиться на підкласи [176, с. 310]. Для того, щоб дати логічний аналіз класифікації понять, необхідно: 1) з'ясувати основи класифікації, її критерії (ознаки, за якими проводилися поділи понять); 2) проаналізувати поділи понять, наявні в класифікації (з'ясувати їх структуру і види); 3) перевірити, чи дотримуються у процесі класифікації всі правила щодо поділу понять [244, с. 63]. Отож, використовуючи наведені положення науки логіки, здійснимо аналіз наявних у доктрині та запропонуємо власну класифікацію підстав закінчення провадження у справі без ухвалення рішення суду щодо суті заявлених вимог.

У теорії цивільного процесуального права традиційно більшість науковців здійснює дві окремі класифікації: одну для підстав закриття провадження у справі та окремо для підстав залишення заяви без розгляду.

Нині найпоширенішою класифікацією підстав закриття провадження у справі, яку пропонують такі науковці як В. В. Комаров та Ю. В. Мамницький [133, с. 410], Д. Д. Луспеник [102, с. 324], Є. Г. Пушкар [170, с.7], С. В. Сенік [253, с. 439], В. І. Тертишніков [192, с. 228], Є. О. Харитонов [243, с. 289–290], Ю. С. Червоний [53, с. 282], є поділ усіх підстав закриття провадження у справі на три групи:

1) обставини, які вказують на неправомірність виникнення цивільного судочинства через відсутність в особи права на звернення до суду для розгляду та

вирішення справи у суді (пп. 1, 3, 6 ч. 1 ст. 255 ЦПК України). У теорії цивільного процесуального права вони ще називаються допроцесуальними, оскільки, як правило, такі обставини існували уже на момент звернення особою із позовною заявою до суду, але з певних причин судом вони були встановлені вже після відкриття провадження у справі. Якщо будь-яка із цих обставин була встановлена до відкриття провадження у справі, суддя повинен був відмовити у відкритті провадження у справі (ст. 186 ЦПК України);

2) обставини, які вказують на добровільне врегулювання спору самими заінтересованими особами на основі їх вільного спільного або одноособового волевиявлення (пп. 2, 4, 5 ч. 1 ст. 255 ЦПК України). Такі обставини виникають у процесі розгляду справи, яка була відкрита судом із дотриманням усіх законодавчих вимог, і свідчать про недоцільність продовження розгляду справи у зв'язку тим, що спір про право був добровільно врегульований самими заінтересованими особами на основі їх вільного волевиявлення або одного із них;

3) обставини, які перешкоджають продовженню процесу з причин, які не залежать ні від волі заінтересованих осіб, ні від волі суду (п. 7 ч. 1 ст. 205 ЦПК України). Ці підстави характеризуються тим, що вони виникають в ході провадження у справі та свідчать про об'єктивну неможливість подальшого розгляду справи в суді.

Г. В. Чурпіта [258, с. 446] підстави закриття провадження у справі за моментом їх виникнення поділяє на дві групи: 1) обставини, які існували до відкриття провадження у справі, тобто ті, які мають допроцесуальний характер. Такі обставини підтверджують неправомірність виникнення цивільного процесу, оскільки були порушені вимоги процесуального закону при відкритті провадження у справі. До таких обставин належать підстави, передбачені пп. 1, 3, 6 ч. 1 ст. 255 ЦПК України; 2) обставини, які виникли після відкриття провадження у справі. Позивач мав право на пред'явлення позову і суд правильно прийняв позовну заяву, але через певні обставини (ліквідація спору сторонами або певними фактами, які припиняють спірні правовідносини) продовження розгляду справи стало недоцільним або неможливим і свідчать про ліквідацію спору. До другої групи науковиця відносить обставини, передбачені пп. 2, 4, 5, 7, 8 ч. 1 ст. 255 ЦПК України.

Що стосується класифікації підстав залишення заяви без розгляду, то найпоширенішою класифікацією є поділ підстав за моментом їх виникнення. За цим критерієм С. І. Велівіс [21, с. 71; 22, с. 12], В. І. Тертишніков [192, с. 228], Т. М. Карнаух [69, с. 256–257] пропонують підстави залишення заяви без розгляду поділяти на дві групи: 1) підстави, які існували до відкриття провадження у справі і свідчать про те, що позивач (заявник) порушив порядок подання позовної заяви (заяви), про неналежне здійснення особою права на звернення до суду за судовим захистом (пп. 1, 2 ч. 1 ст. 257 ЦПК України); 2) підстави, які виникли після відкриття провадження у справі, в процесі розгляду справи, яка виникла правомірно, проте роблять неможливим закінчення процесу звичайним способом в цей момент або ж свідчать, що позивач не виконує покладеного на нього процесуального обов'язку (пп. 3-9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України).

Є. О. Харитонов [243, с. 291–292] підстави залишення заяви без розгляду поділяє на три групи: 1) підстави, що існують на момент відкриття провадження у справі і свідчать про недотримання позивачем або заявником установленого законом порядку пред'явлення позову чи подання заяви (це підстави, передбачені пп. 1, 2, 4, 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України); 2) підстави, які можуть виникнути як під час підготовчого провадження у справі, так і під час судового розгляду і свідчать про небажання брати участь у цьому судовому розгляді (це підстави, передбачені пп. 3, 5, 6, 7 ч. 1 ст. 257 ЦПК України та ч. 6 ст. 223 ЦПК України); 3) підстави, які свідчать про об'єктивну неможливість розгляду справи в цьому процесі в силу прямої заборони закону (це підстава, передбачена ч. 6 ст. 294 ЦПК України)

На думку В. С. Петренка, підстави залишення позову без розгляду слід поділяти на три групи. Перша з груп охоплює підстави, що існують на момент відкриття провадження у справі і свідчать про недотримання позивачем установленого законом порядку пред'явлення позову чи подання заяви. Тобто, це обставини, які вказують на порушення процесуального порядку пред'явлення позову до суду, існували на момент відкриття провадження, однак судом вони не були виявлені або їхня наявність встановлена вже після відкриття провадження у справі. Другу групу становлять підстави, які можуть виникнути під час судового розгляду справи і вказують на

небажання сторін продовжувати цивільний процес. До третьої групи належать підстави, які свідчать про недобросовісну поведінку позивача [120, с. 461].

Ю. С. Червоний пропонує передбачені законом підстави залишення заяви без розгляду поділяти на 4 групи: 1) обставини, які свідчать про недодержання позивачем або заявником встановленого законом порядку пред'явлення позову або заяви (це такі обставини, що передбачені пп.1, 2, 4, 6, 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України); 2) неявка в судові засідання позивача (обставини, що встановлені п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України); 3) обставини, які свідчать про небажання участі в цьому судовому розгляді справи (обставини, що закріплені у пп. 5, 7, 9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України); 4) обставини, які свідчать про об'єктивну неможливість розгляду справи в цьому процесі через пряму заборону закону (ч. 6 ст. 294 ЦПК України) [53, с. 283].

І на решті С. В. Сенік виокремлює такі п'ять груп підстав залишення заяви без розгляду: 1) обставини, що свідчать про порушення позивачем (заявником) встановленого законодавством права на звернення до суду і помилкового відкриття провадження у справі (пп. 1, 2, 4, 8, 11 ч. 1 ст. 257 ЦПК України). Вони існували вже на момент відкриття провадження у справі, але з різних причин не були виявлені судом при відкритті провадження у справі. Якщо б ці обставини були виявлені при відкритті провадження у справі, то позовна заява (заява) була б повернута або у відкритті провадження у справі було б відмовлено; 2) обставини, які виникають уже після відкриття провадження у справі і свідчать про те, що позивач (третья особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору) без поважних причин не виконують покладених на них процесуальних обов'язків (пп. 3, 9, 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України); 3) обставини, що свідчать про наявність укладеного між сторонами договору про передачу спору на вирішення до третейського суду або укладення сторонами договору про передачу спору на вирішення суду іншої держави, якщо право укласти таку угоду передбачене законом або міжнародним договором України, за винятком випадків, якщо суд визнає, що така угода суперечить закону або міжнародному договору України, є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана (пп. 6, 12 ч. 1 ст. 257 ЦПК України); 4) обставини, які унеможливають подальший розгляд цивільної справи у зв'язку з волевиявленням заінтересованої особи (пп. 5, 7

ч. 1 ст. 257 ЦПК України). Зазначені підстави є відображенням подальшого розвитку принципу диспозитивності; 5) обставини, що свідчать про неможливість розгляду справи в цьому виді провадження на підстави прямої вказівки закону (ч. 6 ст. 294 ЦПК України) [186, с. 239–241; 253, с. 443–445].

Спільним недоліком усіх вищеперелічених класифікацій (окрім, напевне, класифікації підстав залишення заяви без розгляду за моментом їх виникнення) є те, що в жодній з них не зазначено підставу (критерій), за якою здійснюється цей спеціальний метод наукового дослідження. Окрім цього, слід враховувати, що класифікація має виконувати поставлені перед нею завдання лише тоді, коли за підставу для окреслення фактів і явищ правової дійсності будуть обрані найбільш суттєві і важливі в практичному аспекті ознаки. При цьому в науковій літературі під істотними ознаками пропонують розуміти ознаки, які обов'язково належать предмету, виражають його внутрішню природу і сутність [166, с. 126].

На підставі здійсненого ґрунтовного аналізу кожної із підстав як закриття провадження у справі, так і залишення заяви без розгляду, на наш погляд, найбільш доречним буде поділ цих підстав за таким критерієм як функціональна спрямованість обставини, що становить підставу застосування відповідної форми закінчення провадження у справі без ухвалення рішення суду, оскільки саме він дозволить висвітлити приналежність усіх передбачених законодавцем підстав цих інститутів у цілісній картині такої правової конструкції як закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві.

Отже, усі підстави закриття провадження у справі, на нашу думку, доцільно поділяти саме за їх функціональною спрямованістю на:

1) підстави, які свідчать про неправомірність відкриття провадження у справі, у зв'язку із порушення позивачем (заявником) порядку реалізації права на звернення до суду, а точніше через відсутність передумов реалізації цього права (пп. 1, 3, 6 ч. 1 ст. 255 ЦПК України);

2) підстави, які свідчать про недоцільність продовження розгляду справи, у зв'язку з добровільним урегулювання учасниками справи правової вимоги після відкриття провадження у справі (пп. 2, 4, 5 ч. 1 ст. 255 ЦПК України);

3) підставу, яка свідчить про неможливість продовження розгляду справи з незалежних від учасників цивільної справи чи суду обставин (п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України).

Ми не включаємо підставу, передбачену п. 8 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, в жодну із трьох груп, оскільки переконані, що зазначена підстава за своєю правовою природою взагалі не належить до інституту закриття провадження у справі, про що йтиметься далі в нашому дослідженні.

Найдоцільнішим, на нашу думку, буде також поділ підстав залишення заяви без розгляду за таким критерієм як функціональна спрямованість обставини, що становить підставу застосування цього інституту. І відповідно усі підстави, передбачені ст. 257 ЦПК України, можна поділити на:

1) підстави, які свідчать про неправомірність виникнення провадження у справі, через порушення позивачем (заявником) умов реалізації права на звернення до суду (пп. 1, 2, 4, 8, 11 ч. 1 ст. 257 ЦПК України);

2) підстави, які свідчать про недоцільність продовження розгляду справи, у зв'язку із волевиявленням одного із учасників справи про закінчення провадження у справі (пп. 3, 5, 7 ч. 1 ст. 257 ЦПК України);

3) підстави, які свідчать про неможливість продовження розгляду справи, через виявлення сторін або однієї із них бажання на зміну органу уповноваженого на розгляд і вирішення справи (пп. 6, 12 ч. 1 ст. 257 ЦПК України);

4) підстави, які свідчать про невиконання одним із учасників справи, покладеного на нього цивільно-процесуального обов'язку (пп. 9, 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України).

Саме за цим критерієм поділу підстав як закриття провадження у справі, так і залишення заяви без розгляду ми будемо здійснювати подальше дисертаційне дослідження.

Висновки до розділу 1.

Підсумовуючи розглянуту в цьому розділі дисертації проблематику, можна зробити такі висновки.

1. Закриття провадження у справі – це закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду, у зв'язку із чітко встановленими в законі підставами, перелік яких є вичерпним та розширеному тлумаченню не підлягає, та які свідчать про відсутність в особі права на звернення до суду або добровільне урегулювання учасниками справи правової вимоги після відкриття провадження у справі, або про неможливість продовження розгляду справи з незалежних від учасників цивільної справи чи суду обставин, наслідком чого є втрата можливості повторного звернення до суду із тотожною вимогою, тобто вимогою про той самий предмет і з тих самих підстав та між тими самими сторонами.

Залишення заяви без розгляду – це закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду, у зв'язку із чітко встановленими в законі підставами, перелік яких є вичерпним та розширеному тлумаченню не підлягає, та свідчать про наявність у справі обставин, що перешкоджають розгляду справи, але можуть бути усунуті в майбутньому, у зв'язку з чим не виключається можливість повторного звернення до суду із тотожною вимогою, тобто вимогою про той самий предмет і з тих самих підстав та між тими самими сторонами.

Формулювання норми ст. 257 ЦПК України про залишення позову без розгляду є неправильним, оскільки суд залишає без розгляду не саму матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, а закінчує провадження в розгляді усієї цивільної справи (із усіма запереченнями відповідача, поясненнями інших учасників справи та дослідженням поданих ними доказів). Хибним у ст. 257 ЦПК України є застосування терміна «залишення заяви (позовної заяви) без розгляду», оскільки суд не перестає розглядати виключно той єдиний процесуальний документ, з яким звернувся позивач до суду, а закінчує провадження щодо усього комплексу дій та заяв, які існували до цього у справі. Тому, якщо використовувати термін «залишення без розгляду» для найменування форми закінчення провадження у справі без ухвалення судового рішення щодо суті заявлених вимог, то лише щодо цивільної справи як упорядкованого комплексу матеріалів (заяв, клопотань, заперечень, тощо), зібраного в ході здійснення судового провадження. Пропонуємо цей цивільно-процесуальний інститут іменувати «залишення справи без розгляду», а назву статті 257 ЦПК України

викласти в такій редакції: «Залишення справи без розгляду», що дозволить розмежувати форму закінчення провадження у справі без ухвалення рішення суду та застосування процесуального наслідку за подання заяви без додержання встановлених щодо неї законодавчих вимог.

На підставі аналізу доктрини цивільного процесуального права згруповано позиції науковців щодо розуміння правової природи інституту закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду, що зводяться до таких: 1) це захід процесуально-правового примусу; 2) це ускладнення в процесі судового розгляду цивільної справи; 3) це захід перешкоджання зловживання процесуальними правами; 4) це засіб виправлення допущених судових помилок; 5) це засіб самоконтролю суду за своїми процесуальними діями; 6) це результат розпорядчих дій сторін; 7) це засіб захисту інтересів відповідача від пред'явленого позову.

Процесуально-правова природа цього інституту виключає можливість закінчення провадження без ухвалення рішення суду одночасно за декількома підставами. Тому у випадку наявності кількох підстав для закінчення розгляду справи без ухвалення рішення суду має надавати пріоритет застосуванню тієї підстави, якою він усуне помилки, допущені ним під час вирішення питання про відкриття провадження у справі, адже наявність хоча б однієї з обставин, що є підставою для закінчення провадження у справі без ухвалення рішення щодо суті заявлених вимог, є підґрунтям припинення усіх процесуальних дій у справі та унеможлиблює їх подальший розвиток. Отож, застосування хоча б однієї з підстав закінчення провадження без ухвалення рішення суду виключає можливість застосування всіх інших, а якщо такі підстави належать до різних його форм то поготів.

2. Підстави закриття провадження у справі поділяємо саме за критерієм їхньої функціональної спрямованості на: 1) підстави, які свідчать про неправомірність відкриття провадження у справі, у зв'язку із порушення позивачем (заявником) порядку реалізації права на звернення до суду, а точніше у зв'язку із відсутністю передумов реалізації цього права (пп. 1, 3, 6 ч. 1 ст. 255 ЦПК України); 2) підстави, які свідчать про недоцільність продовження розгляду справи, у зв'язку з добровільним урегулювання учасниками справи правової вимоги після відкриття

провадження у справі (пп. 2, 4, 5 ч. 1 ст. 255 ЦПК України); 3) підставу, яка свідчить про неможливість продовження розгляду справи з незалежних від учасників цивільної справи чи суду обставин (п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України).

Підстави залишення заяви без розгляду також поділяємо за критерієм функціональної спрямованості обставини, що становить підставу застосування цього інституту, на: 1) підстави, які свідчать про неправомірність виникнення провадження у справі, у зв'язку із порушення позивачем (заявником) умов реалізації права на звернення до суду (пп. 1, 2, 4, 8, 11 ч. 1 ст. 257 ЦПК України); 2) підстави, які свідчать про недоцільність продовження розгляду справи, у зв'язку із волевиявленням одного із учасників справи про закінчення провадження у справі (пп. 3, 5, 7 ч. 1 ст. 257 ЦПК України); 3) підстави, які свідчать про неможливість продовження розгляду справи, у зв'язку із виявленням сторонами або однією із них бажання щодо заміни органу уповноваженого на розгляд і вирішення справи (пп. 6, 12 ч. 1 ст. 257 ЦПК України); 4) підстави, які свідчать про невиконання одним із учасників справи покладеного на нього цивільно-процесуального обов'язку (пп. 9, 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України).

РОЗДІЛ 2. ЗАКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ

2.1. Закриття провадження у справі з підстав, які свідчать про неправомірність відкриття провадження у справі, у зв'язку із відсутністю у позивача (заявника) передумов реалізації права на звернення до суду

Однією з найбільш складних у розумінні та застосуванні серед підстав закриття провадження у справі є підстава, передбачена п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, а саме – закриття провадження у справі, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства [256]. Слід зазначити, що ця підстава не є новою, вона була передбачена і в ЦПК УРСР 1963 р., проте тоді законодавець встановлював, що провадження у справі закривалось, якщо справа не підлягала розгляду в судових органах, а не тільки в порядку цивільного судочинства [263].

Проблема у застосуванні цієї підстави полягає у тому, що як і серед науковців-цивілістів, так і серед практиків немає однозначності в тлумаченні цієї норми, немає єдності в розумінні змісту положення п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України. Так, на думку С. І. Велівіса [22, с. 10] та Г. В. Чурпіти [258, с. 446], під цю підставу закриття провадження у справі підпадають такі обставини як-от: 1) неюрисдикційність цивільної справи суду; 2) відкриття провадження у справі, яка не підлягає правовому захисту (неправовий характер вимоги); 3) відкриття провадження у справі за відсутності у позивача або відповідача цивільної процесуальної правоздатності. На думку С. В. Сенік [182, с. 218–220; 186, с. 167–169] та В. І. Тертишнікова [192, с. 239], до п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, окрім трьох вищезазначених обставин, слід включити і ще одну обставину, зокрема – відкриття провадження у справі за заявою особи, яка не має юридичної заінтересованості.

Отже, за наявності яких, все ж таки, обставин суд зобов'язаний закрити провадження у справі у зв'язку із тим, що така справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства?

Так, першою обставиною, яка охоплюється п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, слід зазначити, що з цим погодились усі, без винятку, науковці, є неналежність справи до

юрисдикції місцевого загального суду. В науковій літературі під юрисдикцією суду розуміють нормативне визначення компетенції суду з розгляду справ певної категорії [102, с. 110]. А цивільну юрисдикцію визначають як компетенцію загального суду щодо розгляду та вирішення правових вимог, віднесених нормою закону для розгляду та вирішення в порядку цивільного судочинства, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів заінтересованих суб'єктів [185, с. 84]. Тобто, неможливість розгляду справи в порядку цивільного судочинства слід трактувати як законодавчо встановлену можливість розгляду і вирішення заявленої позивачем вимоги за правилами іншого виду судочинства, передбаченому для такої вимоги. У зв'язку з цим, законодавець встановлює правило, згідно з яким, якщо провадження у справі закривається з підстави, визначеної п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, суд повинен роз'яснити позивачеві, до юрисдикції якого суду віднесено розгляд справи [256].

До обставин, які охоплюються п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, належать і відкриття провадження у справі, яка не підлягає правовому захисту, тобто, коли заявлена позивачем вимога має неправовий характер та є «байдужою для права» [109, с. 36; 190, с. 85].

У доктрині цивільного процесуального права «байдужими для права» вважаються вимоги, які не є правовими, тобто не ґрунтуються на нормах чинного законодавства. Такими, зокрема, є вимоги особи, яка неправомірно володіє річчю, щодо захисту права на її використання; вимоги про стягнення боргу за результатами незаконних азартних ігор (картярського боргу) тощо. Це пов'язано з тим, що відповідно до ст. 19 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із правових відносин, а не з будь-яких суспільних зв'язків [109, с. 36; 258, с. 310–311]. «Байдужою для права» є також вимога про оспорювання батьківства, пред'явлена особою, яка записана батьком дитини, якщо в момент реєстрації себе батьком дитини така особа знала, що не є її батьком [187]. Така вимога, на думку К. О. Стопченко, не є правовою, оскільки суперечить правовій нормі, що міститься у ч. 5 ст. 136 Сімейного кодексу України (далі – СК України)

[190, с. 85]. Науковиця «байдужою для права» визнає й вимогу про оспорювання батьківства, пред'явлену після смерті дитини (ч. 4 ст. 136 СК України) [187], адже, у такому разі, спірні правовідносини є такими, що припинилися [190, с. 85].

Є. Г. Пушкар слушно звертає увагу на те, що, на відміну від тих справ, які не підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства, у зв'язку з їх приналежністю до компетенції суду, що уповноважений здійснювати їх розгляд та вирішення за правилами іншого виду судочинства, вимоги, які виникають із неправових відносин, законом не захищаються взагалі [168, с. 57].

Цивільна процесуальна правоздатність – це здатність бути стороною (позивачем, відповідачем) у цивільному процесі, мати цивільні процесуальні права і процесуальні обов'язки. Цивільну процесуальну правоздатність набувають громадяни з моменту народження, а юридичні особи – з моменту державної реєстрації [58, с. 55]. Відкриття провадження у справі за відсутності у позивача або відповідача цивільної процесуальної правоздатності не допускається [64, с. 36; 70, с. 161–162; 71, с. 97; 83, с. 85–86; 99, с. 2–3, 112, 122–125; 109, с. 36; 190, с. 85], а в разі помилкового відкриття – провадження у ній має бути закрите, оскільки така справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

На це, зокрема, звертає увагу Верховний Суд (далі – ВС) у своїх рішеннях, указуючи, що розгляду у суді підлягає лише такий спір, у якому позовні вимоги можуть бути або задоволені, або в їх задоволенні може бути відмовлено. Положення «заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства» (п. 1 ч. 1 ст. 186 ЦПК України та п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) [256] стосується як позовів, які не підлягають розгляду за правилами цивільного судочинства, так і тих позовів, які суди взагалі не можуть розглядати [135]. Аналіз наведених норм права дає підстави для висновку, що філія та представництва, які не є юридичними особами, не наділені цивільною процесуальною правоздатністю та не можуть виступати стороною у цивільному процесі. Тому справи, в яких відповідачем виступає філія чи представництво, не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, у зв'язку з відсутністю сторони у цивільному процесі, до якої пред'явлено позов, а отже, неможливістю вирішення цивільного спору [149; 153].

У науковій літературі висловлюється позиція, згідно із якою, аби звернутися до суду, не достатньо володіти лише цивільною процесуальною правоздатністю, а важливо мати й правоздатність у конкретній справі, тобто володіти юридичною заінтересованістю [64, с. 36; 81, с. 87; 82, с. 61; 83, с. 86; 114, с. 8; 169, с. 42–46; 178, с. 166–169; 248, с. 619]. Однак, на нашу думку, у цьому випадку слід говорити про наявність саме процесуальної юридичної заінтересованості, адже, як слушно зазначає С. О. Короєд, з огляду на існування права на позов (права на судовий захист) та права на пред'явлення позову (права на звернення до суду), варто розмежовувати юридичну заінтересованість в цивільному процесі на два види – матеріальну і процесуальну [81, с. 87; 82, с. 61].

Процесуальна заінтересованість особи, яка звертається до суду, пов'язана, передусім, із наявністю у конкретної особи юридичної (процесуальної) можливості звернутися із заявою до суду з конкретними вимогами [114, с. 8]. Поряд із процесуальною заінтересованістю, виокремлюють ще (і ми підтримуємо таку позицію) матеріально-правову заінтересованість, існування якої пов'язано з правом на задоволення позову, що є формою надання позивачу судового захисту [81, с. 88]. Саме матеріально-правова заінтересованість позивача визначає можливість надання йому судового захисту шляхом задоволення пред'явленого ним позову. Тобто, відсутність матеріально-правової заінтересованості має призводити до відмови у задоволенні позову [81, с. 88–89; 82, с. 62], тоді як відсутність процесуальної заінтересованості – до відмови у відкритті провадження у справі або ж закритті провадження у справі, з огляду на те, що така справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 186 ЦПК України та п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) [256].

Процесуальною заінтересованістю наділені також органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб [95, с. 102], а, коли заява пред'явлена до суду на захист прав, свобод та інтересів інших осіб особами, яким законом такого права не надано, це свідчить про відсутність процесуальної заінтересованості особи-заявника та унеможлиблює порушення провадження у справі за його заявою [114, с. 8], а тому або у відкритті її має бути відмовлено, або

провадження має бути закрите, з огляду на те, що така справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 186 ЦПК України та п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) [256].

Підсумовуючи усе зазначене вище, робимо висновок, що підстава закриття провадження у справі, передбачена п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, в якій йдеться про те, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства [256], за своїм змістом охоплює такі обставини: 1) справа не підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства; 2) заявлено вимогу, яку суди взагалі не можуть розглядати, оскільки вона не має правового характеру, а отже є «байдужою для права»; 3) відсутність цивільної процесуальної правоздатності у позивача або відповідача; 4) відсутність у позивача процесуальної заінтересованості в цивільному процесі; 5) звернення до суду органів та осіб, які передбачені ст. 56 ЦПК України, на захист прав, свобод та інтересів інших осіб, у випадках, коли законом їм такого права не надано.

Зазначимо, що п. 3 ч. 1 ст. 255 ЦПК України фактично передбачає три самостійні підстави для застосування закриття провадження у справі [120, с. 456; 259, с. 513]. Так, відповідно до цієї підстави справа підлягає закриттю у випадку: 1) набрання законної сили рішенням суду, ухваленого з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав; 2) набрання законної сили ухвалою суду про закриття провадження у справі з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав; 3) наявність судового наказу, що набрав законної сили за тими самими вимогами [256].

У доктрині цивільного процесуального права положення зазначеної підстави пов'язують із дією принципу *res judicata* – принципу остаточності рішень суду. Остаточність рішення суду передбачає, що жодна зі сторін не має права вимагати його перегляду просто тому, що вона має на меті добитися нового слухання справи та нового її вирішення («Лономарьов проти України», заява № 3236/03 від 03.04.2008 р., пп. 40,41) [259, с. 512]. Джерелом походження зазначеної норми визначають правило про те, що з однією і тією ж вимогою можна звернутися до суду лише один раз. Судове рішення (як рішення та постанова суду, так і ухвала суду), яке набрало

законної сили, набуває якості виключності та обов'язковості для усіх, без винятку, суб'єктів [120, с. 456]. Виключність судового рішення трактується науковцями як неприпустимість порушення, розгляду й вирішення судом справи за повторним заявленим позовом, тотожним із первісним, спір щодо якого вже вирішений рішенням, що набрало законної сили [47, с. 80; 266, с. 99].

У науковій літературі неодноразово акцентувалось, що закриття провадження у справі на цій підставі можливе лише у разі збігу всіх трьох елементів, а саме: сторін, предмета та підстави позовів, адже у цьому випадку вони вважатимуться тотожними. Зміна хоча б одного з них не дає тотожності позовів і не перешкоджає заінтересованим особам звертатися до суду з позовом [102, с. 59; 120, с. 456; 133, с. 412; 167, с. 33; 170, с. 11; 182, с. 220; 191, с. 254]. Наприклад, ті позови, які збігаються за предметом та підставою, але пред'явлені із зміною суб'єктного складу, не вважаються тотожними [97, с. 182; 182, с. 220].

Аналогічна позиція висловлюється і ВС, який в дній із своїх справ вказав, що закриття провадження у справі з підстави, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, можливе за умови, що рішення, яке набрало законної сили, є тотожним позову, який розглядається. Позови вважаються тотожними, якщо в них одночасно збігаються сторони, підстави та предмет спору, тобто коли позови повністю збігаються за складом учасників цивільного процесу, матеріально-правовими вимогами та обставинами, що обґрунтовують звернення до суду. Нетотожність хоча б одного із цих чинників не перешкоджає повторному зверненню до суду заінтересованих осіб за вирішенням спору [140].

Наголошуємо, що законодавець передбачає, що у випадку судового наказу для застосування п. 3 ч. 1 ст. 255 ЦПК України достатньо, аби між судовим наказом, що набрав чинності, та заявою про видачу судового наказу був збіг лише щодо вимоги, що заявлена у них. Позаяк у цьому випадку слід погодитися з висловленою у літературі думкою про те, що таке формулювання є некоректним, адже поза увагою залишилися обставини, якими обґрунтовуються ці вимоги [259, с. 513].

Позови будуть вважатися тотожними у разі, якщо у них збігаються сторони, – позивач та відповідач. У цивільній процесуальній літературі вказується на те, що

тотожність зберігається при правонаступництві, оскільки правонаступник замінює правопередника та всі процесуальні дії, вчинені правопередником, для нього обов'язкові. Це обумовлюється нерозривним зв'язком між матеріальним правом, що захищається, та процесуальними правами та обов'язками, що виникають в процесі такого захисту [133, с. 424; 266, с. 99]. Тому буде наявною тотожність сторін у випадку, коли повторний позов пред'явлений до правонаступника сторони за первісним позовом чи, коли останній пред'явить позов до особи, яка брала участь у вирішенні справи як сторона [266, с. 99].

На нашу думку, тотожність позовів збережеться і тоді, коли первісний позов був поданий органом або особою, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ст. 56 ЦПК України) [256], а згодом і самим матеріально заінтересованим у справі суб'єктом, оскільки як у першому, так і у другому випадку зберігається єдність кінцевого «бенефіціара» за прийнятим у справі рішенням.

Ми уже раніше зазначали, що, попри відсутність законодавчого визначення поняття «предмет позову», його теоретична дефініція є усталеною. Предметом позову є матеріально-правова вимога позивача до відповідача, яка впливає зі спірного матеріально-правового відношення, та з приводу якої суд повинен ухвалили рішення у справі [5, с. 120–121; 56, с. 121; 78, с. 106; 125, с. 96; 161, с. 5; 184, с. 40–41; 254, с. 216; 259, с. 512; 269, с. 176], проте яку не слід ототожнювати із речовим (матеріальним) предметом спору (нерухомістю, коштами тощо) [20, с. 145; 264, с. 170; 268, с. 323].

С. В. Сенік, зазначає, що до складу зміни предмета позову входить як зміна матеріального об'єкта позову, так і зміна його предмета повністю. Матеріальний об'єкт не є визначальним у понятті предмета позову, основне – це характер самої вимоги, її сроямліваність та зміст. Проте матеріальний об'єкт становить складову частину предмета позову, оскільки не може бути безпредметної вимоги, а тому, він знаходиться в межах предмету позову та залежить від нього. Про зміну предмета позову можна говорити виключно тоді, коли нова вимога відрізняється від первісної своїм якісним змістом [184, с. 41].

Тому, на думку науковиці, прикладом зміни предмета позову може бути його доповнення, якщо він був лише частково викладений позивачем або уточнення неправильно сформульованого предмета позову, перехід позивачем від позову про визнання до позову про присудження, прохання позивача визнати наявність чи відсутність іншого правовідношення, аніж те, про наявність чи відсутність якого він просив скоріше або, наприклад, клопотання позивача про заміну однієї матеріально-правової вимоги на іншу та її задоволення судом [184, с. 41].

Однак, у цьому контексті підтримуємо позицію О. М. Шиманович, що тотожність предмета позову зберігається за зміни однієї альтернативної вимоги на іншу, тому набрання законної сили рішенням суду з однією вимогою перешкоджає розгляду й вирішенню будь-яких інших альтернативних вимог [266, с. 99].

У науковій літературі під підставами позову розуміють обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги, та якими можуть лише юридичні факти, тобто такі, які викликають певні правові наслідки: виникнення, зміну чи припинення правовідносин [56, с. 121; 184, с. 41; 254, с. 216]. До підстави позову не можуть належати обставини, що є доказами у справі, адже з ними закон не пов'язує виникнення, зміну чи припинення прав чи обов'язків, вони лише підтверджують наявність або відсутність юридичних фактів, що входять до підстави позова [184, с. 41; 249, с. 273; 254, с. 217].

Тобто, тотожність підстав позовів буде в тих випадках, коли вимога позивача виводиться з тих самих фактичних обставин [266, с. 99], а зміна підстави позову має втілюватись у зміні фактичних даних, з яких позивач виводить свій позов та може виражатись у цілковитій заміні раніше висунутих фактичних обставин новими, в доповненні раніше зазначених обставин новими або усуненні частини фактичних обставин з числа раніше зазначених у справі [184, с. 42; 188, с. 114].

Однак, слід пам'ятати, що оскільки підстава та предмет позову – елементи позову, які індивідуалізують його, то одночасна заміна предмета та підстави позову не видається можливою, оскільки такий позов втратить тотожність із первісно поданим. Позов буде вважатись зміненим виключно при незмінності хоча б одного з цих елементів позову [5, с. 121; 184, с. 43].

Зазначимо, що у тих справах, де предмет позову стосується матеріальних правовідносин (особистих немайнових чи майнових), які мають триваючий характер, п. 3 ч. 1 ст. 255 ЦПК України не слід застосовувати з огляду на те, що темпоральний чинник цих відносин впливає на характер тих обставин, якими вона буде обґрунтовувати свої вимоги, тобто вплив часу у таких правовідносинах спонукає виникнення зовсім нових за своїм характером обставин, що становитимуть оновлену (нетотожну) підставу для наступного позову, попри їх схоже зовнішнє формулювання.

А тому слушно в науковій літературі зазначається, що навіть після відмови у задоволенні позову чи закриття провадження у справі через певний проміжок часу особа може повторно звернутись до суду із такими заявами як: надання права на шлюб [13, с. 217], розірвання шлюбу [134, с. 53], надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності [180, с. 41], обмеження дієздатності тієї ж особи [85, с. 642], визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою [14, с. 10] та інші, у разі зміни обставин, якими вона обґрунтовує свої вимоги, тобто вони будуть новими, нетотожними тим, якими вона мотивувала свої попередні вимоги.

Оскільки таких властивостей як остаточність та виключність судового рішення набуває після набрання законної сили, то для закриття провадження у справі з підстави, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, суд має переконатись, що рішення суду або ухвала суду, ухвалені або постановлені з приводу тотожного позову, набрали чинності [259, с. 513]. Це правило має застосовуватись і щодо судового наказу [27, с. 119].

За своїм функціональним спрямуванням до підстав, які свідчать про неправомірність відкриття провадження у справі, у зв'язку із відсутністю у позивача (заявника) передумов на реалізацію права на звернення до суду, належить підстава, передбачена п. 6 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, яка охоплює дві обставини: 1) наявність рішення третейського суду, прийнятого в межах його компетенції, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, за винятком випадків, коли суд відмовив у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або скасував рішення третейського суду і розгляд справи

в тому самому третейському суді виявився неможливим; 2) наявність рішення суду іноземної держави, визнаного в Україні в установленому законом порядку, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав [256]. Як і у попередній підставі закриття провадження у справі з цієї підстави можливе лише у випадку збігу всіх трьох елементів, а саме: сторін, предмета та підстави позовів.

2.2. Закриття провадження у справі з підстав, які свідчать про недоцільність продовження розгляду справи, у зв'язку з добровільним урегулювання учасниками справи правової вимоги після відкриття провадження у справі

Однією з новел ЦПК України редакції 2017 р. стало запровадження нової підстави закриття провадження у справі – відсутність предмета спору (п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України [256]). У судовій практиці необхідність закріплення підстави, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, обумовлюється тим, що відповідно до статті 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір [144; 154].

У доктрині цивільного процесуального права ця підстава розцінюється радше як додаткова гарантія неприпустимості зловживання процесуальними правами з боку учасників справи та подання позову за відсутністю предмета спору (п. 3 ч. 2 ст. 44 ЦПК України) [67, с. 189–190; 68, с. 105–106]. Хоча, заради справедливості, слід наголосити, що існує і протилежна думка, згідно з якою, норма про віднесення до зловживань процесуальними правами такої дії як подання позову за відсутності предмета спору (п. 3 ч. 2 ст. 44 ЦПК України) є прямим порушенням права на судовий захист, що гарантоване ст. 55 Конституції України, а також ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, положення котрої передбачає право кожного на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо прав і обов'язків цивільного характеру. ЄСПЛ тлумачить це положення буквально як

гарантію справедливого судочинства, одним з аспектів якого є доступ до суду [1, с. 98].

Відсутність предмета спору як підстава закриття провадження у справі, попри своє лаконічне формулювання, на практиці викликає чимало питань. По-перше, це відсутність законодавчої дефініції такої правової конструкції як «предмет спору», а також її співвідношення із таким поняттям як «предмет позову». У доктрині цивільного процесу серед науковців не досягнуто консенсусу щодо визначення цих понять.

На думку Н. Ю. Сакари, предметом спору є певні суб'єктивні права, свободи чи інтереси, яким своєю чергою, має бути притаманна правова невизначеність, зумовлена як наявністю сумнівів щодо їх існування, так і обсягу, сфери дії або способу реалізації, при цьому спірними можуть бути як питання права, так і питання факту, зокрема юридичного тлумачення тієї чи іншої норми права. Крім того, результат вирішення спору має бути визначальним для таких суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, а не мати лише незначний зв'язок або віддалені наслідки, а суб'єктивне право, свобода чи інтерес, з приводу яких виникає спір, хоча б на «спірних» підставах має визнаватися в законодавстві [177, с. 66].

І. І. Юраш, розмежовуючи поняття «предмет позову» та «предмет спору», вказує, що предметом позову є матеріальна-правова вимога позивача до відповідача (стягнення заборгованості, виселення із житла, поновлення на роботі тощо), тоді як предмет спору «стосується матеріального чи не матеріального об'єкта, з приводу прав на який сперечаються сторони (гроші, житло, твір тощо)» [269, с. 176].

Зазначимо, що незважаючи на те, що немає законодавчого визначення правової конструкції «предмет позову», однак, у доктрині та практиці підхід до цього поняття є більш консолідованим, та прийнято вважати, що предметом позову є матеріально-правова вимога позивача до відповідача, яка впливає зі спірного матеріально-правового відношення, та з приводу якої суд повинен ухвалили рішення у справі [5, с. 120–121; 56, с. 121; 78, с. 106; 125, с. 96; 161, с. 5; 184, с. 40–41; 254, с. 216; 259, с. 512; 269, с. 176], проте, яку не слід ототожнювати із речовим (матеріальним) предметом спору (нерухомістю, коштами тощо) [20, с. 145; 264, с. 170; 268, с. 323].

Г. Л. Крушельницька також уважає, що «предмет спору не ототожнюється із предметом позову і полягає не в матеріально-правовій вимозі позивача до відповідача, а є суб'єктивними правами, свободами чи інтересами, щодо яких виник конфлікт. Предметом спору може бути також і матеріальний об'єкт, щодо прав на який виник конфлікт між сторонами» [87, с. 86, 90]. На користь того, що предметом спору може бути також і матеріальний об'єкт, на думку дослідниці, свідчить «формулювання положень п. 1 ч. 1 ст. 152 ЦПК України, де зазначено, що заява про забезпечення позову подається «до суду за місцезнаходженням предмета спору – якщо суд, до підсудності якого належить справа, визначити неможливо» [256]. Оскільки місцезнаходження притаманне саме матеріальним об'єктам, очевидно, що йдеться про речовий предмет, щодо якого існує спір» [87, с. 86–87].

Більше того, на основі комплексного аналізу статей ЦПК України, а також підходів до визначення понять предмета спору та предмета позову, Г. Л. Крушельницька робить висновок, що, по-перше, у випадку виявлення відсутності предмета позову після відкриття провадження у справі, суд залишає позов без розгляду, а не закриває провадження у справі, як у випадку з відсутністю предмета спору, по-друге, предмет спору є ширшим за предмет позову [87, с. 85–86, 90].

Ми підтримуємо запропоноване С. О. Короєдом визначення предмета спору як конкретних матеріальних прав і обов'язків, щодо яких виникла конкретна спірна правова конфліктна ситуація, розв'язання якої здійснюється в ході судової цивільної процесуальної діяльності, яка порушується за допомогою такого процесуального засобу, як позов [78, с. 105, 110].

Окрім цього, вчений зауважує, що «предметом спору варто визнавати лише права і обов'язки, а не матеріальні правовідносини, оскільки права і обов'язки якраз і становлять зміст таких правовідносин. Не можна погодитись із віднесенням до предмета спору речей (майна), оскільки юридичний спір існує саме щодо прав на таке майно (права власності, права користування тощо). Тому предмет спору юридично може стосуватися лише прав і обов'язків. До того ж, предмет спору є предметом судового розгляду, проте безпосередньо «річ» або «майно» не може бути предметом судового розгляду; останнім можуть бути лише права та обов'язки щодо такого

майно. А тому навіть знищення речі при розгляді справи в суді не може означати відсутність предмета спору, якщо між сторонами залишилися неврегульовані спірні питання щодо прав на таке майно» [76, с. 41].

Наступним дискусійним питанням при застосуванні на практиці цієї підстави інституту закриття провадження у справі є визначення моменту виникнення такої обставини як відсутність предмета спору.

Довший час ВС у своїй практиці дотримувався позиції, що предмета спору немає бути, тобто не існувати на час пред'явлення позову, аргументуючи це тим, що логічно-семантичне тлумачення (логіко-граматичне тлумачення) словосполучення «відсутність предмета спору» в контексті наведеної правової норми дає підстави для висновку про те, що предмет спору має бути відсутній, тобто не існувати на час пред'явлення позову. Якщо предмет спору мав місце, але припинив своє існування (зник) після відкриття провадження у справі внаслідок тих чи інших обставин, зокрема у зв'язку з добровільним врегулюванням спору сторонами, виконанням відповідачем заявлених до нього вимог, фізичним знищенням предмета спору тощо, то провадження у справі не може бути закрите з наведеної правової підстави, оскільки вона полягає саме у відсутності предмета спору, а не у припиненні його існування (зникненні). Якщо предмет спору став відсутній після відкриття провадження у справі, то, залежно від обставин, що призвели до зникнення такого предмета, та стадії цивільного процесу, на якій він припинив своє існування, сторони мають низку передбачених законом процесуальних можливостей припинити подальший розгляд справи, зокрема, шляхом залишення позову без розгляду, відмови від позову або від поданих апеляційних чи касаційних скарг, визнання позову відповідачем, укладення мирової угоди тощо [139; 142; 144; 145].

Та, попри таку правову позицію вищої судової інстанції, суди нижчих ланок уважали, що за змістом п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України провадження у справі може бути закритим у зв'язку з відсутністю предмета спору і у тому разі, коли предмет спору став відсутнім вже після пред'явлення позову [242].

Так, наприклад, 18.12.2018 р. до Жовтневого районного суду м. Запоріжжя надійшла позовна заява Концерну «Міські теплові мережі» (далі – Концерн МТМ)

про стягнення із відповідача заборгованості за надані послуги з централізованого опалення та гарячого водопостачання за період з 04.2015 р. по 05.2018 р. в розмірі 14 945,68 грн. 25.02.2019 р. на адресу суду від представника Концерну «МТМ» надійшла заява про закриття провадження у справі у зв'язку з відсутністю предмета спору та стягнення з відповідача на його користь понесені судові витрати у справі. Дослідивши матеріали справи, суд зробив висновок, що провадження у справі необхідно закрити, оскільки відповідачем борг погашено добровільно та на момент розгляду відсутній предмет спору, тому постановив ухвалу про закриття провадження у справі у зв'язку із відсутністю предмета спору. Окрім цього, зважаючи на вимоги ч. 3 ст. 142 ЦПК України, а також те, що відповідач погасив заборгованість перед позивачем лише після пред'явлення позову, суд стягнув із відповідача на користь позивача 1 762,00 грн сплаченого останнім судового збору [216].

Згодом ВС змінив свою позицію щодо застосування п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України та зазначив, що закриття провадження у справі можливе, якщо предмет спору був відсутній як на час пред'явлення позову, так і на час ухвалення судового рішення. Основні аргументами ВС відходу від попередньої правової позиції зводяться до того, що, по-перше, поняття «юридичного спору» має тлумачитися широко, виходячи з підходу Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) до тлумачення поняття «спір про право» (п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Зокрема, ЄСПЛ зазначає, що відповідно до духу Конвенції поняття «спору про право» має розглядатися не суто технічно, йому слід надавати сутнісного, а не формального значення.

По-друге, відповідно до ч. 1 ст. 2 ЦПК України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. З урахуванням викладеного, відсутність предмета спору унеможливорює вирішення справи щодо суті заявлених вимог незалежно від обґрунтованості позову, а, відповідно, і здійснення ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів осіб.

I, по-третє, прикладами відсутності предмета спору можуть бути дії сторін, чи настання обставин, якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань або самими сторонами врегульовано спірні питання. Установлення відсутності предмета спору на час пред'явлення позову не є єдиним випадком для закриття провадження у справі за підставою, передбаченою п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, оскільки «збіднює» відповідне правове регулювання, не відповідає його змісту, бо в такому випадку (за відсутності предмета спору) малоймовірно, щоби позивач звертався до суду. Крім того, якщо би законодавець мав на увазі відсутність предмета спору на час пред'явлення позову, то відповідне правове регулювання містилося би у ст. 186 ЦПК України, яка регулює підстави відмови у відкритті провадження у справі, а не у ст. 255 ЦПК України, яка регулює підстави закриття провадження у справі, яке вже відкрито [154].

У науковій літературі вченими-процесуалістами також висловлюється позиція про те, що для застосування підстави, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, момент припинення існування предмета спору не має значення.

Так, наприклад, Г. Л. Крушельницька пише, що «відсутність предмета спору як підстави закриття провадження у справі може означати як те, що предмет спору був відсутній на час пред'явлення позову до суду, проте суду та/або позивачу про це не було відомо на момент відкриття провадження у справі, так і те, що предмет спору припинив своє існування після відкриття провадження на будь-якій стадії цивільного процесу» [87, с. 90].

Подібну позицію висловлює і С. О. Короєд, обґрунтовуючи її тим, що «системний аналіз змісту наведених у статті 255 ЦПК України підстав закриття провадження у справі свідчить, що наведені підстави можуть виникнути або бути виявлені судом у будь-який момент на будь-якій стадії процесу. Причому більшість з обставин можуть як існувати на момент відкриття провадження у справі (але про них суду було не відомо, а стає відомо лише після відкриття провадження у справі), так і виникнути (з'явитись) вже після відкриття провадження. Це дає підстави для висновку, що предмет спору може бути або взагалі відсутній на момент відкриття провадження у справі, або ж зникнути (припинити існування) вже під час розгляду

справи. Отже, факт відсутності предмета спору варто розглядати лише станом на момент вирішення питання закриття провадження у справі, а момент його зникнення (припинення) значення мати не повинен» [76, с. 41].

Більше того, науковець звертає увагу на те, що серед підстав відмови у відкритті провадження у справі чи повернення позовної заяви немає такої підстави, як відсутність предмета спору; встановити відсутність предмета спору можливо лише під час розгляду справи, тому й наслідки для обох випадків мають бути єдиними – закриття провадження у справі за п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України. Тобто, учений висловлює чітку позицію, що «провадження у справі має закриватись за п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України незалежно від того, чи зник предмет спору під час розгляду справи, чи його взагалі не існувало на момент відкриття провадження у справі» [76, с. 41].

На нашу думку, така позиція як практиків, так і теоретиків не надто узгоджена з логікою цивільного процесу, структурним співвідношенням цієї норми з цілісною системою послідовного здійснення відповідних процесуальних дій та й, зрештою, не відповідає самій правовій природі цієї підстави застосування інституту закриття провадження у справі.

Закриття провадження у справі як цивільний процесуальний інститут тісно пов'язаний із такою процесуально-правовою категорією як передумови реалізації права на звернення до суду, а точніше, з їхньою відсутністю у особи, яка звертається до суду за судовим захистом. Відсутність в особи передумов на реалізацію права на судовий захист могла бути до відкриття провадження у справі у цьому разі розпочатий судовий процес буде вважатись неправомірним, або ж вони могли відпасти (припинити своє існування) вже у процесі розгляду цивільної справи в суді. У першому випадку звернення особи до суду без наявності таких передумов може розцінюватись як зловживання правом на судовий захист, у другому – про таке зловживання не може йтися.

Тому, нам видається, що у разі здійснення сторонами до відкриття провадження у справі дії, чи настання обставин, якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань або самими сторонами врегульовано спірні питання, має

розцінюватись саме як відсутність (припинення існування) однієї із передумов реалізації права на звернення за судовим захистом – юридичної заінтересованості. Та, залежно від того, на якому етапі (стадії) цивільного процесу судом буде встановлено, що предмет спору перестав існувати до моменту звернення особи до суду (відкриття провадження у справі), відповідно, має бути застосована або норма про відмову у відкриття провадження у справі у зв'язку з тим, що така справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 186 ЦПК України), або ж – про закриття провадження у справі у зв'язку з тим, що така справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) [256].

Правда, малоімовірним видається у вищезазначеній ситуації практична можливість реалізації п. 1 ч. 1 ст. 186 ЦПК України, адже, як слушно зазначає А. В. Нижний, відповідно до чинного процесуального законодавства України для відкриття позовного провадження достатнім є викладене у позові твердження позивача про те, що його право, свобода або законний інтерес були порушені, невизнані або оспорені відповідачем [127, с. 29]. Тобто на стадії відкриття провадження суд не досліджуватиме подані позивачем докази і не встановлюватиме наявності чи відсутності предмета спору [87, с. 89].

У випадку, коли вже після відкриття провадження у справі особа здійснила дії, чи настали обставини, внаслідок яких між сторонами не залишилося нерегульованих питань, або самими сторонами врегульовано спірні питання, то для закриття провадження у справі має застосовуватись п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України.

Підтвердженням слушності такого трактування наслідків встановлення моменту існування предмета спору може слугувати і той факт, що законодавець у ст. 186 ЦПК України серед переліку підстав відмови у відкритті провадження у справі не виокремлює таку підставу як відсутність предмета спору, а, очевидно, сам факт припинення існування предмета спору до відкриття провадження у справі відносить до змісту однієї з уже існуючих підстав закриття провадження у справі (найбільш логічним до підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України).

Отож, закриття провадження у справі у зв'язку з відсутністю предмета спору (п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) можливе лише у тому випадку, коли на момент

відкриття провадження у справі предмет спору існував, однак у процесі розгляду справи внаслідок дії, чи настання обставин, якщо між сторонами через це не залишилося неврегульованих питань або самими сторонами врегульовано спірні питання, припинив своє існування.

Після відкриття провадження у справі у зв'язку із відсутністю предмета спору суд може закрити провадження у справі з підстави, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, на будь-якій стадії цивільного процесу.

Г. Л. Крушельницька, зазначає також, що коли справа розглядається у порядку спрощеного позовного провадження, то провадження у справі може бути закрито у зв'язку з відсутністю предмета спору у будь-якому судовому засіданні, коли судом буде встановлено відсутність предмета спору [87, с. 89].

У науковій літературі висловлюється думка, що поряд із постановленням ухвали про закриття провадження у справі на підставі відсутності предмета спору, суд може постановити ухвалу про застосування заходів процесуального примусу у вигляді штрафу до позивача, якщо він знав на момент пред'явлення позову, що предмет спору відсутній [87, с. 89]. Така позиція аргументується тим, що ст. 44 ЦПК України передбачає недопустимість зловживання процесуальними правами, серед яких, залежно від конкретних обставин, суд може визнати дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, зокрема: подання позову за відсутності предмета спору [256]. При цьому, згідно зі ст. 148 ЦПК України за зловживання процесуальними правами суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу [256].

Ми підтримуємо таку позицію, але з поправкою на те, що у цьому випадку йдеться про закриття провадження у справі у зв'язку з тим, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України), оскільки предмет спору припинив своє існування ще до пред'явлення позову до суду. У випадку ж закриття провадження у справі з підстави, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, застосування таких штрафних санкцій щодо позивача видається недопустимим.

Натомість, на нашу думку, необхідним є, поряд із ч. 3 ст. 142 ЦПК України, яка передбачає, що в разі, якщо позивач не підтримує своїх вимог унаслідок задоволення їх відповідачем після пред'явлення позову, суд за заявою позивача присуджує стягнення понесених ним у справі витрат з відповідача [256], закріпити положення про те, що у випадку закриття провадження у справі через відсутність предмета спору (п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) позивачу надається право клопотати про присудження стягнення понесених ним у справі судових витрат з відповідача.

Що, фактично, і так здійснюється на практиці.

Так, позивачка, звернувшись до Фрунзенського районного суду м. Харкова із заявою про закриття провадження у справі про надання дозволу на виїзд за кордон без згоди батька дитини, заявила клопотання про стягнення з відповідача на її користь сплачених нею за звернення до суду судовий збір у розмірі 768 грн 40 коп., у зв'язку із тим, що до першого судового засідання відповідач з'явився до нотаріуса та надав згоду на виїзд дитини, чим добровільно задовольнив її вимоги.

Суд, керуючись ч. 3 ст. 142 ЦПК України, задовольнив клопотання позивачки про стягнення судових витрат з відповідача на її користь, зауваживши, що посилення відповідача на той факт, що позовні вимоги були необґрунтованими, та не підтвердженими жодним доказом, оскільки позивач не зверталась до відповідача з заявленими у позовній заяві вимогами, і тому відсутні підстави для стягнення судових витрат, є безпідставними, оскільки відповідно до ст. 4 ЦПК України кожна особа має право в порядку, встановленому ЦПК України, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів [256]. Позивач скористалась своїм правом на звернення до суду, та її вимоги були задоволені відповідачем тільки після такого звернення [240].

Отож, повертаючись до визначення правової природи такої підстави закриття провадження у справі як відсутність предмета спору, слід радше віднести її до тих обставин, що виникають у процесі розгляду справи, яка була відкрита судом із дотриманням усіх законодавчих вимог, та свідчать про недоцільність продовження розгляду справи.

До підстав завершення провадження у справі без ухвалення судового рішення щодо суті заявлених вимог у формі закриття провадження у справі, що свідчать про недоцільність продовження розгляду справи, є прийняття судом відмови позивачем від позову (п. 4 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) [256].

У доктрині цивільного процесуального права існує чимало визначень поняттю «відмова від позову», але, в основному, вони зводяться до того, що під відмовою позивача від позову слід розуміти як одночасну відмову позивача від матеріально-правових вимог до відповідача та відмову від використання процесуальних засобів захисту цих вимог [3, с. 84; 56, с. 124; 102, с. 328; 172, с. 11; 196, с. 156; 259, с. 421].

Науковці, аналізуючи інститут відмови позивача від позову, виокремлюють такі ознаки цієї процесуальної дії: 1) її розпорядчий характер; 2) безумовність, безповоротність та односторонність волевиявлення позивача; 3) специфічні наслідки такої дії.

На думку Г. П. Тимченка, для реалізації принципу диспозитивності така ознака відмови від позову як її розпорядчий характер має вирішальне значення, оскільки має на увазі вибір позивачем варіанта своєї поведінки – відмовитися від процесу і вимог до відповідача [196, с. 156].

Відмова від позову має бути безумовною та безповоротною [172, с. 11]. Вважається, що відмова від позову є безумовною тому, що позивач, розпоряджаючись своїми правами, не вимагає будь-яких зустрічних дій з боку відповідача [3, с. 84; 56, с. 124; 259, с. 420]. Тому, від відповідача не вимагається отримання згоди на закінчення провадження у цивільній справі з цієї підстави [58, с. 62].

Відмова від позову як процесуальна дія характеризується її вільним волевиявленням. К. В. Гусаров зазначає, що відмова від позову буде вважатись недійсною за відсутності прямого волевиявлення позивача, необхідного для того, щоб воля позивача була розпізнана іншими, а головне – судом, і щоб відмова могла тягти за собою правові наслідки: припинення провадження у справі. Недійсною є і відмова від позову, що відбулася в результаті омани позивача, а також під впливом погроз і насильства [56, с. 124; 58, с. 62].

Відмова від позову згідно з ч. 3 ст. 206 ЦПК України веде до закриття провадження у справі, що унеможливорює повторне звернення особи із тотожним позовом. Суд до постановлення ухвали про закриття провадження у справі зобов'язаний роз'яснити сторонам наслідки зазначеної процесуальної дії. У цьому контексті доречним буде звернути увагу на саме законодавче формулювання ч. 3 ст. 206 ЦПК України, яке передбачає, що, у разі відмови позивача від позову, суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі [256]. Однак, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, для закриття провадження у справі у зв'язку із відмовою позивачем від позову, недостатньо самого волевиявлення такого учасника цивільної справи як позивач, потрібна зустрічна дія суду – прийняття такої відмови [256]. У зв'язку з цим, більш доречним, на нашу думку, буде викласти ч. 3 ст. 206 ЦПК України у такій редакції: «У разі відмови позивача від позову та прийняття його судом постановляється ухвала про закриття провадження у справі».

Згідно зі ст. 206 ЦПК України при прийнятті відмови позивача від позову суд має перевірити, чи не обмежений представник позивача у повноваженнях на вчинення такої процесуальної дії (ч. 2 ст. 206 ЦПК України) та чи відмова від позову законного представника не суперечить інтересам особи, яку він представляє (ч. 5 ст. 206 ЦПК України) [256].

Відмова позивача від позову не позбавляє відповідача за цим позовом пред'явити свій такий же позов і до нього ж на загальних підставах, бо це не буде вважатися тотожним позовом, оскільки суб'єктний склад сторін змінився [102, с. 59].

Зазначимо, що позивач має право відмовитись не тільки від усього позову, але й від частини, якщо його вимога подільна [172, с. 11]. М. І. Балюк та Д.Д. Луспеник звертають увагу на те, що відмовитися від частини позову можна, якщо позивач заявив дві чи більше вимоги, оскільки відмова від частини однієї єдиної вимоги позову буде трактуватися як зменшення розміру позовних вимог, що є суттєвим процесуальним моментом, у зв'язку з відмінністю цих двох процесуальних дій за змістом, сферами дії та правовими наслідками [5, с. 117–118]. Р. Я. Лемик вважає, що коли позивач відмовляється від частини позовних вимог, суд повинен роз'єднати вимоги позивача на два провадження. У провадженні з вимогами, від яких позивач

відмовився, суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі. Невизнані вимоги розглядають у другому провадженні відповідно до загальноприйнятих правил позовного провадження [94, с. 103].

У науковій літературі існує дискусія щодо необхідності зазначення позивачем мотивів вчинення такої процесуальної дії та перевірки їх судом. На думку Н. В. Василюк, заява про відмову від позову має бути обґрунтована обставинами, що стали підставою для відмови від позову (наприклад, задоволення позовних вимог відповідачем після пред'явлення позову) [259, с. 421]. Натомість К. В. Гусаров та Р. Я. Лемик підтримують позицію про відсутність у позивача обов'язку мотивувати своє рішення про відмову від позову, мотивуючи це тим, що основою цього права є принцип диспозитивності, який гарантує можливість вільно розпоряджатися правами щодо предмета спору [56, с. 125; 58, с. 62–63; 94, с. 103].

Наголошуємо, що в українській правничій спільноті сформувалась єдина позиція стосовно питання необхідності одержання від відповідача згоди на закриття провадження у справі через відмову позивача від позову. Так, у своїх дослідженнях К. В. Гусаров пише, що врахування думки відповідача, зафіксована в ухвалі суду про припинення провадження по справі, не може мати ні матеріально-правових, ні процесуальних наслідків [56, с. 124–125; 57, с. 140; 58, с. 62]. Аналогічну думку висловлює і Г. П. Тимченко, який, посилаючись на загальний принцип диспозитивності правового регулювання цивільно-процесуальних відносин, вважає, що в згоді відповідача на закриття провадження у справі у зв'язку із відмовою позивача від позову немає потреби [196, с. 158].

Ще однією підставою завершення провадження у справі без ухвалення судового рішення щодо суті заявлених вимог у формі закриття провадження у справі є затвердження судом укладеної сторонами мирової угоди (п. 5 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) [256]. За своєю правовою природою зазначена підстава інституту закриття провадження у справі належить до обставини, які свідчать про добровільне врегулювання спору самими заінтересованими особами на основі їх вільного волевиявлення.

Традиційно науковці таку обставину як затвердження судом укладеної сторонами мирової угоди відносить до інституту закриття провадження у справі, тому, що у разі волевиявлення сторін на врегулювання спору розгляд та вирішення справи по суті не відбувається, а здійснюється лише добровільне вирішення сторонами спору в процесуальному значенні, оскільки постановлення такої ухвали не вимагає від суду всестороннього дослідження обставин справи. Затверджуючи мирову угоду, суд виключно підтверджує її відповідність імперативним вимогам законодавства, чим забезпечує охорону прав учасників мирової угоди [84, с. 94].

Однак, нині все частіше у науковій літературі можна простежити діаметрально протилежну позицію, згідно із якою ухвала суду про закриття провадження у справі у зв'язку з укладенням між сторонами мирової угоди є актом правосуддя, який вирішує справу щодо суті заявлених вимог. Так, на переконання С. С. Бичкової «ухвала суду про закриття провадження у справі у зв'язку з укладенням між сторонами мирової угоди, поряд із рішенням суду, є видом судового рішення, актом правосуддя у справі, що ґрунтується на встановлених у судовому засіданні фактах і застосуванні норм матеріального та процесуального права. Спір між сторонами вважається розв'язаним по суті за їх взаємною згодою, на підставі взаємних поступок, що відповідає принципу диспозитивності цивільного судочинства. Роль суду у цьому процесі зводиться до перевірки законності змісту мирової угоди та виконання вимог процесуального закону – відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 255 ЦПК України суд має постановити відповідну ухвалу. Отже, ухвала про закриття провадження у справі у зв'язку з укладенням між сторонами мирової угоди вирішує по суті питання, які має розв'язати суд. Спір вважається врегульованим на підставі мирової угоди, укладеної між сторонами, а процесуальний закон – дотриманим унаслідок постановлення вказаної ухвали. Тому немає підстав вважати, що відповідь по суті справи є відсутньою» [11, с. 160].

Згодом цю позицію підтримали й інші науковці, зокрема Є. В. Куницький та С. В. Сенік, вказуючи, що якраз саме завдяки укладенню мирової угоди сторони шляхом взаємних поступок одна одній вирішують спір по суті [88, с. 71; 183, с. 43].

У доктрині цивільного процесу більшість науковців мирову угоду розцінюють одночасно як процесуальну угоду між сторонами про завершення правового спору та угоду про врегулювання матеріального правовідношення, при укладенні яких учасники процесу повинні керуватися як нормами матеріального, так і процесуального права [16, с. 65; 24, с. 103; 62, с. 47; 73, с. 86; 91, с. 84; 93, с. 71; 189, с. 350; 199, с. 140–141; 259, с. 422; 269, с. 174; 271, с. 42–43].

У науковій літературі до ознак мирової угоди відносять те, що вона: 1) укладається тільки сторонами цивільної справи; 2) її метою є врегулювання спору, переданого на розгляд суду; 3) ґрунтується на взаємних поступках сторін. 4) стосується лише прав та обов'язків сторін; 5) за загальним правилом, має ґрунтуватися на предметі спору, вийти за його межі сторони вправі за умови, що мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб; б) може бути укладена на будь-якій стадії судового процесу, а також у процесі виконання рішення (зокрема в ході виконавчого провадження); 7) її умови не суперечать закону, не порушують права чи охоронювані законом інтереси інших осіб, у тому числі, не суперечать інтересам особи, яку представляє законний представник, є виконуваними; 8) для набуття ознак саме мирової угоди ця угода повинна бути затверджена судом [8, с. 36–37; 56, с. 131; 88, с. 68, 70; 258, с. 405–406].

Наголошуємо, що сам факт укладення угоди сторонами щодо спору між ними, який перебуває на розгляді суду, не тягне за собою процесуальних наслідків. Угода стає мировою після вчинення судом визначених законом дій і затвердження ним цієї угоди [8, с. 36].

Тобто, якщо сторони уклали мирову угоду, вони мають повідомити про це суд у письмовій формі, зробивши відповідну заяву. Ця заява заноситься до журналу судового засідання. Хоча, С. С. Бичкова вважає, що в такому разі доцільно приєднувати до матеріалів справи і текст мирової угоди, попри те, що стосовно цього у законі прямої вказівки немає. Однак, з огляду на те, що до матеріалів цивільної справи долучають все, що її стосується (письмові і речові докази, висновки експертів, письмові роз'яснення спеціалістів, протоколи про вчинення окремих процесуальних дій поза судовим засіданням тощо), це не буде зайвим [11, с. 159; 88, 70].

Затверджуючи мирову угоду, суд здійснює контрольні функції, оскільки повинен здійснити перевірку за певними параметрами. Підсумовуючи викладені в науковій літературі думки щодо змісту дій, які має суд вчинити при затвердженні мирової угоди, зазначимо, що, на думку вчених, суд має перевірити: чи дійсно укладено мирову угоду та чи укладена вона добровільно; чи є звернення сторін до суду про затвердження мирової угоди; чи наділені учасники цивільної справи правом на її укладення та чи розуміють вони наслідки такої розпорядчої дії; чи взагалі у конкретному випадку допускається можливість укладення мирової угоди, та чи сторони, у разі її укладення, не змінюватимуть імперативні вказівки закону; чи всі особи беруть участь у справі і чи не порушує мирова угода їх прав, а також права осіб, не залучених до участі у справі; чи чітко викладено її умови; чи немає двозначності, нечіткості умов; чи не укладена мирова угода під умовою; чи у змісті мирової угоди нема умов щодо оцінки нових доказів або встановлення нових обставин; чи стосуються умови мирової угоди предмету позову; чи в результаті ліквідується спір між сторонами [24, с. 107–108; 49, с. 208; 88, с. 70–72; 93, с. 70; 126, с. 20; 133, с. 310; 134, с. 51; 183, с. 43; 197, с. 120–121; 259, с. 422–423; 268, с. 117; 269, с. 176; 271, с. 43–44].

Новелою ЦПК України в редакції від 2017 р. є те, що законодавець при укладенні мирової угоди дозволив виходити за межі предмета спору, за умови, що це не порушуватиме права чи охоронювані законом інтересів третіх осіб (ч. 1 ст. 207 ЦПК України) [256]. Таким чином, нині до тексту мирової угоди можна включати умови щодо виконання (або невиконання) дій, що не стосуються предмета позову [183, с. 43–44]. Коментуючи це положення, вчені вказують, що таке право пов'язане з диспозитивними засадами процесуального права, які надають позивачу право самостійно визначати предмет спору (включаючи право на заміну предмета позову), а відповідачу визнати заявлені позовні вимоги, тобто погодитися (повністю або частково) з тими правами і обов'язками, щодо яких існує спір із позивачем. Тому вихід у мировій угоді за межі предмета спору є реалізацією принципу диспозитивності в цивільному судочинстві, а також принципу диспозитивності в приватному праві, коли сторони [79, с. 56], окрім цього це надає можливість

учасникам цивільної справи комплексно врегулювати відносини між собою, не обмежуючись обсягом вимог, що були заявлені у позові» [262, с. 434].

Укладена між сторонами мирова угода затверджується судом ухвалою, в резолютивній частині якої зазначається умови мирової угоди, та якою суд одночасно закриває провадження у справі [88, с. 70].

Відмовити ж у затвердженні мирової угоди і продовжити судовий розгляд суд може лише тоді, коли: умови мирової угоди суперечать закону чи порушують закону чи порушують права або охоронювані законом інтереси інших осіб; умови мирової угоди є невиконуваними; одну із сторін мирової угоди представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє [88, с. 71; 259, с. 423].

Нині примиритись сторони можуть не лише за допомогою укладення мирової угоди, але й за допомогою такого інституту як медіація [61; 63; 96; 107; 277; 278]. Законодавець передбачив, що домовленості, досягнуті в процесі такої процедури, можуть бути оформлені у формі мирової угоди (ч. 7 ст. 49 ЦПК України) [256]. Хоча, згідно з п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію» фінальні результати домовленостей сторін медіації фіксуються в угоді за результатами медіації в погодженій між ними усній чи письмовій формі [162]. Як і в мировій угоді, в угоді за результатами медіації, якщо медіація проводиться під час судового провадження, сторони можуть вийти за межі предмету позов (ч. 2 ст. 21 Закону України «Про медіацію») [162], що фактично урівнює в правовому полі мирову угоду та угоду за результатами медіації.

Однак таке зведення правового регулювання угоди за результатами медіації до меж мирової угоди, на нашу думку, нівелює усі ті можливості та бенефіти медіації. Мирова угода як цивільно-процесуальний інститут, попри розширення її сфери застосування, зокрема шляхом закріплення в ч. 1 ст. 207 ЦПК України положення про можливість виходу сторін мирової угоди за межі предмета спору, та відмови від вказівки щодо обмеження її умов межами предмета позову, і надалі перебуває в доволі жорстких межах законодавчої регламентації: мирова угода може стосуватись

лише прав і обов'язків сторін, включати зобов'язання лише правового, а не особистісного характеру тощо [117, с. 70–71].

Відтак, на нашу думку, оформлення наслідків укладення в ході розгляду цивільної справи угоди за результатами медіації та мирової угоди через відмінності їх правової природи та процедури укладення повинні мати окреме правове регулювання. Як у випадку затвердження мирової угоди, затвердження судом угоди за результатами медіації належать до обставин, які свідчать про добровільне врегулювання спору заінтересованими особами на основі їх вільного волевиявлення, що має призводити до закриття провадження у справі. А тому пропонуємо ч. 1 ст. 255 ЦПК України доповнити пунктом 9 такого змісту «затвердження судом угоди за результатами медіації».

2.3. Закриття провадження у справі з підстави, яка свідчить про неможливість продовження розгляду справи з незалежних від учасників цивільної справи чи суду обставин

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України провадження у справі має бути закрито у випадку смерті фізичної особи або оголошення її померлою чи припинення юридичної особи, які були однією зі сторін у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва [256]. Фактично, у зазначеній нормі закріплено дві самостійні підстави закриття провадження у справі: 1) смерть фізичної особи або оголошення її померлою, яка була однією із сторін у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва; 2) припинення юридичної особи, яка були однією із сторін у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва, які за своєю природою належать до об'єктивних підстав закриття провадження у справі, оскільки їх виникнення не залежить ні від волі суду, ні від волі самих учасників цивільної справи, та характеризуються об'єктивною неможливістю подальшого розгляду справи в суді.

Ще однією характерною рисою цієї групи підстав закриття провадження у справі є те, що вони можуть існувати як на момент відкриття провадження у справі,

так і виникнути в процесі розгляду справи, тобто вже після постановлення ухвали про відкриття провадження у справі, а тому їх відносять до так званих змішаних підстав закриття провадження у справі. Окрім цього, існування на момент пред'явлення позову зазначених обставин свідчить про відсутність однієї із передумов права на пред'явлення позову – процесуальної правоздатності сторін, у зв'язку з чим закриття провадження у справі з цієї підстави, фактично, стає способом усунення судової помилки, допущеної при відкритті провадження у справі [102, с. 330–331].

Слід зазначити, що, проводячи новелізацію ЦПК України, законодавцем розширена сфера застосування цієї норми, до підстав застосування цього положення додано не лише факт смерті фізичної особи, але й оголошення її померлою, що дозволило привести її у відповідність до положень цивільного законодавства. Адже вже неодноразово науковцями зазначалось, що відповідно до ч. 1 ст. 47 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) правові наслідки оголошення фізичної особи померлою прирівнюються до правових наслідків, які настають у разі смерті [245], а тому підставою правонаступництва слід уважати також оголошення фізичної особи померлою [9, с. 104; 18, с. 54].

Важливим моментом застосування п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України є факт, що настання смерті фізичної особи чи оголошення її померлою маю відбутись вже після відкриття провадження у справі, у якій вона брала участь у статусі позивач чи відповідача. На що, зокрема, звертає увагу і сам суддівський корпус.

Так, у червні 2020 р. до суду надійшов позов акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» в особі філії – Одеське обласне управління АТ «Ощадбанк» до гр. Ю. про стягнення заборгованості. 02.07.2020 р. до суду надійшла інформація, що 22.01.2018 р. гр. Ю. помер. Суд відмовив у відкритті провадження у справі, мотивуючи тим, що з аналізу п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України убачається, що правонаступників у справу можна залучити тільки у випадку, коли смерть особи сталася вже після набуття нею статусу сторони у справі, тобто після відкриття провадження у справі. А системний аналіз указаних норм права, а також положень чч. 1, 2, 4 ст. 25 ЦК України, ч. 1 ст. 26 ЦК України та ч. 2 ст. 48 ЦК України, ч. 1 ст. 255 ЦПК України дає підстави зробити висновок, що на момент

звернення з позовом до суду відповідач у справі має бути живим та мати цивільну процесуальну правосуб'єктність. В іншому випадку провадження у справі не може бути відкрито, а відкрите підлягає закриттю, оскільки справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) [235].

Тобто, у судовій практиці акцентується увага на тому, що процесуальне правонаступництво виникає тільки у цивільних справах, у яких провадження відкрите за життя сторін, і у разі їх смерті, яка сталася вже після відкриття провадження у справі. У зв'язку з цим, у разі смерті відповідача до подачі позову до суду та відкриття провадження у справі, слід вважати, що підстави для застосування інституту правонаступництва відсутні [215; 233].

У випадку, коли настала смерть фізичної особи або її оголошено померлою чи юридична особа припинила своє існування, а спірні правовідносини не допускають правонаступництва, суд може застосувати п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України [256], лише у разі, коли зазначені суб'єкти у цивільній справі мали статус або позивача, або ж відповідача. Хоча в науковій літературі висловлюється позиція, що дія наведеного положення має поширюватись і на такого учасника цивільної справи як треті особи, які заявляють самостійну вимогу щодо предмета спору [171, с. 12].

Смерть сторони цивільної справи чи оголошення її померлою під час розгляду справи в суді може викликати два правові наслідки, залежно від того, чи допускається правонаступництво у спірному правовідношенні, яке стало підставою для звернення особи до суду. Так, у разі, коли спірні правовідносини допускаються вступ правонаступника в цивільну справу, суд, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України, зобов'язаний зупинити провадження у справі до вступу такого правонаступнику у справу. Якщо ж такі правовідносини виключають правонаступництво, тоді – закрити провадження у справі на підставі п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України.

Правовідносинами, які не допускають правонаступництва, як правило, є ті правовідносини, в яких законодавець не допускає перехід прав і обов'язків від однієї особи до іншої. Так, наприклад, ст. 1219 ЦК України передбачає, що до складу спадщини не входять та права та обов'язки, що нерозривно пов'язані із особою спадкоємця, а це зокрема: 1) особисто немайнові права; 2) право на участь у

товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами; 3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом; 5) права та обов'язки особи як кредитора або боржника, якщо зобов'язання нерозривно з особою кредитора чи боржника [245]. Вважається, що цей перелік прав та обов'язків, які не входять до складу спадщини, не є вичерпним, і до нього можна віднести й інші права і обов'язки (наприклад, права і обов'язки, що випливають з трудового договору та інше) [119, с. 958].

Провадження у справі, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, може бути закрито не лише у випадку смерті фізичної особи чи оголошення її померлою, але й у випадку припинення юридичної особи [256].

В. С. Петренко зауважує, що необхідно розрізняти такі категорії, як «припинення» та «ліквідація» юридичної особи, які не є тотожними. Юридична особа може припинити свою діяльність у результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам шляхом злиття, приєднання, поділу та перетворення або внаслідок ліквідації. Остання форма припинення юридичної особи не допускає правонаступництва та саме вона дає підстави суду закрити провадження у справі, застосувавши п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України. Юридична особа визнається такою, що припинила свою діяльність, з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення [120, с. 457].

Поряд з цим, слід визнати слушною думку А. Г. Яреми та Г. І. Давиденко щодо неможливості закриття провадження у справі із зазначеної підстави у випадку припиненням фізичною особою підприємницької діяльності без створення юридичної особи. Адже закриття провадження у справі в разі ліквідації юридичної особи – сторони у справі пов'язана з тим, що відповідно до ст. 111 ЦК України з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення, юридична особа перестає існувати, а її майно, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається її учасникам, якщо інше не встановлено установчими документами або законом [245], чого не настає після припинення фізичною особою своєї підприємницької діяльності. Вона продовжує бути фізичною особою, в неї залишається майно, яке було в неї під

час підприємницької діяльності, і вона не звільняється від відповідальності у зобов'язаннях, які брала на себе [270, с. 20].

Слід зазначити, що останнім часом ученими все частіше звертається увага на недосконалість та неповноту законодавчого регулювання інституту процесуального правонаступництва, зокрема, неврахування елементів принципу диспозитивності [44, с. 520].

У науковій літературі процесуальне правонаступництво визначають як заміну сторони або третьої особи (правопопередника) іншою особою (правонаступником) через вибуття із процесу суб'єкта спірного або встановленого рішенням суду правовідношення, за якої до правонаступника переходять усі процесуальні права та обов'язки правопопередника і він продовжує в цивільному судочинстві участь останнього [9, с. 103; 102, с. 62; 258, с. 84].

Згідно з ч. 1 ст. 55 ЦПК України у разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи, заміни кредитора чи божника у зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд залучає до участі у справі правонаступника відповідної сторони або третьої особи на будь-якій стадії судового процесу [256].

У доктрині цивільного процесуального права існує думка, що, з огляду на принцип диспозитивності, примушування до вступу в справу правонаступника позивача або третьої особи є не можливим. Отож, матеріальне правонаступництво не породжує процесуального правонаступництва автоматично, а тому, позивач – правонаступник може вступити в процес лише внаслідок власного волевиявлення, а відповідач стане правонаступником, якщо є на це згода позивача [6, с. 225; 102, с. 62; 248, с. 480; 260, с. 200].

Тому виникає запитання: а як має вчинити суд, коли, особа, яка замінила правопопередника у матеріальних правовідносинах, через певні об'єктивні чи суб'єктивні причини не бажає брати участь у справі, не бажає, щоб її залучали як правонаступника на боці позивача чи третьої особи? [44, с. 521].

С. Я. Фурса щодо цього зазначає, що у разі відсутності згоди (клопотання) правонаступника позивача чи третьої особи на вступ у справу, провадження у справі

повинно закриватися, однак, така підстава не передбачена у ст. 255 ЦПК України, а за аналогією п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України тут не може застосовуватись. На думку дослідниці, за аналогією в цій ситуації також не може бути застосованим і п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, оскільки передбачуваний правонаступник позивачем не є [248, с. 480; 260, с. 200].

У науковій літературі була висловлена думка, що у тому випадку, коли особа, яка прийняла на себе права та обов'язки в майнових відносинах, не бажає брати участі у справі на правах позивача, суд, керуючись п. 9 ч. 1 ст. 207 ЦПК України (в редакції до внесення змін Законом України № 2147-VIII від 03.10.2017), може залишити заяву без розгляду [186, с. 53]. Нині положення п. 9 ч. 1 ст. 207 ЦПК України (в редакції до внесення змін Законом України № 2147-VIII від 03.10.2017) відображені у ч. 6 ст. 223 ЦПК України, згідно із якого, суд залишає заяву без розгляду, якщо позивач покине залу судового засідання [256]. Однак, така пропозиція видається не надто вдалою, адже зазначена норма врегульовує випадки, коли позивач до закінчення розгляду справи покинув судові засідання і не подав до суду заяви про розгляд справи за його відсутності, тобто проявив зловживання своїми процесуальними правами. А небажання особи вступати у цивільну справу як правонаступника позивача не можна розцінювати як зловживання ним своїми процесуальними правами. Окрім цього, аби суддя з цієї підстави зміг залишити заяву без розгляду, особа хоча б один раз має з'явитись в судові засідання у статусі процесуального правонаступника, матеріальний же правонаступник може лише подати письмову заяву про відмову вступити у справу як правонаступник і не з'являється в судові засідання [44, с. 522].

На практиці суди відмову особи вступати у справу як процесуального правонаступника у більшості випадків прирівнюють до тих правовідносин, які не допускають правонаступництво і закривають провадження у справі, застосовуючи п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України [256].

Проте, така судова практика, на нашу думку, є неправильною. Адже, як відомо, перелік підстав закриття провадження у справі є вичерпним та розширеному тлумаченню не підлягає. Законодавець чітко зазначив, що п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України має застосовуватись судом лише у випадку смерті фізичної особи або

оголошення її померлою чи припинення юридичної особи, які були однією із сторін у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва [256]. А тому, видається, що застосовуючи п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, до тих випадків, коли матеріальні правовідносини допускають правонаступництво, але правонаступник матеріальних прав та обов'язків не бажає вступати у справу, суд розширено тлумачить цю підставу інституту закриття провадження у справі, що, очевидно, є недопустимим [44, с. 521–522].

В. В. Навроцькою, під час дослідження інституту процесуального правонаступництва при розгляді цивільного позову у кримінальній справі зроблено висновок, що у разі відсутності згоди правонаступника матеріальних прав та обов'язків на заміну і на вступ у процес як процесуального правонаступника на боці позивача, слід «провадження з цивільного позову в кримінальній справі закрити» [115, с. 408].

Проте, видається, що у випадку відмови процесуального правонаступника на вступ у процес застосування таких правових наслідків у цивільній справі є недопустимим з огляду на таке. На нашу думку, не можна ототожнювати відмову матеріального правонаступника від вступу у цивільну справу із відмовою позивача від позову, адже така особа відмовляється лише брати участь у цьому цивільному процесі, вона відмовляється вступати саме в цю конкретну справу, а не взагалі від судового захисту матеріально-правової вимоги до відповідача. Тому відмова особи від вступу в справу як процесуального правонаступника на боці позивача у цивільній справі за своєю природою ближча до інституту відкликання позовної заяви (подання заяви про залишення позову без розгляду), аніж до інституту відмови від позову, а тому вважаємо, що у цьому випадку суд має залишати заяву без розгляду [44, с. 522].

Слід окремо звернути увагу ще на один момент. Так, науковці зазначають, що згоду на заміну та вступ у справу як процесуального правонаступника має давати не лише позивач, але й третя особа. Але нам видається, що згоду на таку заміну має надавати не просто матеріальний правонаступник третьої особи, а лише правонаступник третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. Це пояснюється тим, що, по-перше, лише третя особа, яка заявляє самостійні вимоги

щодо предмета спору, користується усіма правами та несе усі обов'язки позивача, тобто має ті ж права і обов'язки, що й позивач (ч. 3 ст. 52 ЦПК України) [256], по-друге, у випадку залучення третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні позивача (та й, зрештою, і на стороні відповідача), законодавець не вимагає підтвердження її вступу в цивільну справу, достатньо, аби були докази про надсилання такій особі копії заяви про залучення її як третьої особи, яка не заявляє самостійної вимоги щодо предмета спору (ч. 1 ст. 54 ЦПК України) [256]. Тому видається недоцільним отримувати згоду матеріального правонаступника третьої особи, яка не заявляє самостійні вимоги на предмет спору, на вступ у справу, оскільки і так у випадку відсутності такої згоди справа продовжуватиметься без участі цієї особи [44, с. 522–523].

При правонаступництві може змінитися кількісний склад суб'єктів матеріального правовідношення. Тому одну особу, яка вибула із процесу, може замінити кілька її правонаступників, а, отже, виникне процесуальна співучасть; або, навпаки, кілька осіб-правопередників можуть бути замінені одним їх правонаступником тощо [258, с. 87]. Якщо така ситуація матиме місце щодо правонаступників позивача чи третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, то кожна з таких осіб має самостійно вирішувати питання, чи вступати їй у справу. Рішення, яке прийме щодо цього питання кожний з таких потенційних процесуальних правонаступників (вступати у справу чи ні) жодним чином не має впливати на можливість решти з них реалізувати право на вступ у справу [44, с. 523].

Потребує наукового аналізу ще одне питання: як має вчинити суд у випадку смерті фізичної особи, яка була стороною у справі (позивачем чи відповідачем) у тих матеріальних правовідносинах, які допускають перехід прав та обов'язків від однієї особи до іншої, проте, у якої спадкоємці відсутні (ніхто у строк, встановлений законом не звернувся зі заявою про прийняття спадщини), або ж, які є, тобто прийняли спадщину, але не виявили бажання вступити в справу протягом строку давності?

На думку М. Й. Штефана, у випадку, коли правонаступництво допускається, і суд зупинив провадження, але правонаступник не вступив у справу протягом строку давності, то провадження у справі також підлягає закриттю [268, с. 412].

У випадку ж відсутності спадкоємців, суди також закривають провадження у справі, посилаючись на п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України.

Красилівський районний суд Хмельницької області, розглянувши за правилами спрощеного позовного провадження справу за позовом Акціонерного товариства комерційний банк (надалі – АТ КБ) «ПриватБанк» до гр. І. про стягнення заборгованості, встановив, що відповідач у справі помер і на момент розгляду справи судом відсутні правонаступники після смерті гр. І., оскільки у відповідності до повідомлення завідувача Красилівської державної нотаріальної контори № 186/01-16 від 18.02.2021 р. щодо майна померлого гр. І. спадкова справа не заводилась, а представником позивача не надано суду підтвердження того, що у цих правовідносинах є правонаступники після смерті відповідача, тому суд закрив провадження у справі з підстави, передбаченої п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України [229].

Видається, у цьому випадку як і науковці, так і правозастосовці, знову ж таки допускають розширене тлумачення підстави закриття провадження у справі, зокрема, п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України. Адже, як уже нами зазначалось, в цій підставі йдеться саме про припинення провадження у справі у разі смерті особи чи оголошення її померлою – сторони у справі, яка виникла з тих матеріальних правовідносин, які не допускають правонаступництва. У цій підставі закриття провадження у справі законодавець акцентує увагу саме на тому, що справа не може продовжуватись через те, що права та обов'язки не можуть перейти до іншої особи, оскільки вони тісно пов'язані з особою кредитора чи боржника, тобто йдеться про характер правовідносин, а не тому, що відсутня особа, до якої вони б могли перейти.

Окрім цього, видається, що, з огляду на процесуальні наслідки інституту закриття провадження у справі, недопустимо застосовувати цей інститут цивільного процесуального права у випадку відсутності спадкоємців (мається на увазі ті випадки, коли ніхто не звернувся у встановлений законом строк до нотаріуса з відповідною заявою) фізичної особи-сторони у справі, що виникла з правовідносин, які

допускають процесуальне правонаступництво. Адже може виникнути така ситуація, коли особи, які належать до кола спадкоємців фізичної особи-сторони у справі з певних об'єктивних причин вчасно не звернулись до нотаріуса зі заявою про прийняття спадщини (наприклад, їм не було відомо, що фізична особа померла, чи вони перебували у довготривалому відрядженні, на лікуванні чи з інших поважних причин не встигла прийняти спадщину), проте, звернувшись до суду зі заявою про поновлення строку на прийняття спадщини, особа може поновити своє право і в кінцевому результаті, зайняти становище спадкоємця. Та навіть більше, особа, яка постійно проживала з особою, може фактично прийняти спадщину, а до нотаріуса для оформлення спадщини звернутись набагато пізніше, ніж за шість місяців від дня відкриття спадщини. Проте, вона вже не зможе реалізувати своє право на судовий захист, оскільки провадження у справі, в якій вона б могла взяти участь як процесуальний правонаступник на боці позивача, буде закрите. Така ситуація призведе до безпідставної відмови у доступі до правосуддя таким особам, що є неприпустимим в демократичній, правовій державі.

Тому, на нашу думку, у випадку смерті фізичної особи чи оголошення її померлою – сторони у справі, яка виникла з правовідносин, що допускають правонаступництво, та відсутності спадкоємців, тобто відсутності осіб, які у встановлений строк звернулися до нотаріуса про прийняття спадщини, суд має залишати таку справу без розгляду, а не закривати провадження у справі.

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо за доцільне доповнити ч. 1 ст. 257 ЦПК України додатковою підставою для залишення заяви без розгляду такого змісту: «якщо померла фізична особа, яка була у справі позивачем чи третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво, але у встановлений законом строк ніхто не звернувся із заявою про прийняття спадщини або особа відмовилась вступати у справу як правонаступник на боці позивача чи третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору».

Видається, аналогічно суд має вчинити і в тому випадку, коли суд зупинив провадження у справі у зв'язку із смертю або оголошенням фізичної особи померлою,

що була стороною у справі, у разі, коли спірні правовідносини допускають правонаступництво (п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України) [256], а правонаступник не вступив у справу. Виникає лише запитання про строк такого зупинення провадження у справі, зі спливом якого можна було б говорити про закінчення провадження у справі без ухвалення рішення суду у формі залишення заяви без розгляду. Для прикладу, у Цивільному процесуальному кодексі Польщі передбачено, що суд залишає заяву без розгляду (*umarza postępowanie*) у разі зупинення провадження у справі у зв'язку із смертю особи, що є стороною у справі, та спливу п'яти років від дати постановлення ухвали про це (п. 5 § 1 ст. 182 ЦПК Польщі) [276].

М. Й. Штефан пов'язує цей строк із строком позовної давності [268, с. 412]. Проте, тут виникає питання із вимогами, позовна давність на які не поширюється (ст. 268 ЦК України) [245], адже у цьому випадку провадження у справі не можна буде закінчити у зв'язку з тим, що строк давності ніколи не завершиться.

Вважаємо, що, у випадку зупинення провадження у справі з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України, слід встановити річний строк вступу у справу правонаступника позивача, що дозволить забезпечити як право особи на вступ у справу в статусі правонаступника, так і можливість захистити інтереси інших учасників справи, зокрема, щодо визначеності самого судового процесу в цивільній справі.

Тому, пропонуємо ч. 1 ст. 257 ЦПК України доповнити додатковою підставою для залишення заяви без розгляду такого змісту: «якщо провадження у справі було зупинено з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України, і правонаступник позивача з моменту постановлення ухвали про це, не вступив у справу протягом одного року».

Новелою інституту закриття провадження у справі є норма, закріплена у п. 8 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, згідно із якою укладення після відкриття провадження у справі сторонами угоди про передачу спору на вирішення до третейського суду веде до закриття провадження у справі, за винятком тих випадків, коли вона буде визнана недійсною, такою, що втратила чинність або ж такою, що не може бути виконаною [256].

У науковій літературі зазначається, що у вказаній нормі, як зрештою і п. 6 ч. 1 ст. 257 України ЦПК України, відображено відомий в доктрині міжнародного арбітражу принцип «відносної некомпетентності державного суду» або «відвід державного суду», суть якого полягає в тому, що укладення третейської угоди виключає можливість розгляду спору в державному суді без згоди сторін. Однак, сам характер положень правової норми, що міститься у п. 8 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, на думку науковців, є доволі спірним, оскільки з його змісту незрозуміло як, у межах якого провадження та в який процесуальний спосіб суд може визнати, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана. Крім того, це положення не узгоджується зі загальною презумпцією правомірності правочину, встановленою у ст. 204 ЦК України, відповідно до якої правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом, або якщо він не визнаний судом недійсним [120, с. 457–458].

Видається, що не лише формулювання п. 8 ч. 1 ст. 255 ЦПК України є доволі дискусійним, але сам факт віднесення законодавцем такої обставини як укладення сторонами після відкриття провадження у справі третейської угоди до підстав закриття провадження у справі викликає чимало дискусійних питань.

Гарантуючи судовий захист з боку держави, Конституція України, закріпила за кожним право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень та протиправних посягань (ч. 5 ст. 55 Конституції України) [75]. Одним із способів реалізації цього права визнається право особи на звернення до третейського суду. Відповідно до чинного законодавства юридичні та (або) фізичні особи мають право передати на розгляд третейського суду будь-який спір з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом (ст. 5 Закону України «Про третейські суди») [164]. Слід наголосити, що особам надається право укласти третейську угоду як до виникнення спору, так і під час наявності спору між ними, зокрема, коли такий спір вже переданий на розгляд до суду загальної юрисдикції [26, с. 57]. Відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про третейські суди» спір може бути переданий на вирішення третейського суду до прийняття

компетентним судом рішення у спорі між тими сторонами, з того ж предмета і з тих самих підстав [164].

Окрім цього, з метою забезпечення можливості реалізації сторонами цього права, відповідно до норм ЦПК України, на суд покладається обов'язок як роз'яснити сторонам про можливість укладення договору про передачу спору на вирішення до третейського суду, так і сприяти їм у цьому [26, с. 57]. Зокрема, суд, починаючи зі стадії підготовчого провадження, має з'ясувати питання про те, чи сторони не бажають передати справу на розгляд до третейського суду (п. 2 ч. 2 ст. 197 ЦПК України [256]).

Проте, така реалізація бажання сторін передати справу на розгляд до третейського суду не може набувати статусу непереборної перешкоди у доступі до правосуддя сторін. А саме такого характеру ця обставина набуде, оскільки згідно з ч. 2 ст. 255 ЦПК України після закриття провадження у справі повторне звернення до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається [256].

Окрім цього, доктрина цивільного процесуального права вибудовує таку систему підстав закриття провадження у справі, які за своєю правовою природою свідчать або про відсутність в особі однієї із передумов реалізації права на звернення до суду, або про недоцільність продовження розгляду справи, або ж неможливість продовження такого розгляду. У випадку укладення сторонами третейської угоди під час розгляду справи у суді, не може свідчити про припинення або відсутність однієї із передумов реалізації права на звернення до суду, адже саме право на звернення до суду вже реалізоване. Та й, зрештою, навряд чи доцільно взагалі наявність між сторонами третейської угоди відносити до передумов реалізації права на звернення до суду, адже така обставина не вичерпує самого права на судовий захист та не замінює його.

Укладення під час розгляду справи між сторонами третейської угоди також не свідчить про недоцільність розгляду справи, адже такою дією сторони не усувають наявний між ними спір, позивач не відмовляються від права на судовий захист його вимоги, вони лише декларують своє прагнення змінити суб'єкта уповноваженого на

розгляд та вирішення такого спору. Тому, якщо визначати правову природу такої обставини як укладення сторонами під час розгляду справи в суді третейської угоди, то її, радше, слід відносити до підстав залишення заяви без розгляду, а не до підстав закриття провадження у справі.

Слід зазначити, що законодавець вже, певним чином, врегулює подібну ситуацію, зазначаючи, що наявність третейської угоди, укладеної сторонами до відкриття провадження у справі, може стати підставою для залишення заяви без розгляду у випадку, коли відповідач заявить заперечення проти розгляду цього спору в суді, і суд не визнає, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконаною (п. 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України) [256]. Однак, зазначена підстава за своїм змістом не охоплює тих випадків, коли така угода укладена сторонами вже після відкриття провадження у справі, адже застосування підстави, передбаченої п. 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, залежить виключно від волі відповідача, тоді як для виникнення самої обставини, що закріплюється п. 8 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, потрібне як мінімум волевиявлення обох учасників спору. Окрім цього, фактично, у першому випадку підставою залишення заяви без розгляду є заперечення відповідача проти розгляду справи в суді, у зв'язку з тим, що між ним та позивачем є домовленість про передання спору на вирішення до третейського суду, тоді як для другого випадку такою підставою стане саме укладення сторонами такої третейської угоди.

Отже, на нашу думку, найоптимальнішим варіантом вирішення ситуації, що склалась, стане вилучення обставини, передбаченої п. 8 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, із переліку підстав закриття провадження у справі, та доповнення цією обставиною переліку підстав залишення заяви без розгляду, а тому, пропонуємо ч. 1 ст. 257 ЦПК України доповнити додатковим пунктом такого змісту: «після відкриття провадження у справі між сторонами укладено третейську угоду, окрім випадків, коли суд визнає, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана».

Висновки до розділу 2.

Підсумовуючи розглянуту в цьому розділі дисертації проблематику, робимо такі висновки.

1. Підстава закриття провадження у справі, передбачена п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, охоплює низку обставин: 1) справа не підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства; 2) заявлено вимогу, яку суди взагалі не можуть розглядати, оскільки вона не має правового характеру, а отже є «байдужою для права»; 3) відсутність цивільної процесуальної правоздатності у позивача або у відповідача; 4) відсутність у позивача процесуальної заінтересованості в цивільному процесі; 5) звернення до суду органів та осіб, які передбачені ст. 56 ЦПК України, на захист прав, свобод та інтересів інших осіб, у випадках, коли законом їм такого права не надано.

У разі, коли заява пред'явлена до суду на захист прав, свобод та інтересів інших осіб особами, яким законом такого права не надано, це свідчить про відсутність процесуальної заінтересованості особи-заявника та унеможливорює порушення провадження у справі за його заявою, а тому або у відкритті її має бути відмовлено, або ж провадження має бути закрито з огляду на те, що така справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 186 ЦПК України та п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України).

У тих справах, де предмет позову стосується матеріальних правовідносин (особистих немайнових чи майнових), які мають триваючий характер, п. 3 ч. 1 ст. 255 ЦПК України не слід застосовувати з огляду на те, що темпоральний чинник цих відносин впливає на характер тих обставин, якими особа буде обґрунтовувати свої вимоги, тобто вплив часу у таких правовідносинах спонукає виникнення зовсім нових за своїм характером обставин, що становитимуть оновлену (нетотожну) підставу для наступного позову, попри їх схоже зовнішнє формулювання.

2. Правова природа такої підстави закриття провадження у справі як відсутність предмету спору свідчить про те, що ця підстава належить до тих обставин, що виникають в процесі розгляду справи, яка була відкрита судом із дотриманням усіх законодавчих вимог, та свідчать про недоцільність продовження розгляду справи.

Закриття провадження у справі у зв'язку з відсутністю предмета спору (п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) можливе лише у тому випадку, коли на момент відкриття провадження у справі предмет спору існував, однак у процесі розгляду справи

внаслідок дії чи настання обставин, якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань або самими сторонами врегульовано спірні питання, припинив своє існування.

Закриття провадження у справі як цивільно-процесуальний інститут тісно пов'язаний із такою процесуально-правовою категорією як «передумови реалізації права на звернення до суду», а точніше із їхньою відсутністю у особи, яка звертається до суду за судовим захистом. Відсутність в особи передумов на реалізацію права на судовий захист могла бути до відкриття провадження у справі і в цьому разі розпочатий судовий процес буде вважатись неправомірним, або ж вони могли відпасти (припинити своє існування) вже у процесі розгляду цивільної справи в суді. У першому випадку звернення особи до суду без наявності таких передумов розцінюється як зловживання правом на судовий захист, у другому – про таке зловживання навряд може йтися.

У разі здійснення сторонами до відкриття провадження у справі дії, чи настання обставин, якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань або самими сторонами врегульовано спірні питання, свідчить про відсутність (припинення існування) однієї із передумов реалізації права на звернення за судовим захистом – юридичної заінтересованості. Та, залежно від того, на якому етапі (стадії) цивільного процесу судом буде встановлено, що предмет спору перестав існувати до самого моменту звернення особи до суду (відкриття провадження у справі), відповідно, має бути застосована або норма про відмову у відкриття провадження у справі у зв'язку з тим, що така справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 186 ЦПК України), або ж – про закриття провадження у справі у зв'язку з тим, що така справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України).

Оформлення наслідків укладення в ході розгляду цивільної справи угоди за результатами медіації та мирової угоди через відмінність їх правової природи повинні мати окреме правове регулювання. Як і у випадку затвердження мирової угоди, затвердження судом угоди за результатами медіації належать до обставин, які свідчать про добровільне врегулювання спору самими заінтересованими особами на

основі їх вільного волевиявлення, тому має призводити до закриття провадження у справі

3. Смерть сторони цивільної справи чи оголошення її померлою під час розгляду справи в суді може викликати два правові наслідки, залежно від того, чи допускається правонаступництво у спірному правовідношенні, яке стало підставою для звернення особи до суду. Так, у разі, коли спірні правовідносини допускають вступ правонаступника в цивільну справу, суд, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України, зобов'язаний зупинити провадження у справі до вступу такого правонаступника у справу. Якщо ж такі правовідносини виключають правонаступництво, тоді – закрити провадження у справі на підставі п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України.

У випадку смерті фізичної особи, яка була стороною у справі (позивачем чи відповідачем) у тих матеріальних правовідносинах, які допускають перехід прав та обов'язків від однієї особи до іншої, проте у якої спадкоємці відсутні (ніхто у строк, встановлений законом не звернувся із заявою про прийняття спадщини), або ж, які є, тобто прийняли спадщину, але не виявили бажання вступити в справу протягом строку давності, суд має залишати таку справу без розгляду, а не закривати провадження у справі.

У разі зупинення провадження у справі з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України, пропонуємо встановити річний строк вступу у справу правонаступника позивача, що дозволить забезпечити як право особи на вступ у справу в статусі правонаступника, так і можливість захистити інтереси інших учасників справи, зокрема, щодо визначеності самого судового процесу у цивільній справі. Тому ч. 1 ст. 257 ЦПК України вважаємо доцільним доповнити додатковою підставою для залишення заяви без розгляду такого змісту: «якщо провадження у справі було зупинено з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України, і правонаступник позивача з моменту постановлення ухвали про це, не вступив у справу протягом одного року».

З аналізу доктрини цивільного процесуального права робимо висновок, що існує така система підстав закриття провадження у справі, які за своєю правовою природою свідчать або про відсутність у особи однієї із передумов реалізації права на

звернення до суду, або про недоцільність продовження розгляду справи, або ж неможливість продовження такого розгляду. У випадку укладення сторонами третейської угоди під час розгляду справи у суді, не може йтися про припинення або ж відсутність однієї із передумов реалізацію права на звернення до суду, адже саме право на звернення до суду вже реалізоване. Укладення під час розгляду справи між сторонами третейської угоди також не свідчить про недоцільність розгляду справи, адже такою дією сторони не усувають наявний між ними спір, позивач не відмовляються від права на судовий захист його вимоги, вони лише декларують своє прагнення змінити суб'єкта уповноваженого на розгляд та вирішення такого спору. Тому, визначаючи правову природу такої обставини як укладення сторонами під час розгляду справи в суді третейської угоди, вважаємо, що її слід відносити до підстав залишення заяви без розгляду, а не до підстав закриття провадження у справі.

РОЗДІЛ 3. ЗАЛИШЕННЯ СПРАВИ БЕЗ РОЗГЛЯДУ

3.1. Залишення справи без розгляду з підстав, які свідчать про неправомірність виникнення провадження у справі, у зв'язку із порушенням позивачем (заявником) умов реалізації права на звернення до суду

Серед підстав залишення заяви без розгляду, які науковцями традиційно відносяться до тих обставин, що свідчать про порушення позивачем (заявником) встановленого законодавцем порядку реалізації права на звернення до суду, є подання заяви особою, яка не має цивільної процесуальної дієздатності (п. 1 ч. 1 ст. 257 ЦПК України) [256].

Також у науковій літературі залишення заяви без розгляду з цієї підстави розцінюється як певна гарантія відповідача від пред'явлення позивачем безпідставного позову. Так, на думку В. Ю. Мамницького, наявність такої підстави залишення позову без розгляду забезпечує процесуально-правовий захист відповідача, оскільки виникнення процесу за позовом недієздатної особи суперечить процесуальному законодавству та є незаконним [105, с. 71].

Однак, науковцями звертається увага на те, що, у випадку звернення фізичної особи, суд під час відкриття провадження у справі не має жодної можливості з'ясувати, чи наділена вона цивільною процесуальною дієздатністю [120, с. 461–462; 186, с. 165], попри те, що законодавець наділяє суд повноваженням у випадку подання заяви особою, яка не має процесуальної дієздатності, повернути таку заяву особі (п. 1 ч. 4 ст. 185 ЦПК України) [256]. Це пов'язано із тим, що в цивільному судочинстві зазвичай презюмується, що особа, яка подала позов, наділена цивільною процесуальною дієздатністю. Суд відкриває провадження у справі, не перевіряючи у такої особи наявності цивільної процесуальної дієздатності та не вимагаючи від неї відповідних документів [106, с. 74]. Окрім того, що ЦПК України не містить прямої вимоги щодо доведення фізичною особою своєї дієздатності, він і не забороняє надсилати будь-які процесуальні документи (в тому числі позовну заяву) поштою, що унеможливорює встановлення факту подачі позову недієздатною особою [120,

с. 461–462; 273, с. 62; 275, с. 509]. Тож, у випадку відсутності документального свідчення про недієздатність заявника, судді при відкритті провадження не залишається нічого іншого як скористатись презумпцією дієздатності фізичної особи, яка досягла повноліття, та прийняти заяву до провадження. Саме тому на інститут залишення позовної заяви без розгляду покладається обов'язок захисту відповідачів від позову, який поданий недієздатною особою та по своїй суті виник неправомірно [120, с. 461–462].

ЦПК України цивільну процесуальну дієздатність визначає як здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої процесуальні обов'язки. Цивільною процесуальною дієздатністю наділена фізична особа, яка досягла повноліття, а також юридична особа (ч. 1 ст. 47 ЦПК України) [256].

В юридичній літературі зазначається, що із загального правила про цивільну процесуальну дієздатність фізичних осіб законодавець передбачив два протилежні винятки: а) не всі повнолітні особи можуть мати повну цивільну процесуальну дієздатність; б) не у всіх неповнолітніх осіб і не у всіх категоріях справ у них процесуальна дієздатність відсутня. Виняток у першому випадку обумовлюється психічним станом людини. У другому – виняток полягає в тому, що і неповнолітня особа може бути наділена цивільною процесуальною дієздатністю (в повному обсязі або лише щодо певних категорій цивільних справ) [22, с. 13–14; 168, с. 157–159]. Тому в цивільному процесуальному праві фізичних осіб залежно від обсягу процесуальної дієздатності, якою володіє суб'єкт звернення, поділяють на три групи: 1) особи, які наділені повною цивільною процесуальною дієздатністю; 2) особи, які наділені частковою (обмеженою) цивільною процесуальною дієздатністю; 3) процесуально недієздатні особи [2, с. 29].

До першої групи належать фізичні особи, які досягли повноліття, тобто 18 років, а також фізичні особи, яким надано повну цивільну дієздатність у випадках, передбачених ЦК України. Фізичні особи, які володіють повною цивільною процесуальною дієздатністю, наділені правом самостійно здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки у всіх без винятку цивільних справах.

До другої групи належать неповнолітні особи віком від 14 до 18 років, а також особи з обмеженою цивільною дієздатністю. Слід зазначити, що у випадку обмежено дієздатних осіб обмеження їх дієздатності має бути підтверджена копією відповідного рішення суду, яке набрало законної сили [186, с. 239].

У науковій літературі цей вид цивільної процесуальної дієздатності називають часткою або як синонім вживають термін обмежена цивільна процесуальна дієздатність [168, с. 157–158; 261, с. 82]. У доктрині цивільного процесу по-різному розкривається у чому полягає така обмеженість або частковість цивільної процесуальної дієздатності. Так, наприклад, А. Л. Паскар, вважає, що цивільна процесуальна дієздатність таких осіб обмежується, за загальним правилом, колом справ, у яких вони беруть участь [261, с. 82].

Обсяг дієздатності неповнолітніх осіб віком від 14 до 18 років, а також обмежено дієздатних осіб зводиться до здатності особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки виключно у тих справах, що виникли з відносин, у яких вони особисто брали участь, якщо інше не встановлено законом (ч. 2 ст. 47 ЦПК України) [256]. С. С. Бичкова та Н. І. Піляк виокремлюють дві умови, за сукупністю котрих такі особи наділяються цивільною процесуальною дієздатністю: 1) справа виникла з відносин, у яких вони беруть участь особисто; 2) інше не встановлено законом [10, с. 123; 132, с. 77].

Наукова спільнота, підтримуючи таку позицію законодавця, вказує на її логічність та доцільність, адже якщо неповнолітній чи особі, дієздатність котрої обмежена, надається можливість самостійно розпоряджатись матеріальним правом, то вони повинні бути наділені і здатністю самостійно захищати таке право в суді. Тому серед процесуалістів все частіше висловлюється думка, що обсяг цивільної процесуальної дієздатності обумовлений, перш за все, дієздатністю особи у спірних матеріальних правовідносинах [4, с. 66; 10, с. 125; 248, с. 182].

До третьої групи належать фізичні особи віком до 14 років та визнані недієздатними. Такі особи не наділені цивільною процесуальною дієздатністю, а в суді їхні права та інтереси захищають батьки (усинослювачі), опікуни. Як додаткову гарантію захисту інтересів зазначених осіб законодавець передбачив обов'язок суду

перевіряти на відповідають інтересам підопічних реалізацію їх законними представниками таких розпорядчих прав як відмова від позову, визнання позову (ч. 5 ст. 206 ЦПК України) та укладення мирової угоди (ч. 5 ст. 207 ЦПК України) [256].

Л. А. Кондрат'єва звертає увагу, що такі неповнолітні особи, хоча і не наділені процесуальною дієздатністю, однак є правоздатними і є суб'єктами цивільного процесу, оскільки процесуальні права та обов'язки за них можуть здійснювати їх законні представники [72, с. 57].

С. С. Бичкова та Н. І. Піляк, здійснюючи системний аналіз приписів цивільного процесуального законодавства, роблять висновок, що малолітні та неповнолітні особи (навіть, коли вони беруть участь у справах, що виникли з правовідносин, в яких вони особисто не брали участі) наділяються певними процесуальними правами та обов'язками [10, с. 124], тобто володіють і передумовою їх набуття – цивільною процесуальною дієздатністю [132, с. 79]. У зв'язку з чим, Н. І. Піляк стверджує, що малолітня та неповнолітня особи як учасники цивільної справи набувають спеціальну цивільну процесуальну дієздатність, обсяг якої є дещо звужений, порівняно із цивільною процесуальною дієздатністю учасників цивільного процесу, що досягли повноліття [132, с. 81].

Особисте звернення до суду процесуально недієздатних осіб є не дійсним з юридичного погляду і не породжує для таких осіб ніяких процесуальних наслідків. Проте, підкреслимо, що таке звернення стосується права на пред'явлення позову, яке зберігається за позивачем, і може бути реалізоване його законним представником [120, с. 461; 168, с. 157; 257, с. 467]. Тому, хоча подання зави недієздатною особою і зумовлює неправомірність виникнення цивільного процесу, але оскільки судовому захисту підлягають і права недієздатних, то справа не може бути припинена у формі закриття провадження у справі [22, с. 13].

Однією із новел здійсненого у 2017 р. реформування цивільного процесуального законодавства стала можливість звернення до суду обмежено дієздатних осіб, а також недієздатних осіб із заявами про скасування рішення суду про обмеження цивільної дієздатності (про визнання фізичної особи недієздатною) та поновлення цивільної дієздатності таких осіб (ч. 3-4 ст. 300 ЦПК України). Таке

нововведення стало реакцією українського законодавця на рішення ЄСПЛ у справі «Наталія Михайленко проти України» [118], оскільки у цій справі ЄСПЛ ствердив, що вітчизняний підхід, згідно з якими особа, що визнана недієздатною, не має права на безпосередній доступ до суду з метою поновлення своєї цивільної дієздатності, не відповідає загальним тенденціям, що панують на європейському рівні [15, с. 42; 112, с. 80].

Однак, слід звернути увагу, що законодавець наділяє осіб, визнаних обмежено дієздатними чи недієздатними, цивільною процесуальною дієздатністю лише щодо справ про скасування рішення суду про обмеження цивільної дієздатності або про визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності, а такі справи розглядаються судами першої інстанції.

М. О. Резникова та М. Ю. Мерцалова, виходячи зі змісту загальних положень ЦПК України, а також зі змісту статей 39-42 ЦК України, роблять висновок, що недієздатні особи в окремому провадженні наділені цивільною процесуальною дієздатністю виключно щодо категорій справ про скасування рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності, і вони не володіють цивільною процесуальною дієздатністю щодо подання апеляційної чи касаційної скарг на рішення першої інстанції, а тому їхні інтереси мають представляти опікуни [173, с. 118].

Про доцільність надання недієздатній особі права особисто подавати заяви про перегляд рішення про визнання його недієздатним, зокрема за нововиявленими обставинами, а також оскаржувати це рішення у касаційному порядку, зазначає і О. І. Антонюк [4, с. 72].

У науковій літературі вже неодноразово зазначалось, що закон допускає залишення заяви без розгляду з цієї підстави лише у випадку, коли недієздатним є позивач (заявник) [170, с. 16]. На відміну від процесуальної правосудності, наявність якої для виникнення процесу потрібна як на стороні позивача, так і на стороні відповідача, недієздатність відповідача не є перешкодою для юридичної дійсності звернення до суду [168, с. 160].

Здійснення процесуальних прав і виконання обов'язків недієздатного відповідача становить обов'язок його законного представника, відсутність якого тягне лише зупинення провадження у справі, і не може бути ні перешкодою для виникнення процесу, ні підставою для закриття провадження у справі [89, с. 541]. А тому, недієздатність відповідача не є підставою залишення заяви без розгляду, а тягне обов'язкове зупинення провадження у справі (п. 3 ч. 1 ст. 251 ЦПК України) до залучення в якості відповідача законного представника такої недієздатної особи.

Стан недієздатності може стосуватися лише фізичних осіб, оскільки воно пов'язане з їх психічними чи фізичними властивостями (вік, стан здоров'я). Юридичні ж особи завжди дієздатні. У юридичних осіб процесуальна дієздатність виникає з моменту виникнення юридичної особи і припиняється в момент її ліквідації [168, с. 160].

Залишення заяви без розгляду з цієї підстави може мати місце лише у випадку, коли дієздатність позивач втратив ще до відкриття провадження у справі, тобто коли справа відкрита помилково, а суд повинен був повернути заяву [168, с. 160]. Встановлення в процесі судового розгляду недієздатності позивача повинна тягнути ті ж процесуальні наслідки, що і виявлення недієздатності позивача в момент пред'явлення позову: сторони повинні бути повернуті у допроцесуальне становище [168, с. 160]. У випадку визнання особи недієздатною після відкриття провадження у справі, суд не вправі залишити заяву без розгляду [105, с. 71]. У такому випадку в силу п. 3 ч. 1 ст. 251 ЦПК України суд має зупинити провадження до вступу законного представника недієздатної особи [256].

Отож, як слушно зазначає Д. Д. Луспенник, відмінність між залишенням заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, та зупинення провадження у справі за п. 3 ч. 1 ст. 251 ЦПК України полягає в тому, що заява залишається без розгляду у разі, якщо з'ясовується, що на момент пред'явлення позову позивач уже не мав цивільної процесуальної дієздатності. Зупинення ж провадження у справі можливе тоді, коли на момент пред'явлення позову особа була дієздатною, однак пізніше втратила цивільну процесуальну дієздатність і, відповідно, не може самостійно брати участь у процесі [102, с. 332].

На підставі здійсненого аналізу, можна зробити висновок, що суд зобов'язаний залишити заяву без розгляду з підстави передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, за таких умов: 1) заяву подано особою, яка не має цивільної процесуальної правосдатності (зокрема, а) фізичною особою віком до 14 років; б) недієздатною особою; в) неповнолітньою особою віком від 14 до 18 років або особою, цивільна дієздатність якої обмежена, якщо такі особи звернулися із заявою щодо відносин, у яких вони особистої участі не брали (зокрема, у справах щодо тих правочинів, у яких на їх вчинення потрібна згода батьків (усиновлювачів), піклувальників, у випадку відсутності такої згоди (схвалення) останніх, а також щодо тих правочинів, у яких на їх укладення самим законом вимагається письмова згада батьків (усиновлювачів), піклувальників¹); 2) цивільна процесуальна дієздатність відсутня саме у позивача чи заявника – фізичної особи; 3) обмеження дієздатності фізичної особи чи визнання її недієздатною належним чином підтверджено; 4) уже на момент вирішення питання про відкриття провадження у справі цивільна дієздатність, а відповідно і цивільно-процесуальна дієздатність, відсутні у особи або ж їх обсяг обмежений.

Ще однією підставою, яка свідчить про неправомірність виникнення провадження у справі, у зв'язку із порушенням позивачем (заявником) умов реалізації права на звернення до суду, є підстава, передбачена п. 2 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, яка і донині викликає чимало запитань як серед теоретиків, так і серед практиків, щодо її змісту.

З часу закріплення відповідної норми у ЦПК УРСР 1963 р. серед науковців домінувала думка, що під поданням заяви від імені заінтересованої особи особою, яка не має повноважень на ведення справи, слід розуміти подання до суду позовної заяви представником позивача без наявності належно оформлених повноважень. В основному аргументація такої позиції полягала у тому, що звернення в суд від імені заінтересованої особи іншою особою, яка не має повноважень на ведення справи, свідчить про необґрунтоване вторгнення інших осіб у сферу суб'єктивних прав та інтересів заінтересованих осіб. А тому з метою уникнення такого необґрунтованого

---

¹ Так, згідно ч. 2 ст. 32 ЦК України, на вчинення неповнолітньою особою правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна повинна бути письмова нотаріально посвідчена згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника і дозвіл органу опіки та піклування.

втручання у сферу суб'єктивних прав і законних інтересів зацікавлених осіб та запобігання можливого порушення принципу диспозитивності в цивільному процесуальному законодавстві було закріплено загальне правило, що суд розглядає лише справи за заявою осіб, які захищають свої права, свободи або інтереси. І лише у виняткових випадках, коли таке право було прописано в законодавстві, суд міг розглядати справу за заявою органів та осіб, які захищають права, свободи та інтереси інших осіб. У всіх інших випадках звернутись до суду за захистом прав, свобод та інтересів інших осіб можна лише за наявності відповідних повноважень на представництво інтересів зацікавлених осіб [22, с. 15–16].

Таку ж позицію підтримують і більшість сучасних науковців. Так, наприклад, С. С. Бичкова [258, с. 451], Л. Є. Гузь [54, с. 731], В. М. Кравчук та О. І. Угриновська [85, с. 577], Д. Д. Луспеник [102, с. 333], В. С. Петренко [120, с. 461], Г. О. Світлична [181, с. 45], В. Е. Теліпко [191, с. 250], С. В. Щербак [248, с. 658] зазначають, що цією підставою охоплюються саме випадки подання представником позивача (заявника) позовної заяви (заяви) до суду без наявності належно оформлених повноважень, що може проявляються у таких обставинах як: позовна заява підписана представником, але додана до неї довіреність оформлена неналежно, або у довіреності не вказано повноваження представника на підписання позовної заяви і ведення справи у суді, або відповідно до виданої довіреності строк повноважень представника вже закінчився, чи довіреність до матеріалів справи взагалі не додано, або ж позовна заява підписана невстановленою особою, яка не була уповноважена для вчинення таких дій, пред'явлена заява від імені юридичної особи особою, яка не уповноважена на це установчими документами, або ж коли особа, яка підписала позовну заяву від імені юридичної особи, не вказала свого службового становища.

С. І. Велівіс та О. М. Трач відсутність повноважень на ведення справи як підставу для залишення заяви без розгляду пов'язують також із тим, що така особа взагалі не може бути представником в інтересах інших осіб, або, що вона не може бути представником у певній конкретній справі [22, с. 16; 259, с. 517].

А на переконання Є. Г. Пушкаря, зазначена підстава залишення заяви без розгляду охоплює не лише неналежне підтвердження повноважень представника, але

й подання позовної заяви органами та особами, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, якщо право на таке звернення не передбачено законом [168, с. 167–168].

А деякі науковці, не визначаючи коло обставин, які можуть становити зміст підстави, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, пропонують відмовитися від неї та виключити цей пункт із переліку підстав залишення заяви без розгляду. Так, наприклад, В. Ю. Мамницький, вказує, що відсутність повноважень представника позивача має бути підставою для відмови у відкритті провадження у справі, а у випадку помилкового відкриття, провадження у справі має бути закрито. Тому, на переконання науковця, така підстава залишення позову без розгляду як подання від імені заінтересованої особи позовної заяви особою, яка не має повноважень на ведення справи, має бути виключена із цивільного процесуального законодавства [105, с. 71].

Слід зазначити, що на сторінках наукових видань останнім часом все частіше можна зустріти висловлювання вчених-процесуалістів про те, що в п. 2 ч. 1 ст. 257 ЦПК України йдеться не просто про неналежне підтвердження чи оформлення повноважень особи на представництво, а саме про відсутність повноважень на ведення справ. Тому, на думку Р. Я. Лемик та С. В. Сенік, така підстава інституту залишення заяви без розгляду як подання заяви від імені заінтересованої особи особою, яка не має повноважень на ведення справи, охоплює лише ті випадки, коли до суду в інтересах певної особи звертаються органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, якщо право на таке звернення не передбачено безпосередньо законом. Свій висновок учені обґрунтовують тим, що із власної ініціативи, якщо закон не містить прямої вказівки про це, зазначені органи та особи не мають права звертатись до суду в інтересах інших осіб, а отже, не мають повноважень на ведення справи [186, с. 239].

Окрім цього, вони звертають увагу на те, що ЦПК України встановлює обов'язок до позовної заяви, підписаної представником позивача, додати довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження представника позивача (ч. 7 ст. 177 ЦПК України [256]). А тому, на думку науковиць, якщо під час вирішення

питання про відкриття провадження у справі судом буде встановлено, що позовна заява подана представником позивача, проте без подання довіреності чи іншого документа, що підтверджує його повноваження, то суд зобов'язаний залишити таку заяву без руху (ч. 1 ст. 186 ЦПК України [256]) і надати можливість позивачу усунути недоліки у встановлений строк. Якщо ж у зазначений судом строк, час якого починає спливати з моменту вручення ухвали про залишення позовної заяви без руху, повноваження представника не буде підтверджено, суд зобов'язаний постановити ухвалу про повернення позовної заяви [186, с. 81, 165]. Видається, що за аналогією такий же алгоритм суд мав би застосовувати і в тому разі, коли ця обставина буде виявлена вже після відкриття провадження у справі. Лише з урахуванням того, що справа завершуватиметься ухвалою про залишення заяви без розгляду на підставі п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, адже саме ця норма передбачає правові наслідки виявлення недоліків позовної заяви чи її додатків вже після постановлення ухвали про відкриття провадження у справі [30, с. 47; 37, с. 144].

Ю. С. Рожик, досліджуючи передумови звернення органів місцевого самоврядування до суду із заявою про захист прав, свобод та інтересів інших осіб у цивільних справах, також зазначає, «що, оскільки право на звернення до суду надається суб'єктам захисту прав інших осіб законом, то, у разі відсутності відповідної вказівки в законі, позовна заява таких осіб повинна повертатись судом як така, що подана особою, яка не має повноважень на ведення справи» [175, с. 30].

Подібної позиції дотримувався і Верховний Суд України (далі – ВСУ). Так, наприклад, у абз. 3 п. 2 постанови від 12.06.2009 р. № 2 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» Пленум ВСУ зазначив, що звернення до суду за захистом прав, свобод та інтересів інших осіб у випадках, не передбачених законом, розгляду не підлягають. А тому у разі надходження такого звернення суддя повертає заяву, а якщо такий характер звернення встановлено після відкриття провадження у справі – суд залишає заяву без розгляду, з огляду на те, що заяву від імені позивача подано особою, яка не має повноважень на ведення справи [160, с. 4].

Проте, слід зазначити, що у доктрині цивільного процесу така позиція суддівського корпусу не знайшла своєї підтримки і плеяда науковців критично висловлюється щодо того, що подання заяви органами або особами, яким надано право захищати права, свободи або інтереси інших осіб, у випадку, коли це не передбачено законом, має спонукати суд до залишення заяви без розгляду. Це пов'язано з тим, що в науковій літературі наявність правової норми, яка надає право відповідному органу чи особі звернутись до суду для захисту прав, свобод та інтересів інших осіб, відносять до так званих спеціальних передумов права на пред'явлення позову (заяви) [65, с. 163; 100, с. 278; 175, с. 30]. А, як відомо, правовими наслідками недотримання передумов права на пред'явлення позову, чи то загальних, чи то спеціальних, є аж ніяк не залишення заяви без розгляду, тому вони вважають, що ця обставина є підставою для закриття провадження у справі [100, с. 278; 194, с. 187], зокрема, вона охоплюється підставою, передбаченою п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України [179, с. 36].

Так, зокрема, І. П. Тимошевська вважає, що для відкриття провадження у справі на захист прав, свобод та інтересів інших осіб необхідна не тільки наявність права на звернення до суду заінтересованої особи, а й особливої передумови – надання законодавством такого права фізичній або юридичній особі, яка звертається до суду. А тому, якщо законом таке право фізичній чи юридичній особі не надано, то суд згідно з п. 1 ч. 1 ст. 186 ЦПК України повинен відмовити у відкритті провадження у справі, оскільки така заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства [195, с. 204].

Про те, що не підлягають розгляду звернення до суду органів і осіб за захистом прав, свобод та інтересів інших осіб у випадках, не передбачених законом, зазначає і С. С. Бичкова [12, с. 268].

Для прикладу, саме так врегульоване зараз це питання у ЦПК Республіки Молдова, відповідно до якого суд відмовляє у прийнятті позовної заяви, якщо позовна заява подана органом, організацією, або особою на захист прав, свобод та законних інтересів іншої особи, коли ЦПК або іншим законом їм не було делеговано права на

звернення в судову інстанцію з цією метою (п. с ч. 1 ст. 169 ЦПК Республіки Молдова). п. h ст. 265 ЦПК Республіки Молдова [274].

Видається, що у випадку звернення органу чи особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, слід розрізняти випадки, коли право на таке звернення взагалі не передбачено законом, та випадки, коли наявність самої підстави звернення в чужих інтересах таким учасником справи недостатньо обґрунтована. Згідно з ч. 1 ст. 56 ЦПК України, органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, мають мати не лише право на таке звернення (підставою виникнення такого права є вказівка закону про можливість звернення до суду для захисту прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів у конкретно визначеному випадку [256], і саме це є передумовою реалізації права на звернення до суду), але й належним чином підтвердити фактичну наявність цих підстав, що, на нашу думку, вже становить умови реалізації ними права на звернення до суду. У зв'язку з цим, у разі звернення такого учасника справи до суду у випадку не передбаченому законом, тобто, за відсутності передумови реалізації такого права, суд має закривати провадження у справі, з огляду на те, що така вимога не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України [256]). У тому випадку, коли закон передбачає таке право на звернення, але орган чи особа, передбачені ст. 56 ЦПК України, належним чином не підтвердили наявності самої підстави, на нашу думку, суд має залишати заяву без розгляду у зв'язку із недотриманням зазначеними учасниками справи умов реалізації права на звернення до суду, однак нині така обставина не охоплена змістом жодної із підстав, передбачених ст. 257 ЦПК України, зокрема, не входить вона і до п. 2 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, оскільки свідчить не про відсутність повноважень на ведення справи, а про недоведення наявності в конкретному випадку тих підстав, з якими закон пов'язує їх можливість звернення до суду для захисту прав, свобод та інтересів інших осіб.

Зазначимо, що законодавець вже частково врегулював зазначену ситуацію, передбачивши, що відсутність підстави для звернення прокурора до суду в інтересах держави або для звернення до суду особи, якій законом надано право звертатись до суду в інтересах іншої особи, веде до повернення позовної заяв (п. 4 ч. 4 ст. 185 ЦПК

України [256]). Однак, законодавець чомусь зазначає про цю підставу виключно в контексті перешкоди для відкриття провадження у справі, яку, зрештою, можна усунути і повторно звернутись до суду із тією ж заявою, та, при цьому, лишаючи поза увагою, правові наслідки встановлення судом цієї обставини вже під час судового розгляду. Звичайно, ч. 5 ст. 175 ЦПК України встановлює вимогу у разі пред'явлення позову особою, якій законом надано право звернутись до суду в інтересах іншої особи, в заяві зазначити про підстави такого звернення [256], однак при прийнятті позовної заяви суд може лише перевірити їх зазначення у ній, оскільки призначення цієї стадії це перевірка на відповідність форми і змісту позовної заяви тим вимогам, що встановлюється до неї законодавцем, а також додержання встановленої процедури звернення до суду, що передбачає перевірку на додержання особою передумов і умов реалізації права на таке звернення. Проте, суд не має права на цій стадії перевіряти обґрунтованість та доведеність цих підстав, оскільки така діяльність передбачає здійснення перевірки не лише додержання формальних вимог, а вимагає здійснення дослідження, аналізу та оцінювання відповідності тих підстав, що наводяться у позовній заяві, із тими, що встановлює законодавець, та їх підтвердження належними доказами, що є прерогативою вже стадії судового розгляду. А тому, у разі встановлення судом, що наявність підстав, з якими закон пов'язує можливість звернення до суду органів та осіб, передбачених ст. 56 ЦПК України, не доведена, він мав би залишити позовну заяву таких учасників цивільної справи без розгляду, постановивши про це відповідну ухвалу. Але для цього, відповідно, потрібно, аби законодавець закріпив цю обставину в ст. 257 ЦПК України як підставу залишення заяви без розгляду. Тому, пропонуємо ч. 1 ст. 257 ЦПК України доповнити пунктом такого змісту: «у разі недоведення органом чи особою, яким законом надано право звертатись до суду в інтересах інших осіб, наявності підстав такого звернення».

Підсумовуючи все вищезазначене, робимо висновок, що така підстава інституту залишення заяви без розгляду як подання заяви від імені заінтересованої особи особою, яка не має повноважень на ведення справи, дійсно має застосовуватись у тих випадках, які свідчать саме про відсутність повноважень на ведення справи, зокрема:

а) подання позовної заяви від імені заінтересованої особи особою, яка взагалі не була наділена повноваженнями на ведення справи. Тобто, коли під час розгляду справи буде встановлено (наприклад, надійде письмове або усне пояснення від заінтересованої особи), що заінтересована особа нікому не надавала повноважень на ведення справи, зокрема і цій конкретній особі, яка подала від її імені позовну заяву [37, с. 150], або, для прикладу, не підписувала саму позовну заяву, що подана нібито в її інтересах.

Для ілюстрації зазначеного вище наведемо такий випадок із судової практики.

У підготовчому засіданні суддею Придніпровського районного суду м. Черкаси було встановлено, що 03.09.2021 р. гр. А. та гр. Б. звернулися із позовною заявою про визнання заповіту недійсним. Як вбачалося з позовної заяви, вона була підписана особисто гр. А. та гр. Б. 02.09.2021 р. Однак, з інформаційної довідки головного центру обробки спеціальної інформації ДПС України № 91-5497/0/15-22-Вих від 18.02.2022 р. встановлено, що гр. Б. 29.03.2021 р. о 13:21 год. виїхав з території України. Суд зробив висновок про те, що, оскільки гр. Б. з 29.03.2021 р. перебуває за кордоном, він не міг підписати позовну заяву 02.09.2021 р. та подати її до суду, а тому позовну заяву від імені гр. Б. визнав такою, що подана особою, яка не має повноважень на ведення справи. Тому, суд, керуючись п. 2 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, постановив позовну заяву гр. А. та гр. Б. про визнання заповіту недійсним залишити без розгляду [234];

б) звернення до суду в інтересах конкретної особи з позовною заявою органів та осіб, яким законом надано право звертатись до суду в інтересах інших осіб [256], у випадках, передбачених законом, однак, без належного підтвердження наявності підстав для цього у конкретній справі;

в) подання позовної заяви особами, які не можуть бути представниками взагалі чи в певній конкретній справі, наприклад, подання позовної заяви від імені заінтересованої особи особою, яка, хоча має повну цивільну процесуальну дієздатність, проте, не досягла 18 років; подання позовної заяви від імені заінтересованої особи особою, яка буде діяти у цьому процесі як секретар судового засідання, перекладач, експерт, спеціаліст, свідок; подання позовної заяви від імені

заінтересованої особи особою, яка є суддею, слідчим або прокурором, крім випадків, коли вони діють як представники відповідного органу, що є стороною або третьою особою в справі, чи як законні представники [37, с. 151].

Ще однією підставою залишення справи без розгляду, яка свідчить про неправомірність виникнення провадження у справі, у зв'язку із порушення позивачем (заявником) умов реалізації права на звернення до суду, є наявність у провадженні цього чи іншого суду справи між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав (п. 4 ч. 1 ст. 257 ЦПК України) [256].

В юридичній літературі висловлюються сумніви щодо доцільності наявності такої підстави залишення позову без розгляду та зазначається, що, у випадку знаходження у цьому чи іншому суді тотожного спору, провадження у справі має бути закрито [89, с. 429; 105, с. 71; 168, с. 171; 170, с. 16–17].

Слід відзначити, що і законодавець неоднозначно трактує таку підставу як наявність у провадженні цього чи іншого суду тотожної справи, адже залежно від моменту виявлення цієї обставини передбачає різні правові наслідки для неї. Так, якщо суду стане відомо, що в провадженні того самого суду чи іншого суду перебуває тотожна справа, то він згідно з п. 3 ч. 1 ст. 186 ЦПК України, зобов'язаний відмовити у відкритті провадження у справі [256]. У разі, коли така обставина буде виявлена судом вже після відкриття провадження у справі, то суд, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, залишає таку заяву без розгляду [256].

Такий двоякий підхід законодавця щодо визначення правових наслідків за однією ту самою по суті обставину, вочевидь, пов'язаний із тим, що не до кінця визначено із самою правовою природою зазначеної обставини, а точніше її належність до передумов реалізації права на судовий захист чи умов здійснення такого права.

На що, зокрема, звертає увагу і Д. Д. Луспенник, зазначаючи, що законодавець поступив не послідовно, оскільки один і той же факт знаходження у провадженні суду тотожного позову має різні правові наслідки, чого не повинно бути. Тобто, законодавець в одному випадку наявність в суді нерозглянутого тотожного позову визнає як передумову права на пред'явлення позову, а в іншому – як умову реалізації цього права, що є невірним. Тому, на думку науковця, логічним було б, щоб наявність

в тому чи іншому суді тотожного позову законодавець однозначно відніс до числа передумов на пред'явлення позову, у зв'язку з чим інститут закриття провадження у справі слід було б доповнити такою підставою як знаходження в суді тотожного нерозглянутого позову, а з інституту залишення заяви без розгляду, натомість, виключити її [102, с. 61].

Зазначимо, що за належність такої обставини як відсутність у провадженні цього чи іншого суду справи зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав до передумов реалізації права на пред'явлення позову в доктрині цивільного процесу виступає доволі чимала кількість науковців [65, с. 164; 70, с. 161–162; 83, с. 85–86; 99, с. 2–3, 112, 122–125; 100, с. 279; 109, с. 37; 168, с. 171–172; 190, с. 85].

Проте, така позиція вчених, як мінімум, викликає подив, оскільки не зовсім узгоджується зі загальноприйнятим розумінням системи передумов та умов реалізації права на судовий захист, а також її призначення. Адже під передумовами в науковій літературі розуміють такі обставини, з наявністю або відсутністю яких закон пов'язує виникнення суб'єктивного права певної особи на пред'явлення позову в конкретній справі [71, с. 97; 89, с. 537; 169, с. 28–30; 190, с. 85; 248, с. 619–620]. Повторне звернення до суду з цього ж питання неможливе, оскільки перешкоди щодо виникнення суб'єктивного права на звернення до суду усунути неможливо [89, с. 76]. Умовами на звернення до суду в цивільному судочинстві є такі обставини, наявність (або відсутність) яких є необхідною для реалізації права на звернення до суду за судовим захистом [90, с. 122]. На відміну від передумов права на звернення до суду, недоліки, пов'язані з недотриманням порядку пред'явлення позову, можуть бути усунуті, що усуває перешкоди для початку процесу [55, с. 27].

Тобто, відсутність у провадженні цього чи іншого суду тотожної справи слід, радше, віднести до умов реалізації права на звернення до суду за судовим захистом, оскільки така обставина сигналізує про дотримання особою належного порядку звернення до суду, а наявність у провадженні цього чи іншого суду тотожної справи як обставини, що свідчить про порушення таких умов, може бути в майбутньому

усунута, що надаватиме право особі на повторне звернення до суду за судовим захистом.

У зв'язку з цим, більш логічним і правильним видається обставину, передбачену п. 3 ч. 1 ст. 186 ЦПК України, перемістити із переліку підстав для відмови у відкритті провадження у справі до переліку підстав для повернення позовної заяви, відповідно, виключивши п. 3 із ч. 1 ст. 186 ЦПК України, та доповнивши ч. 4 ст. 185 ЦПК України пунктом 8 такого змісту: «у провадженні цього чи іншого суду є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав».

Однак, погоджуємося із тим, що під час відкриття провадження у справі встановити факт розгляду в іншому суді тотожного позову майже неможливо. Найчастіше суд про існування аналогічної справи повідомляє відповідач [191, с. 254]. Таким підтвердженням може бути ухвала про відкриття провадження у справі іншим судом [120, с. 463]. Та, попри це, така можливість, все ж таки, існує.

Як і у випадку підстави, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, справи вважаються тотожними за умови співпадіння (тотожності) таких трьох елементів: сторін спору, предмета та підстави позову. У науковій літературі слушно зазначається, що у процесі перевірки тотожності сторін завжди слід виходити з того, що сторонами є учасники процесу, чий спір про право суд покликаний розглянути та вирішити. Встановлюючи тотожність предметів позову, необхідно усвідомити ту конкретну вимогу, щодо якої позивач добивається ухвалення рішення як в одній, так і в іншій справі, що порівнюються. За наявності тотожності сторін та підстави позову кількісна чи якісна (за альтернативних вимог) модифікація змісту предмета позову негативно не впливає на тотожність позовів та справи в цілому. Питання про тотожність підстав позовів не завжди можна правильно вирішити на стадії відкриття провадження у справі чи підготовчому провадженні, адже факти, які ззовні можуть видаватися однаковими, з плином часу набуватимуть нових якісних ознак. Так, наприклад, підстави позову, які виникають під впливом триваючих правовідносин, набувають зовсім іншого характеру, порівняно з тим, який вони мали раніше. Тому можливе нове пред'явлення, розгляд та вирішення позову [22, с. 17].

Наголошуємо, що, хоча ЦПК України і не містить такої вимоги, однак, вже склалася усталена практика, коли, у разі виявлення декількох справ з тотожними позовами, залишається без розгляду позов у справі, провадження в якій було відкрито пізніше [120, с. 463].

Закон не врегульовує і питання про те, як повинен чинити суд, якщо йому стане відомо про те, що позов, який пред'явлений, тотожний тому, що знаходиться у провадженні третейського суду, який компетентний вирішити цю справу. Для закриття провадження у справі тотожність пред'явленого позову, який вже розглянутий в третейському суді, є незаперечною підставою, але як бути тоді, коли третейський суд ще не завершив розгляд справи і, відповідно, не ухвалив у ній рішення, а одна із сторін звернулася до суду загальної юрисдикції зі заявою і суд відкрив провадження у справі? На думку Є. Г. Пушкаря, у цьому випадку суд має залишати заяву без розгляду, адже може виникнути ситуація, що будуть ухвалені два протилежні рішення [168, с. 170–171]. Така пропозиція видається слушною, хоча б з огляду на те, що рішення третейського суду після набрання ним чинності має такі ж правові наслідки, як і законна сила рішення суду загальної юрисдикції, а це, зокрема, незмінність, неспростовність, виключність та обов'язковість [48, с. 189]. А тому з метою недопущення можливості постановлення двох судових рішень за одним і тим же позовом нам видається необхідним передбачити серед умов реалізації права на звернення до суду за судовим захистом таку обставину як відсутність у провадженні третейського суду тотожної справи, що дозволить вимагати від позивача її дотримання, а в разі порушення – застосувати інститут залишення позовної заяви без розгляду. Тому, пропонуємо п. 4 ч. 1 ст. 257 ЦПК України викласти у такій редакції: «у провадженні цього чи іншого суду або ж у третейському суді є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав».

З прийняттям у 2004 р. ЦПК України законодавець передбачив нову підставу інституту залишення заяви без розгляду, яка була закріплена у п. 8 ч. 1 ст. 207 ЦПК України в редакції, чинній на 18.03.2004 рік. З реформуванням у 2017 р. цивільного процесуального законодавства зазначена підстава за своїм змістом залишилась практично незмінно, а її положення знайшло своє відображення у п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК

України, відповідно до якого, суд залишає позов без розгляду, якщо відкриття провадження у справі відбулось за заявою, поданою без додержання вимог, встановлених у статтях 175 і 177 ЦПК України, несплати судового збору (далі – недоліки позовної заяви) та не усунення цих недоліків у встановлений судом строк [256].

У науковій літературі залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, науковцями розглядається як додаткова процесуальна санкція за допущені позивачем процесуальні правопорушення, а сам факт запровадження такої підстави до переліку підстав залишення заяви без розгляду оцінюється доволі позитивно [85, с. 580–581].

Нині найбільш дискусійним у науковій літературі залишається питання щодо моменту виникнення недоліків позовної заяви, у зв'язку з якими суд зобов'язаний залишити заяву без розгляду. Одні вчені-процесуалісти зазначають, що ця підстава застосовується в тому випадку, коли провадження у справі було відкрито за заявою, поданою без додержання вимог щодо форми і змісту позовної заяви чи не було сплачено судовий збір і позивач не усунув цих недоліків у встановлений судом строк [85, с. 580]. Тобто тоді, коли недоліки позовної заяви вже існували на момент вирішення судом питання про відкриття провадження у справі, але з різних причин не були виявлені ним під час відкриття провадження у справі [120, с. 464; 186, с. 239; 259, с. 519]. Інші ж зазначають, що у цьому випадку маються на увазі ситуації, які виникли після відкриття провадження у справі, наприклад, позивач змінив предмет позову або підставу позову тощо [5, с. 365; 102, с. 338; 248, с. 659].

Положення п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України сформульоване таким чином, що буквальне його тлумачення дозволяє припустити, що йдеться саме про недоліки позовної заяви, які вже існували на момент відкриття провадження у справі. Проте, з формулювання законодавчої норми важко однозначно відповісти на запитання: йдеться про ті недоліки, які були виявлені до відкриття провадження у справі, чи про ті, які судом були виявлені вже після постановлення відповідної ухвали? Та й видається, що нині це вже не має такого значення, оскільки законодавець надав можливість суду, у випадку виявлення недоліків позовної заяви, які існували до

відкриття провадження у справі, залишати таку заяву без руху на будь-якому етапі судового розгляду аж до моменту ухвалення судового рішення, а не лише до відкриття провадження у справі. Тобто, незалежно від того, коли такі обставини були виявлені судом: чи до відкриття провадження у справі, чи вже під час судового розгляду, суд зобов'язаний завжди спочатку застосувати інститут залишення заяви без руху, і лише потім повернення чи залишення заяви без розгляду (ч. 11–13 ст. 187 ЦПК України).

Таке нововедення законодавця, як нам видається, є доволі контроверсійним та декадансним. По-перше, законодавець цими положеннями, фактично, знімає із суду необхідність здійснювати належну, сумлінну та фахову перевірку дотримання особою, що звертається до суду зі заявою, умов реалізації права на пред'явлення позову. Адже нині суду практично не має сенсу похапцем¹ здійснювати перевірку дотримання позивачем вимог, викладених у ст. 175 та ст. 177 ЦПК України, щодо форми і змісту позовної заяви та сплати ним судового збору, оскільки він це може зробити у будь-який час розгляду справи, а що ймовірніше за нього цю роботу виконає відповідач, адже це буде відповідати його інтересам, суду залишиться виключно оформити це у формі відповідного процесуального документа.

По-друге, основна ціль залишення заяви без руху як цивільно-процесуального інституту – це виявлення та усунення недоліків позовної заяви чи інших порушень, пов'язаних із недодержанням ним умов реалізації права на пред'явлення позову, ще до моменту відкриття провадження у справі. Саме часові межі застосування цього цивільного процесуального інституту дозволяють, з одного боку, убезпечити суддівську систему від безпідставних затрат на розгляд і вирішення справи та пред'явлення позивачем необґрунтованого позову, з іншого, – забезпечити можливість фактичної реалізації особою права на судовий захист, оскільки у випадку виправлення позивачем недоліків позовної заяви, вона вважається прийнятою у день первісного її подання до суду.

---

¹ Згідно ч. 1 ст. 185 ЦПК України судді на перевірку відповідності позовної заяви тим вимогам, що встановлені надається ст. 175 та ст. 177 ЦПК України, для форми і змісту позовної заяви та документів, що додаються із нею, надається лише п'ять днів, що починають спливати з моменту надходження до суду такої позовної заяви.

Серед теоретиків, як і серед практиків неодноразово окреслювались часові межі застосування інституту залишення заяви без руху як ключова ознака цього цивільного процесуального інституту. Так, наприклад, С. В. Васильєв зазначає, що залишення позовної заяви без руху можливе тільки до відкриття судом провадження у справі. Після відкриття провадження у справі залишення позовної заяви без руху неможливо. Недоліки, виявлені пізніше, усуваються на наступних стадіях процесу, наприклад, у формі уточнення позовних вимог при підготовці справи до судового розгляду або при судовому розгляді [19, с. 153].

У правозастосвчій практиці також нерідко зазначається, що інститут залишення позовної заяви без руху – це тимчасовий захід, який застосовується судом з метою усунення позивачем недоліків позовної заяви та дотримання порядку її подання до відкриття провадження по справі [236].

Таким чином, запропоноване законодавцем оновлення цивільного процесуального законодавства, фактично, призвело до нівелювання самої суті інституту залишення заяви без руху як процесуально-правового засобу недопущення неправомірного виникнення судового процесу через недотримання позивачем (заявником) умов реалізації права на звернення до суду за судовим захистом та, відповідно, можливості недобросовісного виконання судом обов'язку з перевірки наявності передбачених законодавством підстав відкриття провадження у справі. Адже чимало формальних недоліків позовної заяви (заяви), несплата судового збору чи інших випадків недотримання позивачем (заявником) умов реалізації права на звернення до суду, які стають підставою для залишення заяви без розгляду, могли бути встановлені, у разі належного і сумлінного виконанням судом своїх функцій, ще під час первісної оцінки позовної заяви та, у випадку відмови позивача від усунення цих недоліків, дозволить, не розпочинаючи судового процесу, повернути її особі, що дасть змогу запобігти невиправданим затратам як з боку суддівського корпусу, так і непотрібним витратам з боку інших учасників цивільного процесу.

Нині суди воліють радше відкрити провадження у справі, не приділивши належної уваги дослідженню дотримання позивачем (заявником) встановлених законодавством умов звернення до суду, а вже згодом, найчастіше за вказівкою на це

відповідача, третьої особи із самостійними вимогами чи іншого учасника цивільної справи, постановити ухвалу про залишення заяви без руху і, як санкцію за її невиконання, застосувати положення п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, постановивши ухвалу про залишення заяви без розгляду.

Так, наприклад, суди, посилаючись на п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, залишають заяву без розгляду з таких підстав як: не сплата судового збору або ненадання документів, що підтверджують підстави звільнення позивача від сплати судового збору відповідно до закону [205; 239], відсутності розрахунку заборгованості відповідача [238], викладення позовної заяви не державною (українською) мовою [201], незазначення змісту позовних вимог щодо кожного з відповідачів та попереднього (орієнтовного) розрахунку суми судових витрат, які позивач поніс і які очікує понести у зв'язку із розглядом справи [232], незазначення місця проживання відповідача, номери засобів зв'язку, офіційної електронної адреси та адреси електронної пошти та незасвідчення доказів підписом позивача із зазначенням дати такого засвідчення для суду і відповідача [226].

Ці приклади є яскравим свідченням не дуже добросовісного ставлення судів до свого обов'язку щодо здійснення належної перевірки не лише наявності передумов реалізації позивачем (заявником) права на звернення до суду, але й дотримання ним умов реалізації цього права, оскільки усі вони могли бути виявлені ще на стадії відкриття провадження у справі шляхом первісної перевірки відповідності позовної заяви (заяви) тим вимогам, що встановлюється законодавцем, щодо її форми і змісту та порядку її подання.

На нашу думку, слід звернути увагу на ще один суттєвим момент. Хоча законодавець закріпив положення про те, що, у випадку виявлення після відкриття провадження у справі невідповідності позовної заяви тим вимогам, що передбачені ст. 175 та ст. 177 ЦПК України, суд постановляє ухвалу про залишення заяви без руху (ч. 11 ст. 187 ЦПК України) [256], проте, йдеться про цілковито новий, самостійний інститут цивільного процесу, відмінного від класичного інституту залишення заяви без руху. Передусім, як нами вже вище було встановлено, вони мають зовсім різну векторність: класичний інститут залишення заяви без руху спрямований на

недопущення виникнення незаконного судового процесу, тоді як, залишення заяви без руху згідно з ч. 11 ст. 187 ЦПК України – на спробу виправлення допущених недоліків як з боку суду, так і особи, яка звернулася до суду. У випадку класичного інституту залишення заяви без руху позивач (заявник) має 10 днів на усунення недоліків, тоді як у випадку залишення заяви без руху відповідно до ч. 11 ст. 187 ЦПК України особі надається лише 5 днів. У разі усунення недоліків в класичному варіанті позовна заява (заява) вважатиметься поданою в день первісного подання її до суду (ч. 3 ст. 187 ЦПК України) [256], у випадку залишення заяви без руху згідно з ч. 11 ст. 187 ЦПК України суд продовжує розгляд справи. Отож, законодавець під одним найменуванням «залишення заяви без руху» об'єднав два геть різні за призначенням та правовим регулюванням цивільно-процесуальні інститути, що, як наслідок, на практиці веде до їхньої взаємопідміни та поступового витіснення класичного інституту залишення заяви без руху із цілісної структури цивільного процесуального права.

Для виправлення ситуації, що склалась, на нашу думку, найоптимальнішим варіантом стане відмова від ч. 11 ст. 187 ЦПК України, принаймні від її чинної редакції, та визначення взаємозв'язку інститутів залишення заяви без руху та залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, крізь призму цілісності, логічності та послідовності здійснення цивільного судочинства.

Так, у випадку встановлення судом факту подання позовної заяви без додержання вимог, викладених у ст. 175 і ст. 177 ЦПК України, або несплату судового збору під час вирішення питання про відкриття провадження у справі він, відповідно, зобов'язаний спочатку залишити заяву без руху, надавши позивачу час, не більше десяти днів з дня вручення ухвали про залишення позовної заяви без руху, для усунення зазначених недоліків або сплати (доплати) необхідної суми судового збору, попередньо чітко вказавши на них та спосіб їх усунення, і лише у разі невиправлення цих недоліків позивачем повернути заяву (ч. 1, 3 та 3 ст. 186 ЦПК України) [256].

Виходячи зі стабільності цивільного процесу, логічності та послідовності вчинення процесуальних дій, їх відповідності меті та завданню конкретній стадії

процесу, а також, враховуючи розумне співвідношення інститутів залишення заяви без руху та залишення заяви без розгляду, на нашу думку, в п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України може йтися лише про ті недоліки заяви, які хоча і виникли до відкриття провадження у справі, але про які не було відомо суду під час постановлення ухвали про відкриття провадження у справі. Інше тлумачення цього положення призведе до підміни інституту залишення заяви без руху інститутом залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, а в кінцевому результаті – до витіснення першого з цивільного процесуального права. Адже навіть суд буде в доволі стислий часовий проміжок (5 днів) здійснювати перевірку, чи відповідає позовна заява вимогам ст. 175 та ст. 177 ЦПК України, чи сплачено судовий збір, якщо у будь-який момент розгляду справи суддя зможе це зробити і застосувати п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України [40, с. 2]. Саме таку ситуацію ми можемо спостерігати нині за чинного регулювання цієї правової конструкції.

Отже, стверджуємо, що підстава, передбачена п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, може бути застосована лише у тому випадку, коли з певних об'єктивних причин факт невідповідності поданої позовної заяви (заяви) вимогам, викладених у статтях 175 і 177 ЦПК України, буде виявлений судом вже після відкриття провадження у справі [40, с. 3].

Окрім цього, оскільки на суддю покладається первісний обов'язок щодо здійснення перевірки позовної заяви (заяви) на відповідність встановленим вимогам, передбаченим ст. 175 та ст. 177 ЦПК України, та дотримання ним в цілому порядку звернення до суду саме до відкриття провадження у справі, і він може бути виконаний, як мінімум шляхом належного дослідження змісту позовної заяви та огляд поданих додатків, то, видається, що тягар негативних наслідків неналежного його виконання в жодному разі не мав би покладатись на особу, що звернулась до суду за судовим захистом. Отже, якщо суд під час вирішення питання про відкриття провадження у справі проігнорує свій обов'язок або неналежним чином виконає його та не зверне увагу позивача на очевидні недоліки позовної заяви, не скористається правом залишення заяви без руху для їх виправлення позивачем, то, вочевидь, в майбутньому він втрачає право вказувати позивачу (заявнику) на них та припиняти у

зв'язку з цим провадження у цивільній справі у формі залишення заяви без розгляду [40, с. 4].

А тому, на нашу думку, суд не має права залишати заяву без розгляду з підстави, передбаченої п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, якщо після відкриття провадження у справі він виявить, що воно відкрито за заявою із наявними очевидними «дефектами» її реквізитів, наприклад, без зазначення: найменування суду, до якого подається заява; змісту позовних вимог; ціни позову щодо вимог майнового характеру; без викладу обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги або не зазначено перелік документів, що додаються до заяви; не підписання її позивачем або його представником чи незазначення дати її подання. Також, на нашу думку, суд не може застосовувати цю підставу для залишення заяви без розгляду, коли не виконані інші вимоги, передбачені ст. 175 та ст. 177 ЦПК України (до позовної заяви не додано документи, що підтверджують сплату судового збору або ж звільнення від слати судового збору, позивач не подав відповідної кількості копій позовної заяви та копій всіх документів, що долучаються до неї, не вказано підстави для звернення особи, якій законом надано право звертатись до суду в інтересах іншої особи), наявність чи відсутність яких є явно очевидними для суду при вирішенні питання про відкриття провадження у справі [40, с. 3–4].

Однак, при перевірці судом відповідності змісту позовної заяви (заяви) тим вимогам, що встановлені законодавцем щодо її форми і змісту, має бути дотриманий розумний баланс між виконанням суду цього обов'язку та реальною можливістю реалізації особою права на отримання судового захисту. Тому додержання таких вимог як виклад змісту позовних вимог, обставин, що їх обґрунтовують, зазначення доказів, що їх підтверджують мають підлягати перевірці радше з формального огляду (їх загальна наявність чи відсутність), але аж ніяк їх змістовне наповнення, оскільки їх слушність та відповідність тим правовідносинам, що впливають зі встановлених обставин, може бути встановлена виключно на стадії розгляду справи по суті, та веде до задоволення або ж відмови у задоволенні цих вимог.

Так, наприклад, Полтавський апеляційний суд, скасовуючи ухвалу Крюківського районного суду м. Кременчука від 04.08.2022 р. про залишення

позовної заяви гр. К. про відкликання завідомо недостовірної інформації та надання компенсації за відключення електропостачання біле 24 годин та ненадання відповіді на звернення в обсягах та строках визначеними чинним законодавством на запит без розгляду з підстави, передбаченої п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, вказав на те, що невідповідність зазначених у позовній заяві обставин чи доказів на підтвердження позовних вимог, неточність формулювань позовних вимог, їх неузгодження із способами захисту порушеного права, недоведеність підстав позову за кожною вимогою не перешкоджає розгляду справи, оскільки може бути підставою для відмови в задоволенні позову по суті, а не для визнання позовної заяви неподаною та її повернення або залишення такої заяви без розгляду [157].

У науковій літературі можна зустріти твердження про те, що до кола обставин, які охоплені п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, належать і ті випадки, коли документи, долучені до позовної заяви не відповідають встановленим законом вимогам щодо їх форми чи змісту. Так, наприклад М. О. Німак, досліджуючи процесуальні особливості розгляду справ про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, дійшла висновку, що у випадку, коли договір про взаємовідносини батьків щодо дітей не відповідає встановленим законом вимогам щодо його форми, суд залишає заяву без розгляду на підставі п. 8 ч. 1 ст. 207 ЦПК України (в редакції чинній до 15.12.2017 р.) [128, с. 217; 129, с. 104], тобто у зв'язку з невідповідністю встановленим законом вимогам щодо форми та змісту позовної заяви або ж несплати судового збору.

Такий висновок не є обґрунтованим та логічним, адже в зазначеній підставі йдеться про невідповідність саме позовної заяви тим вимогам, що встановлює цивільне процесуальне законодавство до її форми і змісту, а не про недотримання вимог щодо форми будь-якого цивільно-правового договору. Видається, що, у випадку встановлення судом факту недотримання сторонами вимог щодо форми того чи іншого цивільно-правового договору, мають відноситись до фактів, які тягнуть наслідки матеріально-правового характеру (відмова у задоволенні позову), а не процесуального (завершення провадження у справі без ухвалення рішення суду).

Отож, які, все ж таки, обставини охоплюються підставою, передбаченою п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, та ведуть до закінчення провадження у цивільній справі без

ухвалення судового рішення по суті заявлених вимог у формі залишення заяви без розгляду.

Перш за все, це ті недоліки позовної заяви (заяви), що виникли хоча і до відкриття провадження у справі, однак, про які стало відомо вже в процесі судового розгляду, або ж які мають триваючий характер з відкладальною умовою. І до таких обставин належать:

1) недотримання позивачем (заявником) вимог щодо змісту позовної заяви (заяви), які не могли бути виявлені при першому побіжному огляді через особливості цивільного спору, адже законодавець передбачає, що у позовній заяві можуть бути вказані не лише відомості, встановлені ч. 3 ст. 175 ЦПК України, але й інша інформація, необхідна для правильного вирішення спору (ч. 6 ст. 175 ЦПК України) [256]. А тому може виникнути ситуація, коли суд не матиме можливості за первісної звірки дотримання позивачем умов звернення до суду виявити, чи в позовній заяві зазначена уся необхідна інформація, зважаючи на особливості конкретного цивільно-правового спору. Але, на нашу думку, такі випадки мають радше становити виняток із правила, аніж стати сталою практикою;

2) несплата позивачем (заявником) у встановлений судом строк суми судового збору, сплата якого судом була відстрочена або розстрочена.

Як відомо, ЦПК України надає право суду, враховуючи майновий стан сторони, своєю ухвалою відстрочити або розстрочити сплату судового збору. Системний аналіз ч. 1 та ч. 2 ст. 136 ЦПК України дозволяє нам зробити висновок, що суд може це зробити у два способи: або встановити конкретний строк, у який має бути сплачений відстрочений або розстрочений судовий збір, або відстрочити чи розстрочити його сплату до ухвалення рішення [256]. Окрім цього, законодавець, надаючи таку пільгу особі, чітко вказує, що, у випадку, коли в установленій судом строк судові витрати не будуть оплачені, заява відповідно до ст. 257 ЦПК України залишається без розгляду (ч. 2 ст. 136 ЦПК України) [256].

У доктрині цивільного процесу акцентується увага на розмежуванні наслідків несплати судового збору у випадку її розстрочки чи відстрочки. Так, Д. Д. Луспеник вказує на те, що в ЦПК України є чітке розмежування наслідків невиконання

позивачем ухвали про відстрочення або розстрочення судового збору на два види: 1) якщо відстрочка чи розстрочка сплати судового збору визначена лише на певний час (не до ухвалення рішення у справі) і цей час настав, однак, рішення у справі ще не ухвалено, незалежно від причин (зупинення провадження, подовження строку розгляду тощо) позивач повинен його сплатити, в протилежному випадку суд залишає позовну заяву (заяву) без розгляду з підстави, передбаченої п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України; 2) якщо відстрочка чи розстрочка сплати судового збору визначена на певний час, але не більше як до ухвалення рішення у справі, то під час ухвалення рішення стягуються і судовий збір, незалежно від того, що визначений судом строк ще не настав [101, с. 162–163].

Отже, наслідки невиконання ухвали про відстрочення або ж розстрочення сплати судового збору залежать від того, як суд окреслив кінцевий момент вчинення такої дії як сплата судового збору: чи прив'язаний він (цей момент) до конкретного строку чи терміну, чи без визначення останнього, а питання про стягнення судового збору вирішується судом під час ухвалення судового рішення, залежно від результатів справи. Отже, робимо висновок, що п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України може бути застосований судом виключно у тому разі, коли він відстрочив або розстрочив сплату судового збору на визначений строк чи термін (наприклад, на 10 днів з моменту отримання відповідної ухвали, або ж до початку розгляду справи по суті тощо) і позивач не вніс усієї суми судового збору до завершення цього строку чи настання зазначеного терміну.

Зазначимо, що в законодавстві іноземних держав це питання врегульовано окремим положенням та становить самостійну підставу інституту залишення заяви без розгляду. Так, до прикладу, в ЦПК Республіки Молдова передбачено, що суд залишає заяву без розгляду у випадку несплати позивачем державного мита у встановлений судом строк, якщо його сплату судом було розстрочено або відстрочено (п. к ст. 267 ЦПК Республіки Молдова) [274];

3) збільшення позивачем розміру позовних вимог, що, відповідно, спричинило збільшення розміру судового збору [186, с. 45]. Законодавець надає право позивачу з тих чи інших причин як збільшити розмір своїх позовних вимог, так і їх зменшити.

Однак, це право позивач має можливість реалізувати у чітко визначених часових межах. Так, згідно п. 2 ч. 2 ст. 49 ЦПК України позивач вчиняє зазначені дії виключно до закінчення підготовчого засідання або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядалася в порядку спрощеного позовного провадження [256].

Тобто, така обставина як збільшення розміру позовних вимог може настати лише після відкриття провадження у справі та тягне за собою виникнення у позивача обов'язку сплатити різницю між сумою вже оплаченого судового бору та сумою судового збору, У випадку не сплати її або не оплати у повному розмірі суд має застосувати правові наслідки, встановлені п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України.

Р. Я. Лемик щодо цього зазначає, що призначення правила про застосування п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України для залишення заяви без розгляду у разі, коли позивач, реалізувавши своє право на збільшення розміру позовних вимог, не сплатив при цьому судовий збір, полягає саме у недопущенні зловживань з боку позивача у цій сфері цивільно-процесуальних відносин [94, с. 102];

4) змінена позивачем позовних вимог, які були звільнені від слати судового збору, на інші, які згідно з чинними приписами законодавства не належать до такої пільгової категорії [40, с. 5], у зв'язку з чим у позивача виник обов'язок сплати судового збору і він його не виконав.

Окрім збільшення чи зменшення розміру позовних вимог позивач також володіє правом до закінчення підготовчого засідання або не пізніше, ніж за 5 днів до початку першого судового засідання у справі, що розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, заміни предмету позову (ч. 3 ст. 49 ЦПК України) [256]. Однак, при цьому слід взяти до уваги, що за такої заміни одних вимог на інші, позивач може втратити пільгу у вигляді звільнення від сплати судового збору за звернення із цією вимогою. Це пов'язано з тим, що ст. 5 Закону України «Про судовий збір» передбачено виключний перелік пільг щодо сплати судового збору за звернення до суду певного позивача або ж у певних категоріях справ [35, с. 200; 36, с. 48; 39, с. 60]. А тому, у випадку такої заміни позивачем вимог і виникнення у зв'язку з цим у нього обов'язку оплати судового збору щодо нової вимоги, неохопленої пільговим характером, та невиконання ним цього обов'язку, або

виконання, але не у повному розмірі, суд має застосувати положення п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України та залишити заяву без розгляду;

5) відмова органу чи особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, від позову та звернення особи, в інтересах якої було здійснено таке звернення, із вимогою продовження розгляду справи, проте без сплати нею судового збору за звернену в її інтересах вимогу. Це пов'язано з тим, що за прямою вказівкою закону певна категорія таких органів чи осіб, наприклад, громадяни, які у випадках, передбачених законодавством, звернулися зі заявами до суду щодо захисту прав та інтересів інших осіб (п. 7 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір») [163], звільнені від обов'язку щодо сплати судового збору за подання ними позовних заяв, а тому можуть виникнути ситуації, коли зазначені суб'єкти відмовляться продовжувати підтримувати позовні вимоги в інтересах позивача, відмовляться від позову, і в позивача виникне обов'язок оплати судового збору, щоби мати можливість підтримувати вимоги, заявлені в його інтересах, вже самостійно та вимагати від суду продовження розгляду справи. От у випадку, коли він не виконає цей обов'язок, не сплатить суму судового збору в повному обсязі, або ж сплатить, але лише певну частину, то суд має застосувати положення про залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України.

З наведеного вище виникає низка питань: протягом якого строку позивач має усунути виявлені недоліки позовної заяви (це має бути здійснено у строк, який конкретно визначить суд, чи, можливо, такі недоліки можна усунути аж до ухвалення рішення суду), та як суд має оформити цю процесуальну дію, і чи ця підстава залишення заяви без розгляду може бути застосована судом лише на стадії судового розгляду чи на будь-якій із стадій цивільного процесу? Усі ці питання потребують як наукового осмислення, так і чіткого законодавчого врегулювання.

На нашу думку, у випадку виявлення вищезазначених недоліків позовної заяви (заяви) вже після відкриття провадження у справі, найбільш слушним буде закріпити за судом обов'язок відкласти розгляд справи та надати позивачу (заявнику) строк для усунення виявлених недоліків. Такий строк має визначатись судом з урахуванням

реальної можливості отримання позивачем (заявником) копії ухвали та виправлення вказаних недоліків.

В ухвалі про відкладення розгляду справи суддя зобов'язаний вказати: підстави відкладення розгляду справи (звертаємо увагу, що в ухвалі суд має не лише зазначити в загальному, що позивачем (заявником) не було дотримано вимоги закону щодо форми та змісту позовної вимоги (заяви), а конкретно перелічити, які саме позивач (заявник) допустив недоліки, в чому вони полягають та якій нормі законодавства вони не відповідають), позивач (заявник) може усунути ці недоліки, зазначити конкретний строк на вчинення цих дій, а також час і місце наступного судового засідання. Окрім цього, в ухвалі має бути зазначено про наслідки невиконання вимог щодо усунення недоліків. Така ухвала оформляється окремим процесуальним документом та оскарженню не підлягає.

Якщо позивач (заявник) в установленій судом строк виконає вимоги, зазначені в ухвалі, розгляд справи продовжуватиметься, якщо ж ні – суд зобов'язаний залишити справу без розгляду, застосувавши п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України [40, с. 6].

Потребує аналізу ще одна проблема, зокрема, чи допустиме застосування підстави, передбаченої п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, на усіх стадіях цивільного судочинства чи лише на стадії судового розгляду? В ЦПК України законодавець чітко визначив вимоги до змісту апеляційної скарги (ч. 2 ст. 356 ЦПК України), касаційної скарги (ч. 2 ст. 392 ЦПК України) та до заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами (ст. 426 ЦПК України), проте, суд під час відкриття провадження у справі шляхом первісної звірки змісту цих документів легко може встановити, чи відповідатимуть вони вимогам, передбачених законом.

Окрім цього, як слушно зазначається в науковій літературі, питання про надання відстрочки чи розстрочки у сплаті судового збору можуть вирішуватися лише судом першої інстанції при відкритті провадження у справі, оскільки законодавець обмежує максимальну тривалість надання розстрочки чи відстрочки моментом ухвалення рішення у справі, тобто моментом закінчення розгляду справи у суді першої інстанції. Указані питання не можуть вирішуватися суддями-

доповідачами апеляційного суду та суду касаційної інстанції при відкритті проваджень у справ [74, с. 76].

Виходячи з цього, та керуючись висловленими вище зауваженнями, вважаємо, що на стадії апеляційного, касаційного чи перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами суд не має правових підстав для застосування п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України та завершення провадження у справі у формі залишення заяви без розгляду.

Про залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, суд постановляє ухвалу, яка підлягає апеляційному оскарженню. В такій ухвалі суд зобов'язаний вказати, які недоліки допустив позивач (заявник), ухвалу, якою йому надано строк для усунення цих недоліків, а також підтвердження одержання її особою та сам факт її невиконання.

Отже, підсумовуючи все вищенаведене, можемо стверджувати, що суд зобов'язаний залишити заяву без розгляду з підстави, передбаченої п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України у двох випадках:

1) коли недоліки позовної заяви (заяви) існували до відкриття провадження у справі, але суд з об'єктивних причин їх виявив лише після відкриття провадження у справі (наприклад, недотримання позивачем (заявником) вимог щодо змісту позовної заяви (заяви), які не могли бути виявлені при першому побіжному огляді через особливості цивільного спору чи вимоги);

2) коли недоліки заяви виникли вже в ході розгляду справи (наприклад, у встановлений судом строк судовий збір, оплата якого судом була розстрочена або відстрочена, не був оплачений позивачем; позивач під час розгляду справи збільшив розмір позовних вимог, проте не сплатив суму судового збору пропорційну сумі збільшення; змінення позивачем позовних вимог, які були звільнені від слати судового збору, на інші, які згідно з чинними приписами законодавства не належать до такої пільгової категорії, і позивач не сплатив за них судовий збір; відмова органу чи особи, яким законом надано право звертатись до суду в інтересах інших осіб, від позову та звернення особи, в інтересах якої було здійснено таке звернення, із вимогою

продовження розгляду справи, проте, без сплати нею судового збору за звернену в її інтересах вимогу).

Новелою ЦПК України в редакції від 2017 р. є підстава, передбачена п. 11 ч. 1 ст. 237 ЦПК України, згідно з якою, якщо після відкриття провадження судом встановлено, що позивачем подано до цього самого суду інший позов (позови) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з одних і тих же підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду [256].

У науковій літературі зазначене положення, як, зокрема, і положення п. 4 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, відносять до способів протидії зловживання процесуальними правами, в цьому випадку шляхом одночасного подання кількох абсолютно аналогічних позовних заяв (п. 2 ч. 2 ст. 44 ЦПК України) [67, с. 192; 68, с. 108; 120, с. 465].

Зазначимо, що не всі науковці підтримують таке розширення переліку підстав залишення позовної заяви без розгляду. В. Ю. Мамницький вважає, що ця «підстава залишення позову без розгляду не може знаходитися в процесуальному законодавстві, виходячи з такого. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 185 ЦПК України суд відмовляє у відкритті провадження в справі, якщо в провадженні цього чи іншого суду є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав [256]. Тому, у цьому випадку судді, який вирішує питання про відкриття провадження у справі, слід відмовити в такому відкритті. Якщо йому не відомо про наявність у провадженні цього суду справи за тотожним позовом, то суддя, в провадженні якого є тотожна справа, має йому про це повідомити, а не залишати позов, який є в його провадженні, без розгляду. У тому випадку, якщо таке провадження не відбулося і провадження у справі було помилково відкрито, то така ситуація має вирішуватися на підставі п. 4 ч. 1 ст. 257 ЦПК України» [105, с. 74].

На нашу думку, таке твердження є передчасним та доволі дискусійним. Як ми уже вище зазначали, відсутність у провадженні цього чи іншого суду тотожної справи

слід розцінювати як одну з умов реалізації права на звернення до суду за судовим захистом, адже така обставина сигналізує про дотримання особою належного порядку звернення до суду, а наявність у провадженні цього чи іншого суду тотожної справи як обставини, що свідчить про порушення таких умов, може бути в майбутньому усунута, що надаватиме право особі на повторне звернення до суду за судовим захистом.

Окрім цього, підстава, передбачена п. 4 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, та підстава, передбачена п. 11 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, за своїм змістовим наповненням відрізняються одна від одної, а випадки їх застосування в жодному разі не можуть взаємозамінюватись. А тому жодних підстав для елімінації цього пункту ст. 257 ЦПК України з переліку підстав для залишення позовної заяви без розгляду, на нашу думку, нині немає.

Отже, відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 257 ЦПК України суд залишає заяву без розгляду тоді, коли після відкриття провадження ним буде встановлено, що позивачем до цього самого суду подано тотожний позов, щодо якого не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду на момент вирішення судом, що розглядає цю справу, питання щодо відкриття провадження у ній [256]. Тобто, ми маємо дві цивільні справи, одна з яких у часовому проміжку подана скоріше за іншу, в якій на час вирішення питання про відкриття провадження у першій справі, відмову у її відкритті, її повернення чи залишення без розгляду не було вирішено. Така ситуація можлива у тому випадку, коли у першій справі судом була постановлена ухвала про залишення позову без руху і надано строк для усунення зазначених у ній недоліків позовної заяви чи порядку її подання, а позивач під час цього строку звернувся до цього самого суду із тотожним позовом, який суд прийняв до свого провадження.

Так, ухвалою Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 07.10.2020 р. було відкрито провадження у цивільній справі за позовною заявою АТ КБ «ПриватБанк» до гр. Я. про стягнення заборгованості. Однак, після відкриття провадження судом було виявлено, що до Красногвардійського районного суду

м. Дніпропетровська АТ КБ «ПриватБанк» вже подано позовну заяву до гр. Я. про стягнення заборгованості (справа № 204/5838/20), яку ухвалою суду від 11.09.2020 р. було залишено без руху. При цьому, на теперішній час у справі № 204/5838/20 не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду. Суд, керуючись п. 11 ч. 1 ст. 257 ЦПК України постановив залишити позовну заяву без розгляду [230].

Специфіка цієї ситуації полягає в тому, що, з одного боку, позивач, подаючи другий позов з тотожними вимогами, не дотримується умов реалізації права на звернення до суду, оскільки один і той самий позов не може одночасно розглядатись в різних судах, проте, з іншого боку, провадження у першій справі фактично ще не розпочато, ще не постановлена ухвала про відкриття провадження у справі, а тому, чи є підстава говорити про недотримання позивачем умов реалізації права на звернення до суду. На нашу думку, так, є. Для позивача розгляд справи починається з моменту його звернення до суду, саме з цього моменту між ним і судом виникають цивільно-процесуальні правовідносини і саме з нього виникає обов'язок не допускати зловживань наданих йому цивільно-процесуальних прав. А тому, звертаючись до суду із первісним позовом, особа запускає маховик судової системи щодо реалізації його права на судовий захист, з тою системою важелів і противаг запобігання допущення зловживань у судовому процесі, одним з елементів якого є неприпустимість повторного звернення до суду із тотожним позовом допоки не вирішиться питання щодо відмови у відкриття провадження у першій справі (повернення особи її першої позовної заяви) або ж залишення у ній позовної заяви без розгляду. Тим паче, що особа, яка подає позовну заяву, згідно п. 10 ч. 3 ст. 175 ЦПК України, сама засвідчує, що нею не подано іншого позову (позовів) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом і з тих самих підстав [256].

Як і у випадку, підстави, передбаченої п. 4 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, залишення позовної заяви без розгляду із підстави, що нами аналізується, можливе лише у випадку звернення позивача із тотожним позовом, тобто у разі збігу у первісному і повторному позові трьох елементів: сторін, предмету позову та його підстав. У разі ж

розбіжності в одному із зазначених елементів, застосування підстави, передбачено п. 11 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, не допускається.

3.2. Залишення справи без розгляду з підстав, які свідчать про недоцільність продовження розгляду справи, у зв'язку із волевиявленням одного із учасників справи про закінчення провадження у справі

Здійснений нами ґрунтовний та системний аналіз ч. 5 ст. 223 та п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України [29; 33; 34; 36; 41; 42; 43; 45; 46], дозволив зробити висновок, що застосування інституту залишення заяви без розгляду у випадку повторної неявки позивача в судове засідання можливе лише за сукупності певних, установлених законом, умов: належне повідомлення позивача про час та місце судового засідання; повторну неявку позивача в судове засідання, яка включає в себе, такі складові як: неявку саме позивача, її двократний характер та саме в судове засідання; ненадходження від позивача клопотання про розгляд справи за його відсутності, а також відсутність поважних причин неявки. У випадку виникнення цих умов під час розгляду справи, суддя має перевірити кожен із цих умов окремо, врахувавши усі особливості їх застосування, і лише у разі наявності їх у сукупності завершити провадження у справі без ухвалення рішення [43, с. 88–89]. А тому пропонуємо ч. 5 ст. 223 та п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України викласти в такій редакції: «належним чином повідомлений позивач повторно не з'явився в судове засідання, якщо повідомлені ним причини визнані неповажними і від нього не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності».

Із прийняттям у 2004 р. ЦПК України законодавець значно розширив сферу дії принципу диспозитивності в цивільному судочинстві, зокрема, шляхом надання позивачеві нових повноважень, пов'язаних із виникненням, зміною та припиненням процесу. Так, за позивачем було закріплено право відмовитись від продовження судового процесу розгляду справи, проте зберігши за собою можливість на повторне звернення до суду із тотожною матеріально-правовою вимогою. Це стало можливим, зокрема, завдяки тому, що у ЦПК України була закріплена норма, відповідно до якої

у випадку надходження від позивача заяви про залишення позову без розгляду, суд закінчує провадження у справі шляхом постановлення ухвали про залишення заяви без розгляду (п. 5 ч. 1 ст. 207 ЦПК України у редакції, чинній до 15.12.2017 р.) [256]. Особливість цієї підстави залишення заяви без розгляду полягала в тому, що, фактично, цією лаконічною нормою законодавець заклав основу нового для цивільного процесуального права, проте такого необхідного для практики, інституту відкликання позовної заяви [31, с. 21–22].

Однак, не усі практики поділяли задум законодавця щодо необхідності наділення позивача таким диспозитивним правом. Так, наприклад, суддя Ю. М. Мірошніченко пропонував «замислитись над доцільністю надання позивачу права на залишення заяви без розгляду в принципі. Здавалося б, така процесуальна дія, якою завершується розгляд справи, нікому не шкодить, проте, з одного боку, вона дозволяє позивачу безкінечно звертатися до суду з одними й тими ж вимогами, тримаючи в напруженні відповідача, а з другого, – дає можливість чекати, доки автоматизована система документообігу не розподілить справу «потрібному» судді». І найбільш виправданим способом вирішення такої ситуації суддя вбачав у необхідності на законодавчому рівні відмовитися від закріплення за позивачем можливості ініціювання залишення заяви без розгляду [113].

На переконання В. Ю. Мамницького, заява про залишення позову має розглядатися як відмова від позову, а провадження в справі має бути закрито. Тому, на думку науковця, зазначене положення п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України є недоцільним. Однак, враховуючи диспозитивні засади цивільного судочинства, ця підстава може мати місце в законодавстві, але з певними редакційними змінами [105, с. 72].

Проте, проводячи конституційну реформу судової системи, законодавець залишив таке право позивача і в новій редакції ЦПК України, правда внісши певні зміни та виклавши його у п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України у такій редакції: «позивач до початку розгляду справи по суті подав заяву про залишення позову без розгляду» [256].

Зазначимо, що необхідність закріплення в процесуальному законодавстві інституту відкликання позовної заяви обговорювалась науковцями протягом

тривалого часу. Але, що більш важливо, необхідність закріплення за позивачем можливості відмовитись лише від продовження процесу розгляду справи, а не від судового захисту його матеріально-правових вимог в цілому, обумовлювалась потребами практики [31, с. 22]. Так, А. В. Андрушко зазначав, що ситуація, яка виникла у зв'язку з відсутністю у цивільному процесуальному законодавстві України такої норми, призводила до того, що громадяни, підприємства, установи та організації не мали змоги у найбільш ефективний спосіб захистити свої права й охоронювані законом інтереси, оскільки позивачі, відмовляючись від позову, позбавляли себе можливості повторного пред'явлення того ж самого позову, хоча практично бажали зберегти за собою таке право. Тому в науковій літературі було висловлена пропозиція закріпити в законодавстві два різновиди відмови від позову: відмову позивача від процесу і відмову позивача від матеріально-правової вимоги [3, с. 84–85].

Аналіз юридичної літератури дає нам можливість стверджувати, що інститут «відкликання позову» науковцями розроблявся саме як альтернатива інституту відмови від позову, і під «відкликанням позову» науковці розуміли відмову позивача від продовження судового процесу у вже відкритій справі, яка не виключала можливості повторного звернення до суду за захистом тотожної вимоги [3, с. 85].

Саме напрацювання науковців у сфері дослідження інституту відкликання позову, а також потреби практики спонукали законодавця закріпити на законодавчому рівні норму, яка б надавала позивачу можливість відмовитись від продовження судового процесу, не відмовляючись від захисту матеріально-правової вимоги в цілому. Проте, закріплюючи цю норму в ЦПК України, законодавець не скористався запропонованою науковцями термінологією («відкликання позову» [3, с. 84; 122, с. 670]), а виклав цю норму так: «позивач подав заяву про залишення позову без розгляду» (п. 5 ч. 1 ст. 207 ЦПК України у редакції, чинній до 15.12.2017 р.) [31, с. 23].

Така незначна, на перший погляд, «імпровізація» законодавця щодо найменування цієї процесуальної конструкції призвела до значних непорозумінь, плутанини та невизначеності як в теорії цивільного процесу, так і в судовій практиці [31, с. 23].

Зокрема, це призвело до того, що деякі науковці заперечують сам факт існування цього інституту в ЦПК України [122, с. 669; 123, с. 76; 129, с. 105]. Наприклад, Ю. В. Неклеса, визначаючи відкликання позову як «розпорядницьку дію, що є формою вираження волевиявлення позивача на відмову від продовження процесу, що вже розпочався, зі збереженням права на повторне звернення за судовим захистом за тим же позовом», зазначає про відсутність такого інституту в цивільному процесуальному праві України. На його думку, в ЦПК України передбачена лише можливість позивача до відкриття провадження у справі подати заяву про повернення йому позову¹, проте про можливість позивача «відмовитися лише від процесу, від провадження у справі зі застосуванням такого процесуального наслідку, як залишення позову без розгляду, а не припинення провадження у справі» в ЦПК України взагалі не йдеться [122, с. 669–670; 123, с. 76].

Видається, що така позиція автора не цілком узгоджується із нормами ЦПК України, зокрема із п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, яка передбачає однією з підстав залишення заяви без розгляду подання позивачем до початку розгляду справи по суті заяви про залишення позову без розгляду [256]. Адже саме ця норма надає позивачу право відмовитись від продовження розпочатого процесу у конкретній справі, не відмовляючись від судового захисту матеріально-правової вимоги [25, с. 164]. Тому стверджувати про відсутність певного інституту в праві лише тому, що законодавець використав для його найменування іншу термінологію, ніж цього б хотілося науковцю, нам видається невірним [31, с. 24].

Та проблема полягає не стільки у тому, що законодавець при формулюванні норми ЦПК України, яка забезпечує можливість позивача відмовитись від продовження судового процесу, не скористався запропонованою науковцями термінологією, а в тому, що законодавець, використовуючи термін «відкликання» у відповідних нормах законодавства, фактично, піддав трансформації цей правовий інститут. Так, якщо науковці використовували і використовують термін «відкликання позовної заяви» для позначення права позивача відмовитись від продовження

---

¹ Мабуть, йдеться про п. 3 ч. 4 ст. 185 ЦПК України, згідно з якою, суд повертає заяву, якщо до постановлення ухвали про відкриття провадження у справі від позивача надійшла заява про врегулювання спору або заява про відкликання позовної заяви.

судового процесу у вже відкритій справі, то законодавець застосовує цей термін для позначення як права на відмову від продовження судового процесу, так і права на відмову від порушення судового процесу. Так, наприклад, із прийняттям нової редакції ЦПК України, яка набула чинності 15.12.2017 р., законодавець при визначенні підстав повернення позовної заяви, одну з них сформулював як «подання заяви про відкликання позовної заяви», відступивши від попереднього визначення – «подання заяви про повернення позову» [256]. А в ч. 4 ст. 109 СК України, зазначено, що суд постановляє рішення про розірвання шлюбу після спливу одного місяця від дня подання заяви, якщо до закінчення цього строку дружина і чоловік не відкликали заяву про розірвання шлюбу [187]. Отже, буквальне тлумачення цієї норми СК України дозволяє зробити висновок, що дружина і чоловік мають змогу відкликати заяву про розірвання шлюбу з моменту подання її до суду і до спливу строку, необхідного для ухвалення рішення у такій справі. Але, якщо цю норму тлумачити у поєднанні з положеннями ЦПК України, зокрема встановленими строками відкриття провадження у справі, тоді під відкликанням заяви слід розуміти як можливість відмовитись від порушення судового процесу шляхом подання заяви про відкликання заяви про розірвання шлюбу (таке право можна буде реалізувати з моменту подання і до відкриття провадження у справі), так і можливість відмовитись від продовження судового процесу шляхом подання заяви про залишення заяви без розгляду (це можна буде зробити після постановлення ухвали про відкриття провадження у справі і до початку розгляду справи по суті) [31, с. 24–25].

Іншим прикладом використання законодавцем терміна «відкликання» може слугувати п. 2 ч. 5 ст. 357 ЦПК України, відповідно до якого апеляційна скарга не приймається до розгляду і повертається судом апеляційної інстанції, коли до постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження особа, яка подала скаргу, подала заяву про її відкликання [256]. Аналогічне за змістом положення міститься і в ч. 3 ст. 364 ЦПК України, відповідно до якої особа, яка подала апеляційну скаргу, має право відкликати її до постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження [256]. Аналогічно законодавець врегулював і питання

реалізації права на відкликання скарги на стадії касаційного оскарження судових рішень (п. 3 ч. 4 ст. 393 ЦПК України ч. 3 ст. 398 ЦПК України).

Як бачимо, якщо законодавець, реформуючи процесуальне законодавство, врахувавши свої попередні огріхи у термінологічному позначенні процесуальних конструкцій, обрав єдиний підхід щодо використання терміна «відкликання заяви» як позначення відмови позивача (заявника, апелянта, касатора) від порушення ініційованого ним судового процесу, то законодавство інших галузей права, допускає використання терміна «відкликання заяви» для позначення як можливості відмови від порушення судового процесу, так і від його продовження.

Для позначення відмови позивача від продовження розпочатого судом процесу, тобто після постановлення ухвали про відкриття провадження у справі, суд використовує таку правову конструкцію як «подання заяви про залишення позову без розгляду», що закріплена в п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України. Видається, що така відмінність у застосуванні термінологічного апарату по суті до найменування одного і того ж процесуального інституту, з відмінністю лише часового проміжку його застосування є вкрай недоречною. Адже така правова конструкція як «заява подано особою, яка не має процесуальної дієздатності», що передбачена п. 1 ч. 4 ст. 186 ЦПК України [256], зберігає ту ж саму термінологічну конструкцію і після відкриття судом провадження у справі, та згідно з п. 1 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, звучить як «позов поданий особою, яка не має цивільної процесуальної дієздатності» [256], або наприклад, мирова угода, залишається мировою угодою й у випадку укладення її сторонами на стадії апеляцій чи касації. Від того, що такий процесуальний інститут як мирова угода застосований в інший темпоральний період судової справи, наприклад, на стадіях апеляційного чи касаційного оскаржень, не змінюється притаманний їй понятійний апарат (найменування), а відтак, вона не стає ані апеляційною угодою, ані касаційною угодою, вона і надалі іменується мировою угодою. Використання протягом усього судового процесу єдиної термінології тих чи інших процесуально-правових конструкцій дає можливість не лише забезпечити їх цілісність, але й прослідкувати та виразити особливості їх інтеграції у цілісну систему цивільного процесу на різних його стадіях.

У правозастосовній практиці також можна простежити тенденцію трактування відкликання позовної заяви до відкриття провадження у справі та подання заяви про залишення позову без розгляду як прояв комбінації єдиного цивільно-процесуального інституту на різних стадіях цивільного процесу.

Так, 02.02.2022 р. гр. Ю. звернулась до суду та просила визнати за нею право приватної власності на будинок садибного типу з господарськими будівлями та спорудами. 04.02.2022 р. ухвалою Котовського міськрайонного суду Одеської області вказана позовна заява була залишена без руху. 07.02.2022 р. від позивача до суду надійшла заява про залишення позову без розгляду. Суд, співставивши положення п. 3 ч. 4 ст. 185 ЦПК України та п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, зазначив, що, оскільки провадження у справі не відкрито, позовна заява підлягає поверненню, а не залишенню заяви без розгляду, у зв'язку з чим постановив відповідну ухвалу [228].

Відмінність між відкликанням позовної заяви як підстави повернення заяви та відкликання позовної заяви як підстави залишення заяви без розгляду полягає не лише у часових межах реалізації цих прав, але й в обсязі дій, які були вчинені до реалізації вищезазначених прав. Так, у першому випадку – у випадку відмови від порушення справи в суді – обсяг вчинених дій доволі незначний (адже у цьому випадку затрачаються ресурси лише позивача), у другому ж – у випадку відмови від продовження процесу у вже розпочатій справі – обсяг затрачених зусиль як з боку суду, так і сторін, зокрема відповідача, значно більший (зокрема, слід враховувати час та ресурси самого суду, які витрачаються на розгляд справи, затрачені як матеріальні, так і моральні ресурси відповідача, третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги та ін.), що не може не братись до уваги [31, с. 28].

З метою забезпечення єдності у розумінні сутності інституту відкликання заяви науковцями та законодавцем, досягнення внутрішньої узгодженості законодавчої термінології, приведення у відповідність до загальних норм механізму реалізації відкликання заяви на різних стадіях цивільного судочинства вважаємо необхідним визнання того, що інститут відкликання позовної заяви охоплює не лише можливість відмови від продовження судового процесу розгляду справи, але й також можливість відмовитись від порушення самого судового процесу. І від часових меж застосування

цього інституту будуть залежати правові наслідки (слід зазначити, що запропонований науковцями термін «відкликання позову» [3, с. 84; 122, с. 670] не цілком слушний, в тому значенні, що позов за своєю суттю – це вимога позивача до відповідача, тому позивач відкликає не вимогу, а позовну заяву, як зовнішню форму виразу позову). Так, у випадку відкликання позивачем позовної заяви до відкриття провадження у справі суд зобов'язаний буде постановити ухвалу про повернення позовної заяви, у випадку ж відкликання позовної заяви вже після відкриття провадження у справі – ухвалу про залишення заяви без розгляду [31, с. 27–28]. Тому, пропонуємо у п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України замість правової конструкції «подав заяву про залишення позову без розгляду» передбачити «відкликав позовну заяву» як таку, що більш вдало відобразить сутність цього цивільно-процесуального інституту.

У контексті досліджуваного питання пропонуємо детальніше зупинитись на аналізі характерних ознак відкликання позовної заяви як підстави залишення заяви без розгляду, в тій редакції, що закріплена п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України.

Так, до суб'єктного складу зазначеної норми належить позивач, оскільки саме він може ініціювати залишення заяви без розгляду з цієї підстави. Окрім позивача, правом відкликання позовної заяви наділяються і треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, адже вони відповідно до ч. 3 ст. 52 ЦПК України, користуються усіма процесуальними правами позивача [256]. Особливість відкликання позовної заяви третіми особами, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, полягає в тому, що вони можуть заявити про відкликання лише тієї позовної заяви, яку вони пред'явили до однієї чи обох сторін, вступаючи у справу [31, с. 28–29].

До суб'єктного складу права на відкликання заяви слід віднести і заявника в справах окремого провадження, адже, незважаючи на те, що заявник не є стороною спірного матеріального правовідношення, і йому не протистоїть у процесі протилежна сторона, правовий статус цього учасника цивільної справи максимально споріднений із правовим статусом позивача у справах позовного провадження [60, с. 235; 258, с. 508; 265, с. 145]. Тому, законодавцем у ч. 8 ст. 49 ЦПК України встановлене правило, згідно з яким заявник та заінтересовані особи у справах

окремого провадження мають права та обов'язки сторін, окрім випадків, передбачених у розділі IV «Окреме провадження» ЦПК України [256]. І хоча п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України сформульований за допомогою категорії притаманних виключно позовному провадженню («позивач», «заява про залишення позову без розгляду»), проте це не має стати перешкодою для реалізації заявником такого права як відкликання заявленої ним вимоги, а потребує лише відповідного редакційного корегування.

Виникає питання, чи можуть скористатися правом відкликання позовної заяви органи та особи, яким законом надано право звертатись до суду для захисту прав, свобод та інтересів інших осіб? Уважаємо, що так, адже, відповідно до ч. 1 ст. 57 ЦПК України, органи та інші особи, які звертаються до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересів, мають процесуальні права й обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права укладати мирову угоду [256]. Проте, на нашу думку, це б не цілком відповідало засадам цивільного процесуального права. Хоча залишення заяви без розгляду і не позбавляє особу можливості звернутись повторно із тотожною вимогою, але специфіка звернення зазначених суб'єктів у тому, що вони можуть це зробити переважно у тих випадках, коли особа, інтереси якої вони захищають, самостійно не в змозі здійснити свої процесуальні права. А тому, чи справедливим та доцільним буде позбавляти таку особу можливості реалізувати своє право на захист лише з огляду на те, що орган або особа, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, надумає скористатись правом на відкликання позовної заяви? Видається, що в цьому випадку суд зобов'язаний відкласти розгляд справи і повідомити позивача про такі дії і, лише у разі, якщо позивач сам не виявить бажання брати участь у судовому розгляді справи, залишати заяву без розгляду з цієї підстави [31, с. 29].

З метою реалізації свого права на відкликання позовної заяви (заяви) позивач (третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, заявник) має подати до суду заяву, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, нині нею є заява про залишення позову без розгляду. Видається, що така термінологічна конструкція назви цієї заяви не є вдалою, адже, як ми уже зазначали, по-перше, позивач відкликає

не сам позов (матеріально-правову вимогу), а лише позовну заяву (зовнішню форму цієї матеріально-правової вимоги), по-друге, відкликати можна не лише позовну заяву, але й заяву в окремому провадженні, а таке формулювання може поставити під сумнів можливість реалізації такого права заявником в окремому провадженні.

Зазначимо, що законодавцем не встановлено жодних спеціальних вимог ні до форми, ні до змісту такої заяви. Видається, що позивач (заявник) може відкликати позовну заяву (заяву) як усно, так і письмово. Реалізувати це право в усній формі, особа (або її представник) може, будучи присутньою у підготовчому судовому засіданні або ж у судовому засіданні до початку розгляду справи по суті. Таке волевиявлення позивача (заявника), на нашу думку, має бути зафіксоване у протоколі судового засідання, адже воно є підставою для застосування судом підстави, передбаченої п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, та завершення провадження у справі у формі залишення заяви без розгляду. Реалізуючи це право у письмовій формі, особа може подати у будь-який момент до початку розгляду справи по суті заяву про відкликання позовної заяви (заяви), яка нині повинна відповідати вимогам, встановлених до письмових заяв з процесуальних питань, що передбачені ст. 183 ЦПК України.

Право позивача на подання заяви про залишення позову без розгляду, згідно з п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, має чітко встановлені темпоральні межі. Так, позивач має право звернутися до суду зі зазначеною заявою з моменту відкриття провадження у справі та до початку розгляду справи по суті. І якщо з вихідною точкою реалізації цього права зрозуміло – постановлення ухвали про відкриття провадження у справі, то з визначенням завершальної точки є певні труднощі. Це пов'язано з тим, що в доктрині цивільного процесу стадію судового розгляду традиційно поділяли на чотири етапи (частини): підготовчий (відкриття), розгляду справи по суті (з'ясування обставин справи та перевірка їх доказами), судові дебати та ухвалення рішення суду [66, с. 57; 69, с. 241–249; 116, с. 23, 175–176; 249, с. 335; 250, с. 391–392; 252, с. 220; 255; с. 37–41]. Із реформуванням ЦПК України законодавець, задекларувавши зазначені етапи, дещо змінив як найменування самої стадії, так і її окремих частин. Так, нині законодавець для найменування третьої стадії цивільного процесу замість

«судовий розгляд» використовує термін «розгляд справи по суті», виокремлюючи такі її складові частини: відкриття розгляду справи по суті, з'ясування обставин справи та дослідження доказів, судові дебати та ухвалення рішення. Тому, виникає питання: розгляд справи по суті як рубіжний момент можливості реалізації права на звернення до суду зі заявою про залишення позову без розгляду слід трактувати як другий етап такої стадії цивільного процесу як судовий розгляд (що нині найменується розгляд справи по суті) чи як саму цю стадію? Адже у першому випадку позивач матиме можливість скористатись такою можливістю як протягом усього підготовчого провадження, зокрема на підготовчому засіданні, так і до завершення першого етапу третьої стадії цивільного процесу. У другому випадку позивач зможе подати заяву про залишення позову без розгляду виключно до завершення підготовчого провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 209 ЦПК України розгляд справи по суті розпочинається не пізніше ніж через 60 днів з дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження – не пізніше наступного дня з дня закінчення такого строку [256]. Тобто, якщо виходити з офіційної термінології найменування стадій цивільного процесу та етапів окремих із них, можна припустити, що крайньою межею реалізації позивачем права на подання заяви про залишення заяви без розгляду є завершення підготовчого провадження у справі (друга стадія цивільного процесу).

Такий висновок підтверджується і усталеною практикою в судовій діяльності.

30.09.2021 р. позивач подала до Рогатинського районного суду Івано-Франківської області заяву про залишення позову без розгляду на підставі ст. 257 ЦПК України та повернення позивачу оригіналів документів, які долучені до справи. У судовому засіданні 04.10.2021 р. позивачка, представник позивачки адвокат Івашина О. О. клопотання підтримали. Суд, вислухавши клопотання позивачки, дослідивши матеріали справи, прийшов до таких висновків. Відповідно до вимог процесуального закону суд може залишити позовну заяву без розгляду лише за наявності одночасно двох умов: наявності заяви від позивача про залишення позову без розгляду та подання її до початку розгляду справи по суті. Оскільки позивач

подала заяву про залишення позову без розгляду під час розгляду справи по суті, а тому вказана заява суперечить вимогам процесуального закону та не підлягає до задоволення. Суд, керуючись ст. 257 ЦПК України, постановив відмовити позивачу у задоволенні заяви про залишення позову без розгляду [237].

Тобто, як випливає зі судової практики, позивач може скористатись правом на подання заяви про залишення позову без розгляду або на підготовчому судовому засіданні [225], або ж подати таку заяву через канцелярію суду у проміжку між відкриттям провадження у справі та завершенням підготовчого провадження у справі [227].

Хронологічний аналіз правового регулюванню цього диспозитивного права свідчить про поступове та цілеспрямоване прагнення законодавця до звуження часовим меж його можливої реалізації. Так, наприклад, у первісному вигляді законодавче формулювання права позивача на подання заяви про залишення позовної заяви без розгляду на стадії судового розгляду справи не мало часових обмежень і позивач міг скористатись цим процесуальним правом аж до виходу судді до нарадчої кімнати. 07.07.2010 р. ст. 193 ЦПК України було доповнено ч. 8, яка встановила, що під час судових дебатів не можна подавати заяву про залишення позову без розгляду, тим самим змістивши темпоральну межу реалізації позивачем цього права на етап з'ясування обставини справи та перевірки їх доказами. Із проведенням у 2017 р. судової реформи та прийняттям ЦПК України у новій редакції законодавець крайній момент звернення позивачем із такою заявою до суду пов'язав зі завершенням стадії підготовчого провадження у справі, фактично обмеживши можливість реалізації цього цивільно-процесуального права виключно цією стадією.

На обмеженні часових меж реалізації права на відкликання позовної заяви, поданої після відкриття провадження, акцентують увагу вчені-процесуалісти. Так, Ю. М. Мірошніченко, В. М. Притуляк та О. Я. Рогач наголошують на тому, що подання заяви про залишення позову без розгляду на стадії з'ясування обставин та перевірки їх доказами дає позивачеві гарну можливість уникнути судового рішення не на свою користь, якщо позивач побачить негативні тенденції щодо позитивного вирішення справи. На думку науковців, така тактика позивача є своєрідною

процесуальною диверсією і може використовуватися також з метою затягування вирішення справи по суті, оскільки положення ЦПК України дозволяють позивачу звернутися до суду повторно, кількість таких звернень законодавчо не обмежена [113; 159, с. 84; 174, с. 149]. Крім того, позивач може сподіватись на потрапляння справи до більш «лояльного» судді» [159, с. 84; 174, с. 149]. А тому вчені зазначають про необхідність на законодавчому рівні обмежити час подання заяви про залишення позову без розгляду до початку розгляду справи по суті і лише в суді першої інстанції [105, с. 72; 130, с. 88–90; 159, с. 84; 174, с. 150], що дозволить, по-перше, зекономити матеріальні та часові ресурси, пов'язані із розглядом справи в суді, по-друге, уникнути заподіяння шкоди суспільним відносинам [159, с. 84].

На нашу думку, наведені висновки науковців є передчасними та суттєво обмежують можливість реалізації позивачем такого диспозитивного права як відкликання позовної заяви після відкриття провадження у справі, фактично нівелюючи доцільність існування цього інституту в цивільному процесуальному праві. Відкликання позовної заяви є диспозитивним правом позивача на відмову лише від розгляду його позовної заяви в конкретному судовому провадженні, зберігаючи при цьому за собою право матеріально-правової вимоги до відповідача та повторного звернення із нею до суду. Справді, спочатку може видатись, що відкликання позовної заяви може стати підґрунтям для допущення позивачем зловживань цим правом, зрештою, так можна сказати і про будь-яке інше цивільне процесуальне право позивача, однак, не слід забувати, що законодавець передбачив низку стримуючих факторів реалізації позивачем права на відкликання позовної заяви після відкриття провадження у справі. Так, по-перше, у випадку залишення позовної заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України (подання позивачем заяви про залишення позову без розгляду), відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», судовий збір позивачу не повертається [163].

По-друге, відповідно до ч. 1 ст. 265 ЦК України, залишення позову без розгляду не зупиняє перебігу позовної давності [245], а це означає, що час з моменту відкриття провадження у справі до набрання законної сили ухвали про залишення заяви без

розгляду¹, включатиметься у строк позовної давності, що потенційно скорочуватиме темпоральну можливість звернення позивача до суду із тотожною позовною заявою. Тобто, на нашу думку, в законодавстві вже встановлені достатні важелі впливу на поведінку позивача у разі реалізації ним такого права як відкликання позовної заяви після відкриття провадження у справі. Тому у випадку виявлення позивачем бажання реалізувати це цивільно-процесуальне право, він має усвідомлювати, що у цьому випадку він втратить суму сплаченого судового збору, а також, що строк позовної давності зменшиться на той час, який був затрачений на розгляд справи в суді, що завершилась постановленням ухвали про залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України. Видається, що вже це спонукатиме позивача перед відкликанням позовної заяви застановитись над такою процесуальною дією та зважити всі за і проти її реалізації.

Зазначимо, що ВС неодноразово акцентував увагу на тому, що залишення заяви без розгляду на підставі заяви позивача – це диспозитивне право позивача, передбачене нормами ЦПК України. А тому, подання заяви про залишення позову без розгляду не є необґрунтованими діями позивача, оскільки це його диспозитивне право, передбачене нормами ЦПК України, яке не містить обмежень в його реалізації [147], тому положення ч. 5 ст. 142 ЦПК України, згідно з яким у разі закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду відповідач має право заявити вимоги про компенсацію здійснених ним витрат, пов'язаних з розглядом справи, внаслідок необґрунтованих дій позивача [256] не може застосовуватися, оскільки не відповідатиме вимогам закону [138].

Потребує аналізу також питання можливості застосування інституту відкликання заяви на інших стадіях цивільного судочинства, зокрема, можливості відкликання апеляційної (касаційної) скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами вже після відкриття провадження у справі.

---

¹ Саме так, до моменту набрання ухвали про залишення заяви без розгляду, адже до цього часу буде діяти правило про неможливість одночасного судового розгляду однієї тієї ж справи і у випадку звернення позивача до суду із тотожною позовною заявою суд має, згідно п. 6 ч. 4 ст. 185 ЦПК України, повернути йому таку заяву.

Відповідно до ч. 1 ст. 368 ЦПК України справа розглядається судом апеляційної інстанції за правилами, встановленими для розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, з особливостями встановленими главою 1 «Апеляційне провадження» розділу V «Перегляд судових рішень» [256]. Спрощене позовне провадження здійснюється за правилами загального позовного провадження з урахуванням особливостей, що визначені для цього виду позовного провадження (ч. 1 ст. 279 ЦПК України) [256]. У главі 10 «Розгляд справи в порядку спрощеного провадження» розділу III «Позовне провадження» не передбачено будь-яких особливостей реалізації позивачем права на відкликання позовної заяви як до відкриття провадження у справі, так і після відкриття провадження у справі (згідно з чинною термінологією подання заяви про залишення позову без розгляду), а тому, теоретично, апелянту також нічого не заважає на стадії апеляційного оскарження скористатись правом відкликати апеляційну скаргу не лише до відкриття провадження у справі, але й після постановлення відповідної ухвали. Однак, на практиці не все так однозначною.

Ухвалою Харківського апеляційного суду від 27.07.2021 р. відкрито апеляційне провадження за апеляційною скаргою гр. Ф. на ухвалу судді Київського районного суду м. Харкова від 08.07.2021 р. про відмову у відкритті провадження у справі. Ухвалою Харківського апеляційного суду від 19.08.2021 р. справу призначено до розгляду з повідомленням (викликом) учасників справи. 19.10.2021 р. до суду апеляційної інстанції від представника апелянта надійшла заява про залишення апеляційної скарги без розгляду. Перевіривши матеріали справи та доводи заяви, а також проаналізувавши норми права, зокрема п. 1 ч. 1 ст. 362 ЦПК України та ч. 4 ст. 364 ЦПК України, колегія суддів зробила висновок про те, що в суді апеляційної інстанції особа, яка подала апеляційну скаргу, може відкликати її до постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження або заявити клопотання про відмову від скарги, якщо постановлено ухвалу про відкриття апеляційного провадження. Подання ж заяви про залишення апеляційної скарги без розгляду не передбачено чинним процесуальним законодавством, у зв'язку з чим судова колегія постановила

заяву гр. Ф. про залишення апеляційної скарги без розгляду залишити без задоволення [241].

Аналогічну позицію у цьому питанні займають інші суди, основний аргумент якої зводиться до того, що у чинному законодавстві при дотриманні певних умов передбачена можливість залишення без розгляду саме позовної заяви, а не апеляційної скарги, а тому нормами процесуального законодавства вчинення такої процесуальної дії як відкликання апеляційної скарги не передбачено [151; 155; 207; 213; 222].

Неоднозначно це питання вирішується і на стадії перегляду судових рішень у зв'язку із нововиявленими та виключними обставинами. Так, одні судді допускають після відкриття провадження у справі застосування цього цивільного процесуального права і залишають заяву про перегляд судового рішення у зв'язку із нововиявленими обставинами (заяви про перегляд судового рішення у зв'язку із виключними обставинами) без розгляду у зв'язку із її відкликанням заявником [210; 211; 231], інші ж, вказуючи на спеціальний порядок розгляду таких заяв, зазначають про те, що цивільне процесуальне законодавство не передбачає можливості залишення за клопотанням заявника таких заяв без розгляд [206; 212].

На нашу думку, суть відкликання заяви як цивільно-процесуального інституту, що ґрунтується на диспозитивних засадах цивільного процесу, полягає у відзиві до відкриття провадження у справі особою тої заяви, що ініціює провадження у справі або ж у відмові від продовження провадження у вже відкритій справі, що не позбавляє особу можливості повторного звернення до суду з тотожною заявою, а тому може бути застосований на будь-якій стадії цивільного судочинства. Слід акцентувати увагу на тому, що йдеться саме про відкликання тої заяви, якою ініціюється провадження у справі на відповідній стадії цивільного процесу, а не від позову в цілому. Тому на стадії відкриття провадження у справі та розгляду справи по суті відкликатиметься позовна заява (заява у справах окремого провадження), на стадії апеляційного провадження – саме апеляційна скарга, а не позовна заява, аналогічно відбуватиметься і на стадії касаційного провадження: касатор має можливість відкликати виключно касаційну скаргу, а не позовну заяву чи, тим паче, апеляційну

скаргу, на стадіях перегляду судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами – відповідна заява про перегляд судового рішення у зв'язку нововиявленими обставинами чи заяву про перегляд судового рішення у зв'язку з виключними обставинами.

Відкликання заяви як цивільно-процесуальний інститут базується також на принципі балансування інтересів сторін та системі стримувань та противаг. Так, з одного боку, позивачу (заявнику, третій особі, що заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору) гарантується можливість скористатись диспозитивним правом на відмову від розпочатого процесу у певній справі, з іншого боку законодавцем передбачено низку чинників, які стримують останнього від зловживань цим правом. Так, по-перше, у випадку повернення позовної заяви (заяви, скарги) чи залишення її без розгляду за клопотанням позивача (заявника, третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, скаржника) сплачений ним судовий збір за подання такої заяви (скарги) не повертається (пп. 2, 4 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» [163]). По-друге, як ми уже зазначали, згідно з ч. 1 ст. 265 ЦК України, залишення позову без розгляду не зупиняє перебігу позовної давності [245], не мало б зупиняти перебіг позовної давності і залишення без розгляду з цієї підстави апеляційної, касаційної скарги чи заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими чи виключними обставинами.

Ще одним стримуючим фактором від зловживань правом на відкликання позовної заяви (заяви, скарги), на нашу думку, могло б стати законодавче закріплення неможливості апеляційного (касаційного) оскарження постановленої судом ухвали про повернення заяви (скарги) чи залишення її без розгляду з тієї підстави, що вона була відкликана позивачем (заявником, скаржником). І це було б логічно, адже який сенс особі оскаржувати ту ухвалу, що стала результатом її ж розпорядчих дій у справі.

Тому, на нашу думку, аргументованих підстав для відмови особі у можливості реалізації цього диспозитивного права не лише на стадії розгляду справи у суді першої інстанції, але й на стадіях перегляду судових рішень немає. З метою усунення прогалин в законодавчому регулюванні інституту відкликання заяви, а також двоякого трактування чинних норм у судовій практиці, пропонуємо внести відповідні

зміни до ЦПК України. Зокрема, ч. 3 ст. 364 ЦПК України викласти в такій редакції: «3. Особа, яка подала апеляційну скаргу, має право відкликати її до закінчення апеляційного провадження. У цьому разі суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу про залишення апеляційної скарги без розгляду, яка не може бути оскаржена в касаційному порядку». Відповідно, ч. 3 ст. 398 ЦПК України пропонуємо викласти у такій редакції: «3. Особа, яка подала касаційну скаргу, має право відкликати її до закінчення касаційного провадження. У цьому разі суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу про залишення касаційної скарги без розгляду». А главу 3 доповнити статтею 428¹ такого змісту: «Відкликання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами та його наслідки 1. Особа, яка подала заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, може її відкликати з моменту подання і до завершення провадження у справі. 2. У разі відкликання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами до відкриття провадження у справі суд постановляє ухвалу про її повернення, після відкриття – ухвалу про залишення такої заяви без розгляду».

Як і відмова від позову, відкликання позовної заяви має носити безумовний характер, йдеться про те, що позивач не має права ставити дійсність відкликання позовної заяви в залежність від виконання (або ж утримання від виконання) відповідачем певних дій [31, с. 30].

До суттєвих ознак інституту відкликання позовної заяви можна віднести і те, що звернення позивача зі заявою про залишення позову без розгляду робить неможливим вирішення спору по суті, навіть якщо на цьому наполягає відповідач [85, с. 579]. Хоча науковці неодноразово зазначають про необхідність врахування інтересів не лише позивача, але й інших учасників цивільної справи, насамперед, відповідача, а також третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, за законодавчого закріплення механізму реалізації цього права [105, с. 72; 122, с. 670].

На думку В. Ю. Мамницького, для залишення позову без розгляду з підстави, передбаченої п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, необхідна також згода відповідача. За

відсутності такої згоди та вимоги відповідача щодо розгляду справи по суті та ухвалення рішення суду має відмовити позивачу щодо залишення позову без розгляду, роз'яснивши йому його право на відмову від позову. Тому науковець пропонує викласти п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України у такій редакції: «позов залишається без розгляду, якщо позивач до початку розгляду справи по суті подав заяву про залишення позову без розгляду за наявності письмової згоди відповідача» [105, с. 72].

На перший погляд, закріплення на законодавчому рівні правила про необхідність отримання від відповідача згоди на закінчення провадження у справі у формі залишення заяви без розгляду у випадку відкликання позивачем заяви можливо і дозволило б ураховувати інтереси відповідача та третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору, однак, по-перше, відповідно до чинних норм ЦПК України заочний розгляд справи щодо позивача не передбачений (а саме цей інститут мав би застосуватись у випадку, коли відповідач не даватиме свою згоду на залишення заяви без розгляду у зв'язку із її відкликанням, а наполягатиме на розгляді та вирішенні справи по суті), а, по-друге, відкликання позовної заяви є одним із диспозитивних прав позивача, реалізація котрого підпорядкована лише волі позивача та не може залежати від розсуду інших учасників цивільної справи.

ВС у цьому питанні дотримується подібної позиції та зазначає, що закріплене п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України за позивачем право на подання заяви про залишення позову без розгляду є абсолютним. Сторони вільні розпоряджатися своїми правами на власний розсуд, а тому воля інших учасників процесу на порядок його реалізації не поширюється. Надане позивачу право на подання такої заяви не залежить від думки інших учасників справи, і суд не зобов'язаний при вирішенні питання щодо залишення позову без розгляду з'ясовувати обставини, які стосуються суті справи або мотивів, у зв'язку з якими така заява подана [148].

Під час розгляду заяви про залишення позову без розгляду суд не повинен перевіряти підстави подання такої заяви, на відміну від такого права позивача як відмова від позову, оскільки така ухвала не перешкоджає повторному зверненню з таким же позовом, про що наголошується як у науковій літературі [102, с. 334], так і в судовій практиці [138; 147].

Не зобов'язаний під час розгляду такої заяви суд перевіряти і її обґрунтованість, оскільки відкликання заяви (подання заяви про залишення позову без розгляду) має диспозитивний характер, а отже сама воля особи є достатнім аргументом для його застосування судом.

Отже, відкликання позовної заяви є цивільно-процесуальним інститутом, правова природа якого пов'язана із реалізацією позивачем (заявником, третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору) його диспозитивного права на відмову від ініціювання судового процесу за поданою ним позовною заявою (заявою) або ж відмову від продовження провадження в уже розпочатій справі зі збереженням за собою матеріально-правової вимоги та можливості повторного звернення до суду із нею.

На жаль, і до нині в судовій практиці трапляються випадки підміни судом зовсім відмінних за правовою природою цивільно-процесуальних інститутів – відкликання позовної заяви та відмови від позову, чи їх ототожнення

До Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області звернувся гр. Д. з позовною заявою до Приватного акціонерного товариства (далі – ПрАТ) «Івано-Франківський арматурний завод» про стягнення заборгованості зі заробітної плати та моральної шкоди. Ухвалою суду від 01.12.2021 р. відкрито провадження у справі та призначено її до розгляду за правилами спрощеного позовного провадження з повідомленням сторін у справі. Позивач в судове засідання 28.12.2021 р. не прибув, від нього до суду надійшла заява про розгляд даної справи без його участі, позовні вимоги підтримав, не заперечував щодо заочного розгляду справи. Крім того, подав заяву про залишення без розгляду позовної вимоги про стягнення моральної шкоди. Дослідивши матеріали справи, суд зробив висновок про можливість прийняття відмови позивача від частини позовних вимог та закриття провадження у справі в частині позовних вимог до ПрАТ «Івано-Франківський арматурний завод» про стягнення моральної шкоди, оскільки позивач відмовився від зазначеної частини позовних вимог. У зв'язку з чим, керуючись п. 4 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, суд постановив закрити провадження у справі [218].

Аби уникнути такої плутанини у майбутньому, а також з метою удосконалення правового регулювання цього цивільно-процесуального інституту пропонуємо главу 5 розділу III «Позовне провадження» доповнити додатковою статтею такого змісту: «Стаття 206¹ Відкликання позовної заяви 1. Позивач (третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору) має право відкликати позовну заяву, подавши до суду письмове клопотання, протягом усього часу судового розгляду справи. 2. У разі відкликання позовної заяви після відкриття провадження у справі суд постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без розгляду, яка не підлягає апеляційному оскарженню. 3. Відкликання позовної заяви не позбавляє позивача (третю особу, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору) права на повторне звернення до суду із позовною заявою до того самого відповідача, про той самий предмет і з тих самих підстав».

Здійснене дослідження дозволяє зробити нам такі висновки:

- під відкликанням позовної заяви слід розуміти як можливість відмовитись від порушення самого судового процесу, так і можливість відмовитись від продовження судового процесу розгляду справи. Залежно від часових меж застосування інституту відкликання позовної заяви правові наслідки відрізнятимуться: у випадку відкликання позивачем позовної заяви до відкриття провадження у справі суд зобов'язаний буде постановити ухвалу про повернення позовної заяви, у випадку ж відкликання позовної заяви вже після відкриття провадження у справі – ухвалу про залишення заяви без розгляду;

- відкликати позовну заяву може як позивач (заявник), так і треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. У випадку відкликання заяви органами або особами, яким законодавством надано право звертатись до суду в інтересах інших осіб, суд зобов'язаний відкласти розгляд справи і повідомити позивача про такі дії і лише у разі, якщо позивач сам не виявить бажання брати участь у судовому розгляді справи, залишати заяву без розгляду з цієї підстави;

- правом на відкликання заяви можна скористатись не лише на стадії відкриття провадження у справі чи судового розгляду, але й на інших стадіях цивільного судочинства, зокрема апеляційного чи касаційного оскарження судових рішень,

перегляду судових рішень за нововиявленими чи виключними обставинами, а також інститут відкликання заяви може застосовуватись у справах окремого провадження [31, с. 32].

Головною рушійною силою виникнення й розвитку цивільного процесу є ініціатива заінтересованих в результатах справи осіб [124, с. 308]. Однак, бувають випадки, коли з тих чи інших причин сама особа не має змоги ініціювати судовий розгляд, а за неї, у випадках, визначених законом, це робить особа чи орган, передбачений ст. 56 ЦПК України.

У науковій літературі таке звернення до суду органів та осіб у випадках, встановлених законом, із заявою про захист прав, свобод та інтересів інших осіб, або державних чи суспільних інтересів науковцями трактується як виняток зі загального правила, що проявляється в розширенні меж свободи сторін щодо розпоряджання своїми матеріальними та процесуальними правами, та становить доповнення принципу диспозитивності [124, с. 308; 272, с. 199–200].

Однак, як слушно зазначає В. Ю. Мамницький, реалізуючи право на звернення до суду у випадках, встановлених законом, органи та особи, передбачені ст. 56 ЦПК України, є тільки ініціаторами порушення процесуальної діяльності на захист прав, свобод чи інтересів інших осіб, а їх зацікавленість має лише процесуальний характер. Позивачем у справі залишається особа, на захист прав, свобод чи інтересів якої звернувся певний уповноважений законом суб'єкт [105, с. 73; 133, с. 431]. Іншими словами, у випадку подання позову Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, прокурором, органами державної влади, місцевого самоврядування, іншими фізичними та юридичними особами позивачем є та особа, в інтересах якої діють останні [120, с. 464].

Окрім того, вченими звертається увага на те, що звернення зазначених суб'єктів не слід розцінювати як прояв представництва. Зокрема, В. С. Петренко, вказуючи на відмінність представництва від участі у суді органів та осіб, яким законом надано право звертатись до суду в інтересах інших осіб, зазначає, що представник здійснює права та обов'язки особи, яку представляє, а суб'єкти, зазначені у ст. 56 ЦПК України, виконують свої повноваження відповідно до їх компетенції [120, с. 464].

Таким чином, оскільки позивач має матеріально-правову та процесуально-правову заінтересованість у справі і відповідно до принципу диспозитивності має здатність розпоряджатися наданими їй правами та вчиняти дії, спрямовані на закінчення процесуальної діяльності [105, с. 73; 133, с. 431], то сама можливість непідтримання позову особи, яка звернулася до суду на захист її прав, свобод чи інтересів, що, зрештою, призведе до залишення його без розгляду, видається науковцям виправданим та логічним [120, с. 464].

Однак, не всі науковці підтримують обраний законодавцем підхід щодо визначення правових наслідків такої поведінки позивача у справі, зокрема те, що згідно з ч. 3 ст. 57 ЦПК України та п. 7 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, у разі непідтримання особою, яка має цивільну процесуальну дієздатність, заявлених в її інтересах позовних вимог, то суд має залишити позовну заяву без розгляду. Так, наприклад, В. Ю. Мамницький вважає, що, вирішуючи питання про доцільність наявності в законодавстві вищезазначених норм, слід виходити з диспозитивних засад цивільного судочинства та юридичної заінтересованості особи, на захист прав якої звернувся відповідний правоуповноважений суб'єкт звернення до суду. А тому, на думку вченого, непідтримання дієздатною особою, в інтересах якої відкрито провадження у справі за заявою іншої особи, позовних вимог має розглядатись як відмова від позову, що слугуватиме підставою для закриття провадження у справі. З огляду на це, науковець робить висновок, що ця підстава не може бути закріплена в законодавстві як підстава залишення позову без розгляду та має бути виключена зі законодавства [105, с. 73].

Такий висновок, на нашу думку, є доволі передчасним та не відповідає правовій природі цієї підстави інституту залишення заяви без розгляду. Не підтримуючи заявлені особою чи органом, що передбачені ст. 56 ЦПК України, в її інтересах позовні вимоги, особа відмовляється не від самої матеріально-правової вимоги, а лише від процесу (провадження у конкретній справі), що був розпочатий за заявою такого суб'єкта, оскільки, як ми вище уже зазначали, саме їй належить ця вимога і саме вона володіє матеріально-правовим інтересом у справі. Видається, що підстава, передбачена п. 7 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, за своїм характером схожа до підстави,

передбаченої п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України (подання заяви про залишення позовної заяви без розгляду), цього ж правового інституту, адже в першому, і в другому випадках, особа відмовляється від участі в продовженні розгляду справи, відмінність лише у тому, що у першому випадку вона виявляє бажання щодо припинення провадження у справі як щодо себе, так і щодо особи чи органу, за заявою якого таке провадження було відкрите, у другому – лише щодо себе, оскільки виключно вона була ініціатором такого процесу.

Аналізуючи зміст ч. 3 ст. 57 ЦПК України та п. 7 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, виокремлюємо такі умови, за наявності яких у сукупності суд може залишити заяву без розгляду: 1) провадження у справі має бути відкритим за заявою органу чи особи, яким законом надано право захищати права та інтереси інших осіб; 2) провадження за заявою таких суб'єктів має бути відкрите лише у випадках встановлених законом; 3) від особи, в інтересах якої відкрито провадження, надійшла заява про те, що вона не підтримує заявлених вимог; 4) особа, яка не підтримує вимоги, заявлені в її інтересах іншими особами, має володіти повною цивільною процесуальною дієздатністю.

Отже, першою умовою, що допускає застосування судом підстави, передбаченої п. 7 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, є відкриття провадження у справі за заявою органу чи особи, яким законом надано право захищати права та інтереси інших осіб. А це, відповідно до ст. 56 ЦПК України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокурор, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи [256].

Значимо, що нині подання позовної заяви органами та особами, яким законом надано право звертатись до суду в інтересах інших осіб, не вимагає згоди позивача [7, с. 116]. Необхідність постановлення судом ухвали про залишення позовної заяви без розгляду законодавець поставив у залежність від надходження заяви про непідтримання заявлених вимог, а отже законом презюмується підтримання заявлених вимог особою в інтересах якої у встановлених законом випадках відкрито провадження у справі за заявою іншої особи [98, с. 47], зокрема така презумпція поширюється і на згоду позивача щодо звернення зазначених органів та осіб до суду.

Тому деякі науковці акцентують увагу на необхідності, у разі відкриття провадження у цивільній справі за позовною заявою органів та осіб, яким законом надано право звертатись до суду в інтересах інших осіб, з'ясування питання, чи підтримує заявлені вимоги особа, в інтересах якої подана відповідна заява [7, с. 118]. Для цього, наприклад, на думку С. С. Бичкової, суд повинен невідкладно надіслати копію ухвали про відкриття провадження у цивільній справі особі, на захист прав, свобод та інтересів якої було відкрито провадження. А також хоча законодавець про це прямо не зазначив, разом з копією ухвали такій особі необхідно надсилати копію позовної заяви з копіями доданих до неї документів [7, с. 118].

Інші науковці вважають, що такі учасники справи мають заручитись згодою особи, в інтересах якої вони будуть звертатися до суду, ще до фактичного подання позовної заяви. Так, зокрема, Д. Д. Луспеник зазначає, що прокурор повинен додати до заяви, яка адресована суду, також заяву (копію заяви) громадянина до прокурора з проханням про захист його інтересів шляхом звернення до суду, які передбачають її право на вільне розпорядження своїми як матеріальними правами, так і процесуальними засобами їх реалізації [102, с. 32].

А. В. Лужанський з метою усунення будь-яких сумнівів щодо підтримання зацікавленою особою, заявлених в її інтересах вимог, пропонує прямо закріпити в цивільному процесуальному законодавстві, що Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокурор, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи у випадках, встановлених законом, можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод й інтересів інших осіб лише на їхнє прохання [98, с. 47]. Підтримуючи зазначену ініціативу, І. П. Тимошевська, зазначає, що таке доповнення буде свідчити про те, що процес виник відповідно до волі осіб, в інтересах яких була подана до суду позовна заява [193, с. 99].

Однак згодом, учена змінює свою позицію, зазначаючи, що встановлення такої умови реалізації права на звернення органів та осіб, які захищають права інших осіб, знівелює інститут захисту прав, свобод та інтересів інших осіб як інститут публічного спрямування [195, с. 205]. Ми підтримуємо викладену в доктрині цивільного процесу

позицію, згідно з якою інститут представництва та інститут звернення до суду в чужих інтересах є різними правовими категоріями і їх заміщення чи підміна недопустимі. Проте, у питанні необхідності одержання попередньої згоди особи, в інтересах якої відбудуватиметься звернення до суду органів чи осіб, які передбачені ст. 56 ЦПК України, ми схилиємось до позиції про доцільність її одержання, хоча б з огляду на те, що це буде проявом одного з базових положень цивільного процесуального права, що ніхто не може бути змушений до пред'явлення позову проти своєї волі (*nemo invitus agere cogitur*). У зв'язку з цим, уважаємо, раціональною пропозицію, висловлену А. В. Лужанським, щодо закріплення в законодавстві положення про те, що у разі звернення до суду зі заявою органів та осіб, які захищають чужі інтереси, без згоди особи, в інтересах якої подана така заява, суд залишає заяву без розгляду [98, с. 47].

Однак, це зовсім не означає, що в разі висловлення особою згоди на звернення до суду в її інтересах органів та осіб, які передбачені ст. 56 ЦПК України, вона в процесі розгляду справи не зможе відмовитись від підтримання заявленої в її інтересах вимоги, реалізувавши своє диспозитивне право на визначення долі цивільної справи. На нашу думку, принцип диспозитивності проявляється не лише у постулаті, що ніхто не може бути змушений до пред'явлення позову проти своєї волі (*nemo invitus agere cogitur*), але й у тому, що особа, в чиїх інтересах провадиться справа, не може бути змушена до продовження участі в судовому процесі та примусової реалізації її права на судовий захист, лише з огляду на те, що вона розпочала такий процес або ж такий процес був ініційований в її інтересах.

Застосовуючи п. 7 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, суддя має перевірити, чи законом надано таким суб'єктам цивільно-процесуальних правовідносин право на звернення до суду із заявою про захист прав, свобод та інтересів інших осіб, або державних чи суспільних інтересів. Це пов'язано з тим, що серед передумов звернення до суду зазначених учасників цивільної справи є пряма вказівка на це закону, тому у випадку виявлення судом, що ці органи та особи звернулись зі заявою про захист інших осіб у випадку відсутності відповідної норми, яка б надавала їм на це право, та одночасного надходження від позивача заяви про те, що він не підтримує заявлених

в його інтересах вимог такими учасниками справи, видається, що у цьому разі суд не має права застосувати п. 7 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, а має закрити провадження у справі на підставі п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України.

Третьою умовою застосування цієї підстави є надходження від позивача заяви про невідримання ним вимог, заявлених в його інтересах органами та особами, яким таке право надано законом. Це має бути активна дія особи, яка чітко виражає її волю про небажання продовження провадження у справі. Законодавець не визначає форми такої заяви, тому вона може бути зроблена в усній формі у судовому засіданні зі занесенням до протоколу судового засідання або надіслана до суду у письмовій формі, тоді вона долучається до справи. У науковій літературі наголошується, що така заява, незалежно від її підстави чи мотивування, має обов'язковий характер для суду [7, с. 121], що проявляється у тому, що суд має залишити заяву без розгляду у випадку надходження до суду заяви про те, що особа, в інтересах якої відкрито провадження у справі, не підтримує заявлені вимоги, навіть, коли органи та особи не погоджуються на це та наполягають на продовженні розгляду справи [102, с. 335; 267, с. 75]. Тому А. С. Штефан робить висновок, що процесуальний закон визначає пріоритет позиції суб'єкта, в інтересах якого подано заяву, над позицією органу чи особи, котрі звернулися до суду в інтересах цього суб'єкта [267, с. 75].

На це зокрема звертає увагу ВС, вказуючи, що положення ч. 2 ст. 172 СК України щодо представництва непрацездатних або немічних батьків повнолітніми, слід розуміти як визначений законом випадок, який дозволяє повнолітньому сину, дочці без спеціальних на те повноважень звернутись до суду за захистом прав та інтересів своїх немічних, непрацездатних батьків в порядку, визначеному ч. 1 ст. 56 ЦПК України. У цьому випадку повнолітні син, дочка є особами, яким закон (ст. 172 СК України) надає право звертатись до суду без спеціальних на те повноважень та брати участь у цих справах в інтересах своїх немічних, непрацездатних батьків. Якщо немічні, непрацездатні батьки, які мають цивільну процесуальну дієздатність і в інтересах яких подана заява, не підтримують заявлених вимог, суд залишає таку заяву без розгляду на підставі ч. 3 ст. 57 ЦПК України, п. 7 ч. 1 ст. 257 ЦПК України) [221].

Однак, В. С. Петренко звертає увагу, що нині цивільно-процесуальне законодавство з цього загального правила передбачає один виняток, закріплений у ч. 4 ст. 75 ЦПК України [120, с. 464], – відмова органу, уповноваженого здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, від поданого прокурором в інтересах держави позову (заяви), подання ним заяви про залишення позову без розгляду не позбавляє прокурора права підтримувати позов (заяву) і вимагати розгляду справи по суті [256].

У доктрині цивільного процесу наводяться й інші випадки, коли п. 7 ч. 1 ст. 257 ЦПК України неможливо застосувати з об'єктивних причин. Наприклад, як слушно зазначає С. С. Бичкова, положення цієї норми неможливо застосувати до позовів, що пред'являються з метою захисту прав, свобод та законних інтересів невизначеного кола осіб, адже у цьому випадку конкретні особи участі у справі не беруть [7, с. 121].

Слід звернути увагу, що заяву про непідтримання вимоги, яка заявлена органом чи особою, котрі звернулися до суду в інтересах певної особи, може подаватись виключно цією особою за умови, що вона наділена повною цивільною процесуальною дієздатністю [259, с. 519]. У випадку, коли провадження у справі відкрито на захист прав, свобод та інтересів особи, яка не має цивільної процесуальної дієздатності, звертатися до суду з заявою повинні законні представники цієї особи [7, с. 121; 59, с. 5].

Підсумовуючи усе вищезазначене, можна стверджувати, що непідтримання дієздатною особою заявленої органами чи особами, передбаченими ст. 56 ЦПК України, в її інтересах вимоги є проявом одного із постулатів принципу диспозитивності, який проявляється у тому, що жодна особа, в чіїх інтересах провадиться справа, не може бути змушена до продовження участі в судовому процесі та примусової реалізації її права на судовий захист, лише з огляду на те, що вона розпочала такий процес або ж такий процес був ініційований в її інтересах.

Окрім цього, керуючись таким базовим положенням цивільного процесуального права, що ніхто не може бути змушений до пред'явлення позову проти своєї волі (*nemo invitatus agere cogitur*), підтримуємо висловлену науковцями

позицію про необхідність одержання попередньої згоди особи на звернення до суду органів чи осіб, які передбачені ст. 56 ЦПК України, в її інтересах. У зв'язку з цим, слід у ЦПК України закріпити правило, згідно з яким у випадку звернення зі заявою органів та осіб, яким законом надано право звертатись до суду в інтересах інших осіб, без згоди цих осіб або їх законних представників (за винятком тих випадків, коли відповідно до закону така згода не вимагається), провадження у справі має бути закінчене у формі залишення заяви без розгляду, як таке, що розпочате без дотримання однієї із умов реалізації права на судовий захист.

3.3. Залишення справи без розгляду з підстав, які свідчать про неможливість продовження розгляду справи, у зв'язку із виявленням сторонами або однією із них бажання змінити орган уповноважений на розгляд і вирішення справи

Як ми уже вище зазначали, ст. 5 Закону України «Про третейські суди» закріплює правило, що спір може бути переданий на вирішення третейського суду до прийняття компетентним судом рішення у спорі між тими ж сторонами, з того ж предмета і з тих самих підстав за умови наявності між сторонами третейської угоди, яка відповідає вимогам Закону України «Про третейські суди» [164]. А це означає, що сторони можуть укласти таку угоду як під час розгляду справи в суді, так і до виникнення такого провадження у справі. Проте, у разі укладення третейської угоди ще до передачі спору на розгляд та вирішення загальному місцевому суду, така угода по-перше, спонукає сторін дотримуватись взятого на себе зобов'язання у випадку виникнення спору звернутись спочатку до третейського суду для його розгляду та вирішення, по-друге, дає можливість відповідачеві, у разі порушення позивачем домовленості та звернення до суду для вирішення спору, вимагати від суду залишення заяви без розгляду [26, с. 57].

Слід зазначити, що ЦПК УРСР 1963 р. теж закріплював за відповідачем можливість заявити заперечення проти розгляду справи в суді у випадку наявності укладеної угоди між ним та позивачем про передачу справи на розгляд до

третейського суду [32, с. 133–134; 108, с. 203]. Проте за ЦПК УРСР 1963 р. ця обставина визнавалась підставою для закриття провадження у справі, а не залишення заяви без розгляду, як це передбачено у чинному ЦПК України [26, с. 58].

Нині, відповідно до вимог чинного ЦПК України, якщо між сторонами укладено угоду про передачу спору на вирішення до третейського суду, і від відповідача не пізніше початку розгляду справи по суті, але до подання ним першої заяви щодо суті спору, надійшло заперечення проти вирішення такого спору в суді, суд зобов'язаний залишити заяву без розгляду (п. 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України) [256].

Слід одразу ж звернути увагу на те, що ця підстава може застосовуватись лише щодо справ позовного провадження, адже відповідно до ч. 5 ст. 294 ЦПК України справи окремого провадження не можуть бути передані на розгляд третейського суду [256], тому не можуть вони бути і залишені без розгляду у випадку наявності угоди про їх передачу на розгляд третейському суду, оскільки ця угода буде вважатись нікчемною [26, с. 58].

Аналіз п. 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України дає можливість зробити висновок, що підставою для залишення заяви без розгляду є не сам факт наявності угоди про передачу спору до третейського суду, а саме заперечення відповідача про розгляд справи в суді, у зв'язку з тим, що між позивачем і відповідачем існує домовленість, що у випадку виникнення спору між ними вони звернуться за його вирішенням до третейського суду, а не до суду загальної юрисдикції [26, с. 58].

Таке заперечення відповідача може бути висловлено усно (тоді інформація заноситься до протоколу судового засідання) чи викладене в письмовій формі (приєднується до матеріалів справи) [186, с. 240]. Та не залежно від того, у якій формі відповідач заявить заперечення, він завжди має підтвердити наявність такої угоди, подавши, наприклад, її копію [26, с. 59].

Слід зазначити, що це перша з двох передбачених законодавцем підстава інституту залишення заяви без розгляду, застосування якої в повній мірі залежить лише від волі відповідача (другою такою підставою є підстава, передбачена п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, про яку йтиметься згодом). Адже, за загальним правилом, суд у випадку виявлення підстав, передбачених ч. 1 ст. 257 ЦПК України, зобов'язаний

залишити заяву без розгляду, і лише у випадку встановлення судом наявності домовленості між сторонами про передачу спору до третейського суду застосування інституту залишення заяви без розгляду залежатиме не від суду, а від відповідача. Оскільки це він вирішуватиме про те, чи буде ця обставина вважатись такою, що матиме наслідком залишення заяви без розгляду, чи, все-таки, розгляд справи продовжуватиметься в суді загальної юрисдикції [26, с. 59].

Тому, наприклад, якщо у підготовчому засіданні суду стало відомо про наявність укладеної між сторонами третейської угоди, але відповідач не заявив у зв'язку з цим заперечення проти розгляду справи в суді, суд не має права залишати заяву без розгляду з підстави, передбаченої п. 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України. Але чи має у такому випадку суд виявити ініціативу і звернути увагу відповідача на його право вимагати розгляду справи в третейському суді? Нам видається, що так, адже, як уже нами зазначалось, на суд покладається обов'язок сприяти сторонам у реалізації їхніх прав на позасудовий розгляд справи. А тому, на нашу думку, суд, по-перше, зобов'язаний роз'яснити відповідачу, що через укладену між ним та позивачем третейську угоду він має право наполягати на розгляді справи в третейському суді, по-друге, повідомити правові наслідки реалізації ним цього права.

Ще одним важливим аспектом застосування цієї норми інституту залишення заяви без розгляду є часові межі реалізації відповідачем права вимагати від суду залишення заяви без розгляду. Адже така обставина як наявність укладеної між сторонами угоди про передачу спору до третейського суду, та волевиявлення відповідача проти розгляду справи в суді має значення протягом доволі короткого проміжку часу. Відповідно до положень п. 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, щоб ця обставина була підставою для залишення заяви без розгляду, заперечення проти розгляду справи в суді відповідач має заявити не пізніше початку розгляду справи по суті, але до подання ним першої заяви щодо суті спору [256]. Згідно з ч. 2 ст. 174 ЦПК України, першою заявою відповідача по суті спору є відзив на позовну заяву, який відповідно до ч. 7 ст. 178 ЦПК України, подається у строк, встановлений судом, який не може бути менший 15 днів з дня вручення ухвали про відкриття провадження

у справі, однак, з таким розрахунком, аби інші учасники справи отримали відзив не пізніше першого підготовчого засідання у справі [256].

Виходячи з цих законодавчих положень можемо зробити низку висновків: по-перше, часові межі заявлення відповідачем заперечень щодо розгляду справи в суді у зв'язку з наявністю між сторонами угоди про передачу спору на розгляд до третейського суду залежать від того, чи реалізовуватиме відповідач своє право на подання відзиву на позовну заяву: у випадку подання ним такої першої заяви по суті спору, то заперечення мають бути подані до такої заяви, якщо ж ні – тоді не пізніше початку розгляду справи по суті; по-друге, з цієї підстави справа не може бути залишена без розгляду під час її розгляду в апеляційному, касаційному провадженні чи перегляді судових рішень за нововиявленим або виключними обставинами, адже часові межі подання заперечень відповідачем проти розгляду справи у зв'язку з наявною угодою про передачу спору на розгляд до третейського суду обмежені, за загальним правилом, початком розгляду справи по суті, який здійснюється у суді першої інстанції [26, с. 59].

Зазначимо, що, згідно з п. 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, суд не може залишити заяву без розгляду у разі, якщо між сторонами укладено угоду про передачу спору на вирішення до третейського суду, і від відповідача не пізніше початку розгляду справи по суті, але до подання ним першої заяви щодо суті спору, надійшло заперечення проти вирішення в суді, у тому випадку, коли суд визнає, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана (п. 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України) [256].

Підсумовуючи викладене, пропонуємо виокремити такі умови застосування п. 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України: 1) наявність між сторонами угоди про передачу спору на вирішення до третейського суду; 2) заявлення відповідачем заперечень проти вирішення справи в суді; 3) вираження відповідачем такого волевиявлення не пізніше початку розгляду справи по суті, але до подання ним першої заяви щодо суті спору.

У випадку надходження заперечень (в усній або письмовій формі) від відповідача проти розгляду справи в суді у зв'язку тим, що між ним та позивачем існує угода про передачу спору на вирішення до третейського суду, суд зобов'язаний перевірити, чи існує така домовленість між позивачем та відповідачем (наголошуємо,

що саме на відповідача покладається обов'язок, заявляючи заперечення, подати відповідні докази наявності такої домовленості), а також, чи така угода є дійсною, чи вона не втратила чинність та чи може вона бути виконана, і лише у цьому разі постановити ухвалу про залишення заяви без розгляду, яка підлягає оскарженню.

Ще однією новелою ЦПК України є норма, передбачена п. 12 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, яка встановлює, що суд залишає позовну заяву без розгляду у випадку, коли між сторонами укладено угоду про передачу спору на вирішення суду іншої держави, якщо право укласти таку угоду передбачена законом або міжнародним договором України, за винятком випадків, якщо суд визнає, що така угода суперечить закону або міжнародному договору України, є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана [256].

У науковій літературі відзначається, що положення цієї правової норми відповідає засадам міжнародного цивільного процесу [105, с. 74]. А вже 21.03.2016 р. Україною було підписано Конвенцію про угоди про вибір суду, яку було схвалено 30.06.2005 р. в межах Гаазької конференції з міжнародного приватного права. Вибір суду сторонами здійснюється шляхом укладення так званої «виключної угоди про вибір суду», що для цілей Конвенції означає угоду, укладену двома або більшою кількістю сторін, яка з метою вирішення спорів, що виникли чи можуть виникнути у зв'язку з конкретними правовідносинами, визначає суди однієї Договірної Держави або один чи більше конкретних судів однієї Договірної Держави, виключаючи при цьому юрисдикцію будь-яких інших судів [259, с. 520].

Право сторін передати спір на розгляд іноземного суду, закріплене у ст. 22 ЦПК України, відповідно до якої, у випадках, встановлених законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, спір, який належить до юрисдикції загального суду, може бути переданий за угодою сторін на вирішення суду іншої держави [256]. Тобто, для реалізації цього права має бути у сукупності наявність таких юридичних фактів: 1) укладена між сторонами угода про передачу спору на вирішення суду іншої держави; 2) вказівка закону на можливість укладення такої угоди або ж наявність міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана ВР, який передбачає таку можливість для сторін спору.

Отже, згідно з п. 12 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, саме укладення сторонами угоди про передачу спору, який належить до юрисдикції загального суду, на вирішення суду іншої держави не є безумовним фактом, який зобов'язує суд автоматично залишити заяву без розгляду. Адже перед цим суд має з'ясувати, чи така угода не суперечить закону або міжнародному договору України, є дійсною, не втратила чинність та може бути виконана. У випадку відсутності хоча б однієї зі зазначених умов застосування цієї підстави, суд має продовжити розгляд справи в суді загальної юрисдикції.

3.4. Залишення справи без розгляду з підстав, які свідчать про невиконання одним із учасників справи покладеного на нього цивільного процесуального обов'язку

Однією підставою залишення позовної заяви без розгляду, яку науковці, зокрема І. М. Іліопол, відносять до засобів протидії зловживанню позивачем процесуальними правами щодо неподання ним доказів [67, с. 192; 68, с. 108], є неподання без поважних причин позивачем витребуваних судом доказів, які є необхідні для вирішення спору (п. 9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України) [256].

Закріплення цієї обставини серед підстав залишення заяви без розгляду обумовлене, вочевидь, тим, що на сторінках наукової літератури неодноразово як вченими-теоретиками, так і практиками наголошувалось на тому, що неподання без поважних причин письмових чи речових доказів, що витребувані судом, та неповідомлення причин їх неявки слід трактувати як зловживання процесуальними правами [130, с. 85; 161, с. 5].

Однак, не всі науковці підтримують таку ініціативу законодавця та вважають, що ця підстава є недоцільною і такою, що не відповідає принципу змагальності та не виконує функцію процесуального захисту відповідача [105, с. 73]. Обґрунтовуючи свою позицію тим, що відповідно до загальної формули змагальності кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених ЦПК України. Кожна сторона несе ризики настання наслідків, пов'язаних із учиненням чи

невчиненням нею процесуальних дій. Із цього положення випливає висновок щодо обов'язку позивача довести підстави позову та інші факти в обґрунтування своїх позовних вимог. Суд, у свою чергу, має об'єктивно і неупереджено вирішити справу на підставі доказів, наведених сторонами. Тобто, як уважає В. Ю. Мамницький, у випадку ненадання позивачем тих чи інших доказів для обґрунтування своєї правової позиції, навіть якщо ці докази витребувані судом, має створювати для позивача ризику відмови йому в задоволенні позову, а не залишення його позову без розгляду [105, с. 73–74].

На нашу думку, запровадження цієї підстави мало на меті встановити певні важелі впливу на поведінку такого учасника справи як позивач, проте, саме її законодавче формулювання викликає чимало питань та дає простір для роздумів.

Так, нині залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, застосовується у тому разі, коли позивач не просто не надав будь-які докази, а лише ті, що були витребувані судом. Згідно з ч. 1 ст. 84 ЦПК України суд може витребувати докази лише на прохання учасника справи, який самостійно не може подати докази [256]. Окрім цього, суд має право витребувати докази у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів (ч. 7 ст. 81 ЦПК України), або, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб, або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена (ч. 2 ст. 13 ЦПК України) чи у справах окремого провадження (ч. 2 ст. 294 ЦПК України), або ж у справах про порушення прав інтелектуальної власності (ст. 84¹ ЦПК України) [256].

У разі неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, а також за неподання таких доказів з причин, визнаних судом неповажними, суд застосовує до відповідної особи заходи процесуального примусу, передбачені ЦПК України (ч. 8 ст. 84 ЦПК України), а це зокрема, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом (ст. 146 ЦПК України) та штраф (ст. 148 ЦПК України) [256].

Тобто, у разі неподання позивачем витребуваних доказів законодавець дозволяє їх тимчасове вилучення у особи. Так, відповідно до ч. 1 ст. 146 ЦПК України, у разі неподання письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, без

поважних причин або без повідомлення причин їх неподання суд може постановити ухвалу про тимчасове вилучення цих доказів виконавцем для дослідження судом [256]. Виникає питання: чому законодавець залишення заяви без розгляду з п. 9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України пов'язує із неподанням саме витребуваних доказів? Адже у випадку неподанням позивачем без поважних причин доказів, що витребувані судом, більш закономірним і виваженішим, видається, спочатку спробувати тимчасово вилучити в нього ці докази, і лише у разі, коли зробити цього не вдалося, залишити його позовну заяву без розгляду. Таке вирішення цієї ситуації, на нашу думку, більше відповідатиме логіці розвитку цивільного процесу та забезпечуватиме реалізацію права позивача на здійснення судочинства. А тому пропонуємо застосування п. 9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України пов'язати саме з невиконанням позивачем ухвали про тимчасове вилучення у нього доказів для їх дослідження судом.

Залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, можливе лише тоді, коли позивач не подав саме докази, які необхідні для вирішення спору [256]. В судовій практиці під доказами, які необхідні для вирішення спору, розуміють такі докази, які необхідні для повного і всебічного з'ясування обставин справи та одночасно без яких розгляд справи є неможливим [141].

Наступною умовою залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, є неподання позивачем витребуваних доказів саме без поважних причин [256]. Слід зазначити, що ч. 10 ст. 84 ЦПК України передбачає настання зазначених наслідків і у тому разі, коли позивач не повідомить про такі причини [256]. Окрім цього, не слід забувати, що учасники справи мають обов'язок довести ті обставини, на які вони посилаються. А тому, враховуючи всі ці приписи, в п. 9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України категорію «без поважних причин» доцільно трактувати як випадки: 1) коли позивач взагалі не повідомив про причини неподання доказів; 2) коли позивач повідомив про них, однак не підтвердив їх відповідними доказами; 3) коли повідомив, підтвердив їх доказами, але суд визнав їх неповажними.

Отже, виокремлюємо такі умови застосування п. 9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України: 1) неподання доказів саме позивачем; 2) неподання тих доказів, що витребувані судом та є необхідними для вирішення спору; 3) неподання зазначених доказів без поважних

причин, що слід розуміти як: їх незазначення, їх непідтвердження або ж їх невизнання такими судом.

Підсумовуючи усе вищезазначене, пропонуємо п. 9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України викласти в такій редакції: «позивач без поважних причин не виконав ухвали про тимчасове вилучення у нього доказів, які є необхідними для вирішення спору».

Ще однією підставою залишення заяви без розгляду, яка за функціональним призначенням належить до категорії передбачених цивільно-процесуальним законодавством санкцій за невиконання одним із учасників справи покладеного на нього цивільно-процесуального обов'язку, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, є невнесення позивачем у визначений судом строк коштів для забезпечення судових витрат відповідача [256].

Зазначимо, що для цивільного судочинства ця підстава інституту залишення заяви без розгляду є новою і була введена внаслідок проведеної у 2017 р. судової реформи. Таке розширення переліку підстав застосування інституту залишення заяви без розгляду було зумовлено, зокрема, запровадженням до ЦПК України нового для цивільного процесуального законодавства інституту забезпечення судових витрат. І саме впровадження законодавцем цього цивільно-процесуального інституту, на думку науковців, дало можливість забезпечити потреби цивільного судочинства у гарантуванні можливостей відшкодування понесених судових витрат добросовісною стороною; захисті відповідача від зловживань допущених позивачем, зокрема правом на пред'явлення позову; протистоянні здійсненню зловживань процесуальними правами учасниками цивільної справи щодо з'явлення клопотань про витребування або огляд доказів за їх місцезнаходженням, залучення спеціаліста, перекладача, призначення експертизи, виклик свідка [51, с. 5; 67, с. 192; 68, с. 108; 105, с. 74; 200, с. 629–630]. Тому залишення заяви без розгляду з підстави невнесення позивачем у визначений судом строк коштів для забезпечення судових витрат відповідача трактується у науковій літературі як своєрідна гарантія протидії зловживанню процесуальними правами [67, с. 192; 68, с. 108], правові наслідки зловживання процесуальними правами [51, с. 8] або ж як результат механізму самоконтролю суду першої інстанції [111, с. 222].

Не вдаючись до аналізу доцільності, переваги чи недоліків закріплення інституту забезпечення судових витрат в цивільному процесуальному законодавстві, зупинимося на дослідженні особливостей застосування інституту залишення заяви без розгляду у разі невнесення позивачем у встановлений судом строк суми коштів забезпечення судових витрат відповідача та проблем, які через це виникають.

Перше, на що звертає увагу правова конструкція п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України є те, що суд постановляє ухвалу про залишення позову без розгляду лише у тому випадку, коли сам відповідач клопотатиме про застосування цього інституту у зв'язку із тим, що позивач не вніс коштів для забезпечення його судових витрат у встановлений строк. Таким чином, хоча позивач і не виконує покладеного на нього судом обов'язку щодо забезпечення судових витрат відповідача, однак, застосування відповідних санкцій залежатиме не від суду, а лише від волі відповідача. Отож можна констатувати, що з власної волі, без належного клопотання відповідача, суд не матиме права залишити позовну заяву без розгляду у зв'язку з тим, що встановлений ним обов'язок не виконується позивачем.

У контексті звернення відповідача до суду з таким проханням слід відзначити певну двоякість у термінологічному визначенні форми такого звернення, адже у ч. 6 ст. 135 ЦПК України законодавець зазначає про клопотання, а в п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України йдеться про заяву [256]. У цивільному процесі відповідно до ч. 2 ст. 182 ЦПК України, усі заяви та клопотання подаються в письмовій або усній формі [256]. Законодавець не встановлює спеціальних вимог ані щодо форми, ані щодо змісту такого прохання відповідача, тому воно може бути заявлено як в усній, так і в письмовій формі у вигляді заяви чи клопотання із дотриманням загальних вимог щодо заяв з процесуальних питань, передбачених ст. 183 ЦПК України.

Залишити позовну заяву без розгляду суд повинен у тому випадку, коди позивачем не внесено усталеної судом суми коштів для забезпечення певних витрат відповідача, однак, з правової регламентації цієї підстави не зрозуміло, яких саме витрат відповідача. Адже ч. 6 ст. 135 ЦПК України встановлює, що суд має право за клопотанням відповідача залишити позов у разі невнесення коштів для забезпечення витрат на професійну правничу допомогу у встановлений судом строк, тоді як п. 10

ч. 1 ст. 257 ЦПК України передбачає залишення судом позову без розгляду у разі, коли позивачем не внесено коштів для забезпечення судових витрат відповідача [256]. Згідно з ч. 1 ст. 133 ЦПК України судові витрати складаються зі судового збору та витрати, пов'язані з розглядом справи, тоді як відповідно до ч. 3 ст. 133 ЦПК України витрат, пов'язаних із розглядом справи, є складовою частиною витрат, що пов'язані із розглядом справи [256]. Окрім цього, слід враховувати і ч. 4 ст. 135 ЦПК України, в котрій законодавець передбачив дефініцію поняття «забезпечення витрат на професійну правничу допомогу», ймовірно, саме для трактування цієї процесуальної конструкції крізь призму інституту забезпечення судових витрат. Так, відповідно до зазначеної норми під забезпеченням витрат відповідача на професійну правничу допомогу слід розуміти витрати відповідача на професійну правничу допомогу, а також інші витрати, які відповідач має понести у зв'язку з розглядом справи [256]. Отже, фактично поняття «забезпечення витрат на професійну правничу допомогу» за своїм внутрішнім наповненням відповідає такій складовій частині судових витрат як витрати, що пов'язані з розглядом справи.

У судовій практиці до вирішення такої законодавчої колізії суди підходять по-різному. Одні судді допускають забезпечення як витрат відповідача на професійну правничу допомогу, так і інших витрат, які відповідач має понести у зв'язку з розглядом справи.

Так, наприклад, Довгинцівський районний суд міста Кривого Рогу, у справі за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Агроальянс» до гр. О. про стягнення боргу в сумі 12 262 785,00 грн за договором позики, розглянувши клопотання представника відповідачки про забезпечення судових витрат відповідача, зобов'язав позивача внести на депозитний рахунок суду грошову суму для забезпечення можливого відшкодування майбутніх витрат відповідача на професійну правничу допомогу у розмірі 20 000 грн та інших витрат, зокрема, на залучення свідків, що проживають у м. Києві, експертів та у зв'язку з проведенням експертизи у розмірі 35 000 грн, а загалом – 55 000 грн у строк протягом 10 днів з дня отримання ухвали [214].

Хоча частіше зустрічаються випадки, коли суди допускають забезпечення виключно витрат відповідача на професійну правничу допомогу і лише ті, що вже понесені ним, та можуть бути підтверджені відповідними доказами.

У провадженні Воловецького районного суду Закарпатської області перебувала справа за позовом про усунення перешкод у користуванні земельними ділянками та відшкодування моральної шкоди. У підготовчому судовому засіданні представником відповідача заявлено клопотання про забезпечення судових витрат, в якому просить зобов'язати позивача внести на депозитний рахунок суду для забезпечення витрат відповідача на професійну правничу допомогу у розмірі грошові кошти 19 600,00 грн. Суд, заслухавши думку учасників справи, вивчивши матеріали справи, постановив клопотання представника позивача про забезпечення судових витрат задовольнити частково. Зобов'язав позивача протягом 20 днів з моменту проголошення ухвали внести на депозитний рахунок Воловецького районного суду Закарпатської області 12 075,00 грн в якості забезпечення судових витрат на професійну правничу допомогу гр. Б. у зв'язку з розглядом цивільної справи, оскільки саме така сума витрат була підтверджена відповідачем відповідними доказами, зокрема актом приймання-здавання наданих послуг від 20.08.2020 р. [208].

Отож така розбіжність законодавчої регламентації у формулюванні об'єкта забезпечення витрат відповідача на практиці спричиняє чимало труднощів та потребує усунення, зокрема шляхом однозначного його визначення у відповідних законодавчих положеннях. Видається, найдоцільніше буде внести редакційні зміни як до ч. 6 ст. 135 ЦПК України, так і до п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, встановивши, що суд залишає позовну заяву без розгляду за клопотанням відповідача у разі невнесення позивачем коштів для забезпечення витрат, пов'язаних із розглядом справи.

У контексті термінологічного формулювання положень ч. 6 ст. 135 ЦПК України та п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України заслуговує уваги і питання, чи залишення заяви без розгляду у разі невнесення позивачем коштів для забезпечення судових витрат відповідача це право, чи обов'язок суду? Іншими словами, чи може суд у разі подання відповідачем такого клопотання відмовити у його задоволення, чи він має

обов'язок завжди застосовувати п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України і завершувати провадження у справі без ухвалення судового рішення по суті заявлених вимог, тобто, чи залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, належить до дискреційних повноважень, чи ні? Це питання постає у зв'язку з тим, що ч. 6 ст. 135 ЦПК України встановлює, що суд має право за клопотанням відповідача залишити позов у разі невнесення коштів для забезпечення витрат на професійну правничу допомогу у встановлений судом строк, тоді як п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України передбачає, що суд постановляє ухвалу про залишення позову без розгляду у разі, коли позивачем не внесено коштів для забезпечення судових витрат відповідача [256].

У правозастосовчій практиці трапляються випадки, коли суди, розглядаючи справи, прямо вказують на диспозитивний характер такого повноваження суду як залишення заяви без розгляду у зв'язку з невнесенням позивачем коштів для забезпечення судових витрат відповідача, зазначаючи, що ч. 6 ст. 135 ЦПК України надає право суду залишити позов без розгляду, а не встановлює безумовного обов'язку суду для вчинення таких дій [136]. Хоча, все ж таки, слід визнати, що левова частка суддів схиляється до думки, що у випадку наявності усіх установлених законодавцем умов застосування положень, передбачених ч. 6 ст. 135 ЦПК України та п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, використання цих норм стає імперативом для суду, а не дискреційним повноваженням.

Нам видається, що при пошуку відповіді на це питання потрібно брати до уваги не лише особливості застосування окремо взятої підстави інституту залишення заяви без розгляду, а враховувати їх у контексті структури цивільного процесу та її відповідності та узгодженості зі загальними постулатами та принципами цивільного судочинства. А тому не слід забувати, що плацдармом для зародження і формування такого інституту цивільного процесуального права як залишення заяви без розгляду були, насамперед, положення, що стосувались умов реалізації права на судовий захист та їх дотриманням особою, яка зверталась до суду за цим захистом. Більш прецизійне визначення правової природи цього інституту свідчить про його спрямованість на елімінування вже після відкриття провадження у справі тих

випадків, що пов'язані з недотримання зазначених умов, та повернення через це учасників процесу у таке правове становище, що існувало до цього звернення. Невнесення позивачем у визначеним судом строк коштів для забезпечення судових витрат відповідача жодним чином не пов'язано з умовами реалізації права на звернення до суду, а залишення заяви без розгляду у цьому випадку має радше каральний характер за невиконання позивачем покладеного на нього судом цивільно-процесуального обов'язку та має на меті прискання можливості допущення зловживань з боку позивача у цивільному процесі¹. А тому, з огляду на таку векторну спрямованість зазначеної підстави залишення заяви без розгляду, на нашу думку, найоптимальнішим варіантом є врахування причин невиконання позивачем коштів для забезпечення судових витрат відповідача під час застосування судом цієї підстави залишення заяви без розгляду. Нині, з огляду на правову регламентацію ч. 6 ст. 135 ЦПК України та п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України характер причин, як і сама їх наявність не береться судом до уваги при вирішенні питання щодо застосування цих положень. Проте, на практиці дуже часто трапляються випадки, коли позивач просто не спроможний внести такі кошти через наявність низки поважних причин: воєнні дії, скрутне матеріальне становище його чи членів його родини, хвороба, втрата працездатності тощо. Саме з огляду на це, характер причин не виконання позивачем покладеного на нього обов'язку щодо забезпечення витрат відповідача при розгляді судом питання щодо застосування судом п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, на нашу думку, відіграє ключову роль, адже лише із врахуванням цього фактору можна говорити про усвідомлена та цілеспрямоване не виконання позивачем покладеного на нього обов'язку. Окрім цього, застосування такого інституту цивільного

---

¹ Окрім цього, не слід забувати і про формулювання самих підстав застосування інституту забезпечення судових витрат відповідача, які викликають чимало запитань та занепокоєння. Йдеться, зокрема, про підставу, передбачену п. 1 ч. 1 ст. 135 ЦПК України, відповідної до якої забезпечення судових витрат застосовується, якщо позов має ознаки завідомо безпідставного або інші ознаки зловживання правом на позов. Заразом ЦПК України не дає самого визначення безпідставного чи штучного позову або хоча б його критеріїв, а тому зміст цих понять залишається на розсуд суду. До того ж залишення заяви без розгляду як наслідок невиконання позивачем коштів для забезпечення судових витрат відповідача може відбутись і на стадії підготовчого провадження у справі, адже жодних обмежень щодо законодавець не встановлює. У зв'язку з чим, виникає запитання про доречність застосування таких наслідків на цій стадії цивільного судочинства якщо підставою для застосування інституту забезпечення судових витрат послужило саме безпідставність позову чи його штучний характер. Адже це встановити без дослідження судом усіх обставин справи у їх сукупності не можливо, а прийняття рішення судом лише на припущеннях про штучність позову чи його безпідставність є недопустимим та порушує гарантоване законом право позивача на судовий захист.

процесуального права як забезпечення судових витрат у жодному разі не має стати засобом збагачення однієї зі сторін цивільної справи або ж стати непомірним майновим тягарем для позивача, що утруднить йому реалізацію права на судовий захист або ж цілковито унеможливить здійснення такого права. Тому пропонуємо у змісті за аналогією з інститутом зупинення провадження у справі поділити підстави залишення заяви без розгляду на обов'язкові та факультативні, зарахувавши цю підставу до групи факультативних, та надати право суду в кожній конкретній справі на власний розсуд вирішувати питання про можливість та доцільність її застосування, залежно від конкретних її обставин.

Залишення заяви без розгляду, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, допускається у тому випадку, коли позивач у визначений строк не вніс кошти для забезпечення судових витрат відповідача [256], тобто йдеться про одного позивача і одного відповідача. Однак, на практиці у цивільних справах часто зустрічається множинність суб'єктного складу як на стороні позивача, так і на стороні відповідача, у зв'язку з чим, постає логічне питання – як у цьому випадку має діяти суд. Допустимо, у справі декілька відповідачів, і лише один із них заявив клопотання про забезпечення його судових витрат, а згодом звернувся зі заявою про залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, що у такому разі має вчинити суд? Або ж протилежна ситуація: є декілька позивачів і один відповідач, який заявив клопотання про забезпечення його судових витрат, у цьому разі чи може відповідач вибирати, на кого конкретно із позивачів має бути покладений цей обов'язок, чи його несуть усі позивачі і, відповідно, сума коштів, яку слід внести на рахунок суду для забезпечення судових витрат, розподіляється між ними рівномірно і кожний з них має внести свою частину, або цей обов'язок може виконати у повному обсязі один із них? Судова практика станом на нині має чимало прикладів таких ситуацій, та, на жаль, єдиного підходу до вирішення цих питань немає.

Так, наприклад, представник гр. В. звернувся до Барського районного суду з позовною заявою до гр. Я., гр. Є. та Барської міської ради Вінницької області про визнання незаконними та скасування рішень сесії. Представник гр. Я., гр. Є. клопотав зобов'язати позивача протягом строку встановленого судом внести на депозитний

рахунок Барського районного суду 13 000 грн, для забезпечення судових витрат, пов'язаних з наданням професійної правничої допомоги по цивільній справі. Ухвалою Барського районного суду Вінницької області від 28.11.2019 р. зобов'язано позивача протягом 10 днів з дня отримання ухвали суду внести на депозитний рахунок Барського районного суду Вінницької області суму 13 000 грн для забезпечення судових витрат, пов'язаних з наданням професійної правничої допомоги [202]. Однак, у встановлений судом строк позивач вимоги ухвали Барського районного суду Вінницької області від 28.11.2019 р. не виконала, докази внесення на депозитний рахунок суду коштів для забезпечення витрат на професійну правничу допомогу до суду не надала, і 20.12.2019 р. представник гр. Я. та гр. Є. звернувся до суду з клопотанням про залишення позову без розгляду з підстав, визначених у ч. 6 ст. 135 ЦПК України. Суд, розглянувши клопотання представника відповідачів, керуючись п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, постановив позовну заяву гр. В. до гр. Я., гр. Є. та Барської міської ради Вінницької області про визнання незаконними та скасування рішень сесії залишити без розгляду [203].

Як бачимо, у цій справі позивачем було пред'явлено позовну заяву до трьох відповідачів: гр. Я., гр. Є. та Барської міської ради Вінницької області, лише двоє з них, а точніше, – їхній представник, заявив клопотання про забезпечення витрат на професійну правничу допомогу, а згодом звернувся з вимогою застосувати наслідки невнесення на рахунок суду таких коштів позивачем, що передбачені ч. 6 ст. 135 ЦПК України та п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України. Проте, задовольняючи клопотання цих двох відповідачів, суд постанови залишити позовну заяву у повному обсязі щодо усіх трьох відповідачів.

Наведемо ще один схожий приклад.

У провадженні Воловецького районного суду Закарпатської області перебувала справа за позовом гр. А. до гр. Б., гр. В., гр. Г., треті особи: Присліпська сільська рада Міжгірського району Закарпатської області, Головне управління Держгеокадастру Закарпатській області про усунення перешкод у користуванні земельними ділянками та відшкодування моральної шкоди. У підготовчому судовому засіданні представник гр. Б. заявив клопотання про забезпечення судових витрат шляхом внесення

позивачем на депозитний рахунок суду грошові кошти у розмірі 19 600,00 грн, аргументуючи тим, що позов гр. А. є завідомо безпідставним.

Суд, заслухавши думку учасників справи, вивчивши матеріали справи, постановив клопотання представника позивача про забезпечення судових витрат задовольнити частково: зобов'язав гр. А. протягом 20 днів з моменту проголошення ухвали внести на депозитний рахунок Воловецького районного суду Закарпатської області 12 075,00 грн в якості забезпечення судових витрат на професійну правничу допомогу гр. Б. у зв'язку з розглядом цивільної справи [208]. 29.01.2021 р. у судовому засіданні представник гр. Б. заявив клопотання про залишення позову гр. А. без розгляду у зв'язку із невиконанням вимог ухвали суду від 08.12.2020 р. з підстави, визначеної у ч. 6 ст. 135 ЦПК України.

Заслухавши думку учасників процесу, дослідивши матеріали справи, суд зробив висновок, що оскільки позивач вимоги ухвали від 08.12.2020 р. суду не виконав, докази внесення на депозитний рахунок суду коштів для забезпечення витрат на професійну правничу допомогу не надав, клопотання представника позивача підлягає задоволенню, у зв'язку з чим постановив позов гр. А. до гр. Б., гр. В., гр. Г., треті особи: Присліпська сільська рада Міжгірського району Закарпатської області, Головне управління Держгеокадастру Закарпатській області про усунення перешкод у користуванні земельними ділянками та відшкодування моральної шкоди залишити без розгляду [209].

Отож, як і в попередньому випадку, незважаючи на те, що клопотання про застосування наслідків, передбачених ч. 6 ст. 135 ЦПК України, заявив лише один із трьох відповідачів, суд поширив дію цього положення і щодо двох інших, попри те, що ті такого волевиявлення не проявляли. Однак, така практика вирішення зазначених ситуацій, видається, не надто слушною. Адже залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, носить доволі персоніфікований характер, позаяк, вона застосовується до певного учасника цивільної справи за невиконання ним конкретно визначеного цивільно-процесуального обов'язку щодо внесення коштів для забезпечення судових витрат конкретного відповідача і лише у разі, коли про це клопотатиме оцей конкретний

відповідач. Тому, за множинності на стороні відповідачів, ця підстава може бути застосована до всіх лише в тому випадку, коли кожен із них проситиме суд про її застосування. У разі, коли із таким клопотанням звертається один або декілька відповідачів, то у випадку задоволення такого клопотання, суд би мав би постановити ухвалу про залишення позовної заяви щодо такого відповідача чи відповідачів без розгляду, а щодо інших – продовжити розгляд справи.

У випадку множинності на стороні позивача, видається, для відповідача має значення факт забезпечення його судових витрат, а як це буде реалізовано зі сторони позивача: чи буде встановлену суму вносити один із позивачів, чи кожний із них в рівній частині вноситиме ці кошти, для нього не мало б грати ролі. А тому для відповідача як гарантія компенсації понесених ним в результаті розгляду справи судових витрат виступає саме факт внесення відповідних коштів на рахунок суду, що одночасно нівелює його можливість вимагати застосування до позивача чи позивачів тих правових приписів, що закріплені ч. 6 ст. 135 ЦПК України та п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України.

Не менш важливим при застосуванні інституту залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, на нашу думку, виступає також з'ясування судом факту отримання позивачем ухвали суду про забезпечення судових витрат відповідача, якою на нього покладається обов'язок внести певну суму коштів у визначений проміжок часу. Адже, в протилежному випадку, буде важко говорити про застосування цієї підстави залишення заяви без розгляду як санкції за невиконання позивачем обов'язку, про який йому взагалі нічого не було відомо.

І тут виникає дилема. Одна справа, коли на судовому засіданні, на якому була постановлена така ухвала, був присутнім позивач чи його представник, або коли у справі наявне поштове повідомлення з відміткою про вручення особі такої ухвали або про її відмову в отриманні такої, в усіх цих випадках позивач фактично, був проінформований про необхідність здійснення відповідних дій і правові наслідки за відмову їх виконання, і в суду є відповідне підтвердження про це. Однак, законодавець при визначенні темпоральних ознак вручення судового рішення учасникам цивільної справи, також передбачив, що днем вручення судового рішення

є день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про відсутність особи за адресою місцезнаходження, місця проживання чи перебування особи, повідомленою цією особою суду (п. 4 ч. 6 ст. 272 ЦПК України), або ж за адресою місцезнаходження, місця проживання чи перебування особи, що зареєстрована у встановленому законом порядку, якщо ця особа не повідомила суду іншу адресу (п. 5 ч. 6 ст. 272 ЦПК України) [256]. Тобто, нині, у разі повернення до суду поштового повідомлення з відмітною «адресат відсутній за вказаною адресою» позивач буде вважатися не лише належним чином повідомленим, у нашому випадку, про ухвалу щодо забезпечення судових витрат відповідача, але й таким, що фактично отримав її.

Проілюструємо цю ситуацію прикладом зі судової практики.

19.05.2020 р. до Київського районного суду м. Одеси звернувся гр. Р. з позовом до гр. У. про стягнення заборгованості у розмірі 519 841,46 грн. 13.10.2021 р. представник відповідача надав заяву про вжиття заходів забезпечення судових витрат, якою просив суд відповідно до ч. 4 ст. 135 ЦПК України зобов'язати позивача внести на депозитний рахунок суду грошову суму для забезпечення можливого відшкодування майбутніх витрат відповідача на професійну правничу допомогу та інших витрат, які поніс та має понести відповідач у зв'язку із розглядом цієї справи, у загальному розмірі 69 580 грн.

Ухвалою суду від 18.10.2021 р. заяву представника відповідача задоволено частково, зобов'язано позивачку з метою забезпечення можливого відшкодування судових витрат відповідача на професійну правничу допомогу внести на депозитний рахунок Київського районного суду м. Одеси в строк до 28.10.2021 р. грошову суму у розмірі 61 030,00 грн [223]. Ухвала суду від 18.10.2021 р. була доставлена кур'єром на адресу, яку позивачка вказала у своєму позові як поштову адресу на території України, 20.10.2021 р. о 16:35 та 22.10.2021 р. о 13:40, однак, отримувачка за вказаною адресою була відсутньою.

18.11.2021 р. представник відповідача звернувся до суду із клопотанням про залишення позовної заяви без розгляду, з огляду на відсутність в матеріалах справи доказів виконання позивачем ухвали від 18.10.2021 р. про забезпечення судових витрат відповідача. 22.11.2021 р. суд, задовольнивши зазначене клопотання,

постановив залишити позовну заяву про стягнення заборгованості без розгляду з підстави, передбаченої п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України. Приймаючи таке рішення, суд виходив з таких мотивів: по-перше, відповідно до п. 4 ч. 6 ст. 272 ЦПК України днем вручення судового рішення є день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про відсутність особи за адресою місцезнаходження, місця проживання чи перебування особи, повідомленою цією особою суду, а тому ризики відсутності гр. Р. або інших осіб, які відповідно до закону мають право отримувати судові документи, за повідомленою суду адресою, покладаються виключно на гр. Р.

По-друге, суд, акцентуючи увагу на низці рішень ЄСПЛ, що вказують на необхідність прояву ознак активної поведінки учасників справи при розгляді їх справи в суді, вказав, що позивачка не була звільнена від обов'язку цікавитись станом розгляду судової справи, порушеної за її ж заявою, та виконувати обов'язки, які покладаються на неї судом, зокрема, ухвалою від 18.10.2021 р. [224].

Наведена ситуація ілюструє недоліки зазначених вище законодавчих положень. Адже вони допускають випадки обмеження фактичної реалізації учасниками цивільної справи права на судовий захист їх прав, свобод та інтересів. Беззаперечно учасники цивільної справи мають проявляти розсудливу заінтересованість щодо стану розгляду цивільної справи, у якій вони беруть участь, однак, це не знімає з законодавця обов'язку регламентувати реальну можливість здійснення ними права на судовий захист, а зі суду – забезпечити фактичну змогу втілення цього права, зокрема шляхом дійсного доведення відповідної інформації до зацікавлених осіб.

Тому, застосування положень пп. 4 і 5 ч. 6 ст. 272 ЦПК України щодо ухвали про забезпечення судових витрат учасників справи не видається можливим. Аби за невиконання позивачем цієї ухвали суд мав можливість залишити заяву без розгляду з підстави, передбаченої п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, слід передусім встановити чи був позивач фактично повідомлений про неї, оскільки його непоінформованість не може прирівнюватись до його небажання виконувати таку ухвалу. І лише у випадку підтвердження дійсного отримання позивачем цієї ухвали та ігнорування її можна дійсно говорити про порушення ним приписів цивільно-процесуального

законодавства у формі невиконання покладеного на нього обов'язку і, відповідно, про можливість застосування за це передбаченого засобу впливу.

Окрім цього, суб'єкти правозастосовчої практики звертають увагу, що залишення заяви без розгляду у разі невиконання позивачем обов'язку щодо внесення коштів для забезпечення судових витрат відповідача, що застосоване за клопотанням позивача, становить собою процесуальне обмеження, яке унеможливило подальший розгляд заявлених позивачем вимог про захист своїх майнових прав. З огляду на це, застосовуючи положення п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, суд має враховувати, що право доступу до правосуддя буде обмежене внаслідок дії процесуального закону, а тому слід перевірити та з'ясувати, чи не порушує встановлене обмеження суть цього права, тобто чи мало воно законну мету, а також чи існувало відповідне пропорційне співвідношення між застосованими засобами та поставленою метою, чи не порушувався таким чином принцип балансу інтересів сторін в судовому процесі [156].

І на завершення хотілось б звернути увагу на ще один важливий момент. Згідно ч. 5 ст. 142 ЦПК України у разі закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду відповідач має право заявити вимоги про компенсацію здійснених ним витрат, пов'язаних з розглядом справи, внаслідок необґрунтованих дій позивача [256]. А тому не виключено, що відповідач після залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, зажадає від позивача компенсації понесених ним судових витрат. Звичайно це стане можливим тоді, коли відповідач зможе вказати, в чому полягала необґрунтованість дій позивача, та підтвердити це відповідними доказами. Цікавим є те, що в судовій практиці тривале невиконання позивачем самої ухвали про забезпечення судових витрат відповідача може розцінюватись як прояв необґрунтованості дій позивача.

Так, наприклад, Миколаївський апеляційний суд, розглядаючи апеляційну скаргу на ухвалу суду у справі про ухвалення додаткового рішення/ухвали про стягнення судових витрат на професійну правничу допомогу, вказав, що залишаючи ухвалою суду від 02.03.2020 р. позовну заяву без розгляду суд першої інстанції виходив з того, що позивачем не виконано вимоги ухвали суду від 15.08.2019 р.,

кошти на депозитний рахунок суду не внесено. Оскільки невиконання ухвали про забезпечення призвело до затягування розгляду справи по суті, наслідком якої стало залишення позову без розгляду, такі дії є необґрунтованими, і саме на компенсацію пов'язаних з цими діями судових витрат має право відповідач за умови належного доведення цих витрат відповідно до ч. 5 ст. 142 ЦПК України [152].

Підводячи підсумки, вважаємо необхідним викласти підставу, передбачену п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, в такій редакції: «позивач без поважних причин у визначений строк не вніс кошти для забезпечення судових витрат відповідача, пов'язаних з розглядом справи, і відповідач подав клопотання про залишення позовної заяви без розгляду». Окрім цього, потребує відповідної редакційної корекції і ч. 6 ст. 135 ЦПК України: «У разі невнесення позивачем без поважних причин у визначений судом строк коштів для забезпечення витрат відповідача, пов'язаних із розглядом справи, суд за клопотанням відповідача залишає позовну заяву без розгляду».

Висновки до розділу 3.

Підсумовуючи здійснений аналіз проблематики цього розділу, зробимо такі висновки.

1. Суд зобов'язаний залишити заяву без розгляду з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, за таких умов: 1) заяву подано особою, яка не має цивільної процесуальної правоздатності (зокрема, а) фізичною особою віком до 14 років; б) недієздатною особою; в) неповнолітньою особою віком від 14 до 18 років або особою, цивільна дієздатність якої обмежена, у випадку, коли такі особи звернулися зі заявою у справі, яка виникає з відносин, у яких вони особистої участі не брали (зокрема, у справах щодо тих правочинів, у яких на їх вчинення потрібна згода батьків (усиновлювачів), піклувальників, у випадку відсутності такої згоди (схвалення) останніх, а також щодо тих правочинів, у яких на їх укладення самим законом вимагається письмова згада батьків (усиновлювачів), піклувальників); 2) цивільна процесуальна дієздатність відсутня саме у позивача чи заявника – фізичної особи; 3) обмеження дієздатності фізичної особи чи визнання її недієздатною належно

підтверджено; 4) на момент вирішення питання про відкриття провадження у справі цивільна дієздатність, а, відповідно, і цивільно-процесуальна дієздатність, відсутні в особи або ж їх обсяг обмежений.

У випадку звернення органу чи особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, запропоновано розрізняти випадки коли право на таке звернення взагалі не передбачено законом, та випадки, коли наявність підстави звернення в чужих інтересах таким учасником справи недостатньо обґрунтована. Згідно з ч. 1 ст. 56 ЦПК України, органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, мають мати не лише право на таке звернення (підставою виникнення такого права є вказівка закону про можливість звернення до суду для захисту прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів у конкретно визначеному випадку, і саме це виступає передумовою реалізації права на звернення до суду), але й належно підтвердити фактичну наявність цих підстав, що становить умови реалізації ними права на звернення до суду. З огляду на це, в разі звернення такого учасника справи до суду у випадку не передбаченому законом, тобто за відсутності передумови реалізації такого права, суд має закрити провадження у справі, на тій підставі, що така вимога не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України). У тому випадку, коли закон передбачає право на звернення, але орган чи особа, передбачені ст. 56 ЦПК України, належно не підтвердили наявності підстави, суд зобов'язаний залишати заяву без розгляду у зв'язку із недотриманням зазначеними учасниками справи умов реалізації права на звернення до суду.

Така підстава інституту залишення заяви без розгляду як подання заяви від імені заінтересованої особи особою, яка не має повноважень на ведення справи (п. 2 ч. 1 ст. 257 ЦПК України), має застосовуватись у таких випадках: а) подання позовної заяви від імені заінтересованої особи особою, яка взагалі не була наділена повноваженнями на ведення справи; б) звернення до суду в інтересах конкретної особи з позовною заявою органів та осіб, яким законом надано право звертатись до суду в інтересах інших осіб, у випадках, передбачених законом, однак, без належного

підтвердження наявності підстав для цього у конкретній справі; в) подання позовної заяви особами, які не можуть бути представниками взагалі чи в конкретній справі.

Відсутність у провадженні цього чи іншого суду тотожної справи є умовою реалізації права на звернення до суду за судовим захистом, оскільки така обставина свідчить про дотримання особою належного порядку звернення до суду. Наявність у провадженні цього чи іншого суду тотожної справи як обставини, що свідчить про порушення таких умов, може бути в майбутньому усунута, що надаватиме право особі на повторне звернення до суду за судовим захистом.

З метою недопущення можливості постановлення двох судових рішень за одним і тим же позовом, запропоновано передбачити серед умов реалізації права на звернення до суду за судовим захистом таку обставину як відсутність у провадженні третейського суду тотожної справи, що дозволить вимагати від позивача її дотримання, а у разі порушення – застосувати інститут залишення позовної заяви без розгляду. Тому слід п. 4 ч. 1 ст. 257 ЦПК України викласти у такій редакції: «у провадженні цього чи іншого суду або ж у третейському суді є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав».

П. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України стосується лише тих недоліків заяви, які, хоча і виникли до відкриття провадження у справі, але про які не було відомо суду під час постановлення ухвали про відкриття провадження у справі. Інше тлумачення цього положення призведе до підміни інституту залишення заяви без руху інститутом залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, а в кінцевому результаті – до витіснення першого з цивільного процесуального права.

Суд зобов'язаний залишити заяву без розгляду з підстави, передбаченої п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України у двох випадках: 1) коли недоліки позовної заяви (заяви) існували до відкриття провадження у справі, але суд з об'єктивних причин виявив їх лише після відкриття провадження у справ (наприклад, недотримання позивачем (заявником) вимог щодо змісту позовної заяви (заяви), які не могли бути виявлені при першому побіжному огляді через особливості цивільного спору чи вимоги); 2) коли недоліки заяви виникли вже в процесі розгляду справи (наприклад, у встановлений судом строк судовий збір, оплата якого судом була розстрочена або відстрочена, не

був оплачений позивачем; позивач під час розгляду справи збільшив розмір позовних вимог, проте не сплатив суму судового збору пропорційну сумі збільшення; змінення позивачем позовних вимог, які були звільненні від слати судового збору, на інші, які відповідно до приписів законодавства не належать до пільгової категорії, і позивач не сплатив за них судовий збір; відмова органу чи особи, яким законом надано право звертатись до суду в інтересах інших осіб, від позову та звернення особи, в інтересах якої було здійснено таке звернення, із вимогою продовження розгляду справи, проте без сплати нею судового збору за звернену в її інтересах вимогу).

2. Усі способи повідомлення учасників судового процесу поділяємо на загальні та спеціальні способи повідомлення. Загальний спосіб інформування – надіслання судових повісток на офіційну електронну адресу відповідного учасника справи, у випадку наявності у нього офіційної електронної адреси або разом із розпискою рекомендованим листом з повідомленням про вручення у випадку, якщо така адреса відсутня, або через кур'єрів за адресою, зазначеною стороною чи іншим учасником справи. Загальність такого способу повідомлення учасників справи проявляється у тому, що, на відміну від інших способів інформування, його застосування судом не залежить від жодних умов. Інші ж способи інформування учасників судового процесу про дату, час, місце судового засідання чи вчинення (здійснення) відповідних процесуальних дій можуть бути застосовані лише у випадках настання або дотримання певних конкретно визначених законодавцем умов, а тому вони є спеціальними способами повідомлення.

Категорія «належне повідомлення учасників цивільної справи» охоплює: конкретний спосіб повідомлення, передбачений цивільним процесуальним законодавством, зокрема застосування судом спеціальних способів повідомлення лише у випадку дотримання законодавчо визначених умов допустимості їх використання; дотримання встановленої законом процедури вручення повістки з урахуванням специфіки обраного способу інформування; своєчасність такого повідомлення; наявність у суду доказів, що підтверджують фіксацію повідомлення або виклику.

Можливість застосування інституту залишення заяви без розгляду у випадку повторної неявки позивача в судове засідання залежить від таких умов як: 1) належне повідомлення позивача про час та місце судового засідання; 2) повторна неявка позивача в судове засідання, яка включає в себе, такі складові: неявка саме позивача, її двократний характер та саме в судове засідання; 3) ненадходження від позивача клопотання про розгляд справи за його відсутності, 4) а також відсутність поважних причин неявки.

При визначенні характеру причин відсутності позивача в судовому засіданні для застосування п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України суду слід враховувати такі фактори (чинники): 1) обставина, яка перешкоджає участі позивача в судовому засіданні, має об'єктивний та безумовний характер, тобто така причина його неявки постала поза волею чи прагненням позивача; 2) існування такої обставини підтверджується позивачем належними та допустимими засобами доказування; 3) наскільки виправданий ступінь зв'язку обставини, котрою позивач та (або) його представник обґрунтовують свою неявку, із неможливістю участі цих суб'єктів у конкретному судовому засіданні; 4) такі обставини роблять неможливістю його участі в судовому засіданні безваріантною; 5) попередня поведінка позивача та (або) його представника у справі, складність справи, кількісна характеристика вже проведених у справі судових засідань, загальна тривалість розгляду судом справи тощо.

Відкликання позовної заяви є цивільним процесуальним інститутом, правова природа якого пов'язана із реалізацією позивачем (заявником, третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору) його диспозитивного права на відмову від ініціювання судового процесу за поданою ним позовною заявою (заявою) або ж відмови від продовження провадження в уже розпочатій справі зі збереженням за собою матеріально-правової вимоги та можливості повторного звернення до суду з нею.

Відмінність між відкликанням позовної заяви як підстави повернення заяви та відкликанням позовної заяви як підстави залишення заяви без розгляду полягає не лише у часових межах реалізації цих прав, але й в обсязі дій, які були вчинені до реалізації вищезазначених прав. Так, у першому випадку – у випадку відмови від

порушення справи в суді – обсяг вчинених дій доволі незначний (адже у цьому випадку затрачаються ресурси лише позивача), у другому ж – у випадку відмови від продовження процесу в уже розпочатій справі – обсяг затрачених зусиль як з боку суду, так і сторін, зокрема відповідача, значно більший (зокрема, слід враховувати час та ресурси суду, які витрачаються на розгляд справи, затрачені як матеріальні, так і моральні ресурси відповідача, третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги та ін.).

Відкликати позовну заяву може як позивач (заявник), так і треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. У випадку відкликання заяви органами або особами, яким законодавством надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, суд зобов'язаний відкласти розгляд справи та повідомити позивача про такі дії і лише в разі, якщо позивач сам не виявить бажання брати участь у судовому розгляді справи, залишати заяву без розгляду з цієї підстави.

У законодавстві встановлені достатні важелі впливу на поведінку позивача у разі реалізації ним такого права як відкликання позовної заяви після відкриття провадження у справі, зокрема до них належить втрата позивачем суми сплаченого судового збору, а також те, що строк позовної давності зменшиться на той час, який був затрачений на розгляд справи в суді, що завершилась постановлення ухвали про залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України.

Зміст відкликання заяви як цивільного процесуального інституту, що ґрунтується на диспозитивних засадах цивільного процесу, полягає у відзиві до відкриття провадження у справі особою тієї заяви, що ініціює провадження у справі або ж у відмові від продовження провадження у вже відкритій справі, що не позбавляє особу можливості повторного звернення до суду з тотожною заявою, а тому може бути застосований на будь-якій стадії цивільного судочинства (йдеться саме про відкликання тої заяви, якою ініціюється провадження у справі на відповідній стадії цивільного процесу, а не від позову в цілому).

3. З аналізу п. 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України зроблено висновок, що підставою для залишення заяви без розгляду є не сам факт наявності угоди про передачу спору до третейського суду, а заперечення відповідача стосовно розгляду справи в суді, у зв'язку з тим, що між позивачем і відповідачем існує домовленість, що, у випадку

виникнення спору між ними, вони звернуться за його вирішенням до третейського суду, а не до суду загальної юрисдикції.

З об'єктивних причин підстава, передбачена п. 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України не може бути застосована судом ні під час розгляду справи в окремому провадженні, ні під час розгляду справи у наказному провадженні.

Часові межі заявлення відповідачем заперечень щодо розгляду справи в суді у зв'язку з наявністю між сторонами угоди про передачу спору на розгляд до третейського суду залежать від того, чи реалізовуватиме відповідач своє право на подання відзиву на позовну заяву: у випадку подання ним такої першої заяви по суті спору, заперечення мають бути подані до такої заяви, якщо ж ні – тоді не пізніше початку розгляду справи по суті.

Справа не може бути залишена без розгляду з підстави, передбаченої п. 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, під час її розгляду в апеляційному, касаційному провадженні чи перегляді судових рішень за нововиявленим або виключними обставинами, адже часові межі подання заперечень відповідачем проти розгляду справи у зв'язку з наявною угодою про передачу спору на розгляд до третейського суду обмежені, за загальним правилом, початком розгляду справи по суті, який здійснюється у суді першої інстанції.

Згідно з п. 12 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, укладення сторонами угоди про передачу спору, який належить до юрисдикції загального суду, на вирішення суду іншої держави не є безумовним фактом, який зобов'язує суд автоматично залишити заяву без розгляду. Адже перед цим суд має з'ясувати, чи така угода не суперечить закону або міжнародному договору України, є дійсною, не втратила чинність та може бути виконана. У випадку відсутності хоча б однієї зі зазначених умов застосування цієї підстави, суд має продовжити розгляд справи в суді загальної юрисдикції.

4. Залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, застосовується за сукупності таких умов: 1) неподання доказів саме позивачем; 2) неподання тих доказів, що витребувані судом та є необхідними для вирішення; 3) неподання зазначених доказів без поважних причин, що слід розуміти як: їх незазначення, їх непідтвердження або ж їх невизнання такими судом.

У випадку неподанням позивачем без поважних причин доказів, що витребувані судом, слід вилучити в нього ці докази, і лише у разі, коли зробити цього не вдалося, залишити його позовну заяву без розгляду. Тому застосування п. 9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України слід пов'язати саме з невиконанням позивачем ухвали про тимчасове вилучення у нього доказів для їх дослідження судом.

Невнесення позивачем у визначеним судом строк коштів для забезпечення судових витрат відповідача не пов'язано з умовами реалізації права на звернення до суду, а залишення заяви без розгляду у цьому випадку має радше каральний характер за невиконання позивачем покладеного на нього судом цивільно-процесуального обов'язку та має на меті прискання можливості допущення зловживань з боку позивача у цивільному процесі. А тому, з огляду на таку векторну спрямованість зазначеної підстави залишення заяви без розгляду, найоптимальнішим варіантом є віднесення можливості її застосування до дискреційних повноважень суду, що одночасно дасть змогу вирішити питання і щодо врахування судом поважних причин невнесення позивачем коштів для забезпечення судових витрат відповідача.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі виконано теоретичне та нове вирішення наукового завдання, що полягає в комплексному дослідженні закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві. Основні результати дисертації зводяться до такого:

1. Закриття провадження у справі – це закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду, у зв'язку із чітко встановленими в законі підставами, перелік яких є вичерпним та розширеному тлумаченню не підлягає, та які свідчать про відсутність в особи права на звернення до суду або добровільне урегулювання учасниками справи правової вимоги після відкриття провадження у справі, або про неможливість продовження розгляду справи з незалежних від учасників цивільної справи чи суду обставин, наслідком чого є втрата можливості повторного звернення до суду із тотожною вимогою, тобто вимогою між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Залишення заяви без розгляду – закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду, у зв'язку із чітко встановленими в законі підставами, перелік яких є вичерпним та розширеному тлумаченню не підлягає, та які свідчать про наявність у справі обставин, що перешкоджають розгляду справи, але можуть бути усунуті в майбутньому, у зв'язку з чим не виключається можливість повторного звернення до суду із тотожною вимогою, тобто вимогою між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

В контексті ст. 257 ЦПК України не зовсім доречно і правильно говорити про залишення позову без розгляду, оскільки суд залишає без розгляду не саму матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, а закінчує провадження в розгляді усієї цивільної справи (із усіма запереченнями відповідача, поясненнями інших учасників справи та дослідженням поданих ними доказів). Не можна в контексті ст. 257 ЦПК України говорити і про належне відображення змісту цієї норми, застосовуючи термін «залишення заяви (позовної заяви) без розгляду», оскільки суд не перестає розглядати виключно той єдиний процесуальний документ, з яким звернувся позивач до суду, а закінчує провадження щодо усього комплексу дій

та заяв, які існували до цього у справі. Відповідно якщо використовувати термін «залишення без розгляду» для найменування форми закінчення провадження у справі без ухвалення судового рішення по суті, то лише щодо цивільної справи як упорядкованого комплексу матеріалів (заяв, клопотань, заперечень, тощо) зібраного в ході здійснення судового провадження. Тому запропоновано цей цивільно-процесуальний інститут іменувати «залишення справи без розгляду», а назву статті 257 ЦПК України викласти у такій редакції: «Залишення справи без розгляду», що дозволить розмежувати форму закінчення провадження у справі без ухвалення рішення суду та застосування процесуального наслідку за подання заяви без додержання встановлених щодо неї законодавчих вимог.

Інститут закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві має множинну правову природу, котра зумовлена різновекторністю самих підстав застосування цього цивільно-процесуального інституту. З аналізу доктрини цивільного процесуального права стосовно закінчення провадження без ухвалення рішення суду позиції об'єднано у 7 груп: 1) захід процесуально-правового примусу; 2) ускладнення в процесі судового розгляду цивільної справи; 3) захід перешкоджання зловживання процесуальними правами; 4) засіб виправлення допущених судових помилок; 5) засіб самоконтролю суду за своїми процесуальними діями; 6) результат розпорядчих дій сторін; 7) засіб захисту інтересів відповідача від пред'явленого позову.

Процесуально-правова природа цього інституту виключає можливість закінчення провадження без ухвалення рішення суду одночасно за декількома підставами. У випадку наявності декількох підстав для закінчення розгляду справи без ухвалення рішення суд має надавати пріоритет застосуванню тієї підстави, якою він усуне помилки, допущені ним під час вирішення питання про відкриття провадження у справі, адже наявність хоча б однієї з обставин, що є підставою для закінчення розгляду справи без ухвалення рішення по суті, є підґрунтям припинення усіх процесуальних дій у справі, та унеможлиблює їх подальший розвиток. Застосування хоча б однієї з підстав закінчення провадження без ухвалення рішення

суду виключає можливість застосування всіх інших, а якщо такі підстави належать до різних його форм то поготів.

2. Підстави закриття провадження у справі поділяємо за їх функціональною спрямованістю на: 1) підстави, які свідчать про неправомірність відкриття провадження у справі, через порушення позивачем (заявником) порядку реалізації права на звернення до суду, а точніше, через відсутність передумов реалізації цього права (пп. 1, 3, 6 ч. 1 ст. 255 ЦПК України); 2) підстави, які свідчать про недоцільність продовження розгляду справи, через добровільне урегулювання учасниками справи правової вимоги після відкриття провадження у справі (пп. 2, 4, 5 ч. 1 ст. 255 ЦПК України); 3) підстава, яка свідчать про неможливість продовження розгляду справи з незалежних від учасників цивільної справи чи суду обставин (п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України).

Підстави залишення заяви без розгляду згруповано за критерієм функціональної спрямованості обставин, що становлять підставу застосування цього інституту. Так, усі підстави, передбачені ст. 257 ЦПК України, поділено на: 1) підстави, які свідчать про неправомірність виникнення провадження у справі, у зв'язку із порушення позивачем (заявником) умов реалізації права на звернення до суду (пп. 1, 2, 4, 8, 11 ч. 1 ст. 257 ЦПК України); 2) підстави, які свідчать про недоцільність продовження розгляду справи, у зв'язку із волевиявленням одного із учасників справи про закінчення провадження у справі (пп. 3, 5, 7 ч. 1 ст. 257 ЦПК України); 3) підстави, які свідчать про неможливість продовження розгляду справи, у зв'язку із волевиявленням сторонами або однією із них бажання на зміну органу уповноваженого на розгляд і вирішення справи (пп. 6, 12 ч. 1 ст. 257 ЦПК України); 4) підстави, які свідчать про невиконання одним із учасників справи, покладеного на нього цивільно-процесуального обов'язку (пп. 9, 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України).

3. Підстава закриття провадження у справі, передбачена п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, охоплює такі обставини: 1) справа не підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства; 2) заявлено вимогу, яку суди взагалі не можуть розглядати, оскільки вона не має правового характеру, а отже є «байдужою для права»; 3) відсутність цивільної процесуальної правоздатності у позивача або відповідача;

4) відсутність у позивача процесуальної заінтересованості в цивільному процесі;
5) звернення до суду органів та осіб, які передбачені ст. 56 ЦПК України, на захист прав, свобод та інтересів інших осіб, у випадках, коли законом їм такого права не надано.

У разі, коли заява пред'явлена до суду на захист прав, свобод та інтересів інших осіб особами, яким законом такого права не надано, це свідчить про відсутність процесуальної заінтересованості особи-заявника та унеможлиблює порушення провадження у справі за його заявою, а тому або у відкритті її має бути відмовлено, або ж провадження має бути закрито, з огляду на те, що така справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 186 ЦПК України та п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України).

У тих справах, де предмет позову стосується матеріальних правовідносин (особистих немайнових чи майнових), які мають триваючий характер, п. 3 ч. 1 ст. 255 ЦПК України не слід застосовувати з огляду на те, що темпоральний чинник цих відносин впливає на характер тих обставин, якими вона буде обґрунтовувати свої вимоги, тобто вплив часу у таких правовідносинах спонукає виникнення зовсім нових за своїм характером обставин, що становитимуть оновлену (нетотожну) підставу для наступного позову, попри їх схоже зовнішнє формулювання.

4. Правова природа такої підстави закриття провадження у справі як відсутність предмета спору свідчить про те, що зазначена підстава належить до тих обставин, що виникають в процесі розгляду справи, яка була відкрита судом із дотриманням усіх законодавчих вимог, та вказують на недоцільність продовження розгляду справи.

Закриття провадження у справі у зв'язку з відсутністю предмета спору (п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) можливе лише у тому випадку, коли на момент відкриття провадження у справі предмет спору існував, однак, у процесі розгляду справи внаслідок дії, чи настання обставин, якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань або самими сторонами врегульовано спірні питання, припинив своє існування.

Закриття провадження у справі як цивільно-процесуальний інститут тісно пов'язаний із такою процесуально-правовою категорією як передумови реалізації

права на звернення до суду, а точніше, із їхньою відсутністю в особи, яка звертається до суду за судовим захистом. Відсутність в особи передумов на реалізацію права на судовий захист могла бути до відкриття провадження у справі і в цьому разі розпочатий судовий процес буде вважатись неправомірним, або ж вони могли відпасти (припинити своє існування) вже у процесі розгляду цивільної справи в суді. У першому випадку звернення особи до суду без наявності таких передумов може розцінюватись як зловживання правом на судовий захист, у другому – про таке зловживання навряд може йтися.

У разі здійснення сторонами до відкриття провадження у справі дії, чи настання обставин, якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань або самими сторонами врегульовано спірні питання, на нашу думку, має розцінюватись саме як відсутність (припинення існування) однієї із передумов реалізації права на звернення за судовим захистом – юридичної заінтересованості. Та, залежно від того, на якому етапі (стадії) цивільного процесу судом буде встановлено, що предмет спору перестав існувати, до моменту звернення особи до суду (відкриття провадження у справі), відповідно, має бути застосована або норма про відмову у відкриття провадження у справі у зв'язку з тим, що така справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 186 ЦПК України), або ж – про закриття провадження у справі у зв'язку з тим, що така справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України).

Зведення правового регулювання угоди за результатами медіації до меж мирової угоди нівелює усі можливості та бенефіти, що дає медіація. Мирова угода як цивільно-процесуальний інститут, попри розширення її сфери застосування, зокрема шляхом закріплення в ч. 1 ст. 207 ЦПК України положення про можливість виходу сторін мирової угоди за межі предмета спору, та відмови від вказівки щодо обмеження її умов межами предмета позову, і надалі перебуває в доволі жорстких межах законодавчої регламентації: мирова угода може стосуватись лише прав і обов'язків сторін, включати зобов'язання лише правового, а не особистісного характеру тощо.

Оформлення наслідків укладення в ході розгляду цивільної справи угоди за результатами медіації та мирової угоди через відмінності їх правової природи повинні мати окреме правове регулювання. Як у випадку затвердження мирової угоди, затвердження судом угоди за результатами медіації належить до обставин, які свідчать про добровільне врегулювання спору заінтересованими особами на основі їх вільного волевиявлення, що має призводити до закриття провадження у справі

5. Смерть сторони цивільної справи чи оголошення її померлою під час розгляду справи в суді може викликати два правові наслідки, залежно від того, чи допускається правонаступництво у спірному правовідношенні, яке стало підставою для звернення особи до суду. Так, у разі, коли спірні правовідносини допускають вступ правонаступника в цивільну справу, суд, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України, зобов'язаний зупинити провадження у справі до вступу такого правонаступника у справу. Якщо ж такі правовідносини виключають правонаступництво, тоді – закрити провадження у справі на підставі п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України.

У випадку смерті фізичної особи, яка була стороною у справі (позивачем чи відповідачем) у тих матеріальних правовідносинах, які допускають перехід прав та обов'язків від однієї особи до іншої, проте, в якій спадкоємці відсутні (ніхто у строк, встановлений законом не звернувся зі заявою про прийняття спадщини), або ж, які є, тобто, прийняли спадщину, але не виявили бажання вступити в справу протягом строку давності, суд має залишати таку справу без розгляду, а не закривати провадження у справі.

У разі зупинення провадження у справі з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України, запропоновано встановити річний строк вступу у справу правонаступника позивача, що дозволить забезпечити як право особи на вступ у справу в статусі правонаступника, так і можливість захистити інтереси інших учасників справи, зокрема, щодо визначеності судового процесу у цивільній справі. Тому ч. 1 ст. 257 ЦПК України слід доповнити додатковою підставою для залишення заяви без розгляду такого змісту: «якщо провадження у справі було зупинено з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України, і правонаступник позивача з моменту постановлення ухвали про це, не вступив у справу протягом одного року».

З аналізу доктрини цивільного процесуального права зроблено висновок про наявність системи підстав закриття провадження у справі, які за своєю правовою природою свідчать або про відсутність в особи однієї з передумов реалізації права на звернення до суду, або про недоцільність продовження розгляду справи, або ж про неможливість продовження такого розгляду. Укладення сторонами третейської угоди під час розгляду справи у суді не може свідчити про припинення або ж про відсутність однієї із передумов реалізації права на звернення до суду, адже саме право на звернення до суду вже реалізоване. Укладення під час розгляду справи між сторонами третейської угоди також не свідчить про недоцільність розгляду справи, адже такою дією сторони не усувають наявний між ними спір, позивач не відмовляється від права на судовий захист його вимоги, сторони декларують своє прагнення змінити суб'єкта, уповноваженого на розгляд та вирішення такого спору. Тому правова природа такої обставини як укладення сторонами під час розгляду справи в суді третейської угоди, визначає те, що її слід відносити до підстав залишення заяви без розгляду, а не закриття провадження у справі.

б. Суд зобов'язаний залишити заяву без розгляду з підстави передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, за таких умов: 1) заяву подано особою, яка не має цивільної процесуальної правоздатності (зокрема, а) є фізичною особою віком до 14 років; б) недієздатною особою; в) неповнолітньою особою віком від 14 до 18 років або особою, цивільна дієздатність якої обмежена, у випадку, коли такі особи звернулися зі заявою, яка виникає з відносин, у яких вони особистої участі не брали (зокрема, у справах щодо тих правочинів, у яких на їх вчинення потрібна згода батьків (усиновлювачів), піклувальників, у випадку відсутності такої згоди (схвалення) останніх, а також щодо тих правочинів, у яких на їх укладення законом вимагається письмова згада батьків (усиновлювачів), піклувальників); 2) цивільна процесуальна дієздатність відсутня саме у позивача чи заявника – фізичної особи; 3) обмеження дієздатності фізичної особи чи визнання її недієздатною належним чином підтверджено; 4) на момент вирішення питання про відкриття провадження у справі цивільна дієздатність, а, відповідно, і цивільно-процесуальна дієздатність відсутні в особи або ж їх обсяг обмежений.

У випадку звернення органу чи особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, розмежовано випадки коли, право на таке звернення взагалі не передбачено законом, та випадки, коли наявність підстави звернення в чужих інтересах таким учасником справи недостатньо обґрунтована. Відповідно до ч. 1 ст. 56 ЦПК України, органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, мають мати не лише право на таке звернення (підставою виникнення такого права є вказівка закону про можливість звернення до суду для захисту прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів у конкретно визначеному випадку, і саме це виступає передумовою реалізації права на звернення до суду), але й належно підтвердити фактичну наявність цих підстав, що становить умови реалізації ними права на звернення до суду. Тому в разі звернення такого учасника справи до суду у випадку, не передбаченому законом, тобто, за відсутності передумови реалізації такого права, суд зобов'язаний закрити провадження у справі, з огляду на те, що така вимога не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України). У тому випадку, коли закон передбачає таке право на звернення, але орган чи особа, передбачені ст. 56 ЦПК України, належно не підтвердили наявності підстави, суд повинен залишати заяву без розгляду у зв'язку з недотриманням зазначеними учасниками справи умов реалізації права на звернення до суду, однак, нині така обставина не охоплена змістом жодної із підстав, передбачених ст. 257 ЦПК України, зокрема, не входить вона і до п. 2 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, оскільки свідчить не про відсутність повноважень на ведення справи, а про недоведення наявності в конкретному випадку тих підстав, з якими закон пов'язує їх можливість звернення до суду для захисту прав, свобод та інтересів інших осіб.

Така підстава інституту залишення заяви без розгляду як подання заяви від імені заінтересованої особи особою, яка не має повноважень на ведення справи (п. 2 ч. 1 ст. 257 ЦПК України), має застосовуватися у таких випадках: а) подання позовної заяви від імені заінтересованої особи особою, яка взагалі не була наділена повноваженнями на ведення справи; б) звернення до суду в інтересах конкретної особи з позовною заявою органів та осіб, яким законом надано право звертатися до

суду в інтересах інших осіб, у випадках, передбачених законом, однак, без належного підтвердження наявності підстав для цього у конкретній справі; в) подання позовної заяви особами, які не можуть бути представниками взагалі чи в певній справі.

Відсутність у провадженні цього чи іншого суду тотожної справи запропоновано відносити до умов реалізації права на звернення до суду за судовим захистом, оскільки така обставина сигналізує про дотримання особою належного порядку звернення до суду, а наявність в провадженні цього чи іншого суду тотожної справи як обставини, що свідчить про порушення таких умов, може бути у майбутньому усунута, що надаватиме право особі на повторне звернення до суду за судовим захистом.

З метою недопущення можливості винесення двох рішень за одним і тим же позовом, необхідно передбачити серед умов реалізації права на звернення до суду за судовим захистом таку обставину як відсутність у провадженні третейського суду тотожної справи, що дозволить вимагати від позивача її дотримання, а в разі порушення – застосувати інститут залишення позовної заяви без розгляду. Тому запропоновано п. 4 ч. 1 ст. 257 ЦПК України викласти у такій редакції: «у провадженні цього чи іншого суду або ж у третейському суді є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав».

Виходячи зі стабільності цивільного процесу, логічності та послідовності вчинення процесуальних дій, їх відповідності меті та завданню конкретної стадії процесу, а також, враховуючи розумне співвідношення інститутів залишення заяви без руху та залишення заяви без розгляду, дія п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України поширюється лише на ті недоліки заяви, які хоча і виникли до відкриття провадження у справі, але про які не було відомо суду під час постановлення ухвали про відкриття провадження у справі. Інше тлумачення цього положення призведе до підміни інституту залишення заяви без руху інститутом залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, а в кінцевому результаті і до витіснення першого з цивільного процесуального права.

До обставин, які охоплюються підставою, передбаченою п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, належить: 1) недотримання позивачем (заявником) вимог щодо змісту

позовної заяви (заяви), які не могли бути виявлені при першому побіжному огляді через особливості цивільного спору; 2) несплата позивачем (заявником) у встановлений судом строк суми судового збору, сплата якого судом була відстрочена або розстрочена; 3) несплата судового збору в повному розмірі або його частини, що виник в результаті збільшення позивачем розміру позовних вимог; 4) несплата судового збору в повному розмірі або його частини у разі змінення позивачем позовних вимог, які були звільненні від слати судового збору, на інші, які відповідно до чинних приписів законодавства не належать до такої пільгової категорії; 5) несплата судового збору в повному розмірі або його частини особою, в чиїх інтересах до суду звернулись орган чи особа, які передбачені ст. 56 ЦПК України, що вимагає продовження розгляду справи після відмови таких суб'єктів від позову.

7. Можливість застосування інституту залишення заяви без розгляду у випадку повторної неявки позивача в судове засідання залежить від таких умов як: 1) належне повідомлення позивача про час та місце судового засідання; 2) повторна неявка позивача в судове засідання, яка включає в себе, такі складові як: неявка саме позивача, її двократний характер та саме в судове засідання; 3) ненадходження від позивача клопотання про розгляд справи за його відсутності, 4) а також відсутність поважних причин неявки.

При визначенні характеру причин відсутності позивача в судовому провадженні для застосування п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України суду слід враховувати такі фактори (чинники): 1) обставина, яка перешкоджає участі позивача в судовому засіданні, має об'єктивний та безумовний характер, тобто така причина його неявки постала поза волею чи прагненням позивача; 2) існування такої обставини підтверджується позивачем належними та допустимими засобами доказування; 3) наскільки виправданий ступінь зв'язку обставини, котрою позивач та (або) його представник обґрунтовують свою неявку, із неможливістю участі цих суб'єктів у конкретному судовому засіданні; 4) такі обставини спричиняють неможливість його участі в судовому засіданні безваріантною; 5) попередня поведінка позивача та (або) його представника у справі, складність справи, кількісні характеристика вже

проведених в справі судових засідань, загальна тривалість розгляду судом справи тощо.

Відмінність між відкликанням позовної заяви як підстави повернення заяви та відкликанням позовної заяви як підстави залишення заяви без розгляду полягає не лише у часових межах реалізації цих прав, але й в обсязі дій, які були вчинені до реалізації вищезазначених прав. Так, у першому випадку – у випадку відмови від порушення справи в суді – обсяг вчинених дій доволі незначний (адже у цьому випадку затрачаються ресурси лише позивача), у другому ж – у випадку відмови від продовження процесу у вже розпочатій справі – обсяг затрачених зусиль як з боку суду, так і сторін, зокрема відповідача, значно більший (зокрема, слід враховувати час та ресурси самого суду, які витрачаються на розгляд справи, затрачені як матеріальні, так і моральні ресурси відповідача, третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги та ін.).

Відкликання позовної заяви є диспозитивним правом позивача на відмову лише від розгляду його позовної заяви в конкретному судовому провадженні, зберігаючи при цьому за собою право матеріально-правової вимоги до відповідача та повторного звернення із нею до суду.

Відкликати позовну заяву може як позивач (заявник), так і треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. У випадку відкликання заяви органами або особами, яким законодавством надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, суд зобов'язаний відкласти розгляд справи та повідомити позивача про такі дії і лише у разі, якщо позивач не виявить бажання брати участь у судовому розгляді справи, залишати заяву без розгляду з цієї підстави.

Законодавство містить важелі впливу на поведінку позивача у разі реалізації ним такого права як відкликання позовної заяви після відкриття провадження у справі, зокрема до них належить втрата позивачем суми сплаченого судового збору, а також те, що строк позовної давності зменшиться на той час, який був затрачений на розгляд справи в суді, що завершилась постановлення ухвали про залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України.

Суть відкликання заяви як цивільно-процесуального інституту, що ґрунтується на диспозитивних засадах цивільного процесу, полягає у відзиві до відкриття провадження у справі особою тої заяви, що ініціює провадження у справі або ж у відмові від продовження провадження у вже відкритій справі, що не позбавляє особу можливості повторного звернення до суду з тотожною заявою, а тому може бути застосований на будь-якій стадії цивільного судочинства (йдеться про відкликання тої заяви, якою ініціюється провадження у справі на відповідній стадії цивільного процесу, а не від позову в цілому).

8. З аналізу п. 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України зроблено висновок, що підставою для залишення заяви без розгляду є не сам факт наявності угоди про передачу спору до третейського суду, а заперечення відповідача про розгляд справи в суді, у зв'язку з тим, що між позивачем і відповідачем існує домовленість, що у випадку виникнення спору між ними вони звернуться за його вирішенням до третейського суду, а не до суду загальної юрисдикції.

З об'єктивних причин підстава, передбачена п. 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, не може бути застосована судом ні під час розгляду справи в окремому провадженні, ні під час розгляду справи у наказному провадженні.

Часові межі заявлення відповідачем заперечень щодо розгляду справи в суді у зв'язку з наявністю між сторонами угоди про передачу спору на розгляд до третейського суду залежать від того, чи реалізовуватиме відповідач своє право на подання відзиву на позовну заяву: у випадку подання ним такої першої заяви по суті спору, заперечення мають бути подані до такої заяви, якщо ж ні – тоді не пізніше початку розгляду справи по суті.

Справа не може бути залишена без розгляду з підстави, передбаченої п. 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, під час її розгляду в апеляційному, касаційному провадженні чи перегляді судових рішень за нововиявленим або виключними обставинами, адже часові межі подання заперечень відповідачем проти розгляду справи у зв'язку з наявною угодою про передачу спору на розгляд до третейського суду обмежені, за загальним правилом, початком розгляду справи по суті, який здійснюється у суді першої інстанції.

Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, саме укладення сторонами угоду про передачу спору, який належить до юрисдикції загального суду, на вирішення суду іншої держави не є безумовним фактом, який зобов'язує суд автоматично залишити заяву без розгляду. Адже перед цим суд має з'ясувати чи така угода не суперечить закону або міжнародному договору України, є дійсною, не втратила чинність та може бути виконана. У випадку відсутності хоча б однієї зі зазначених умов застосування цієї підстави, суд має продовжити розгляд справи в суді загальної юрисдикції.

9. Залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, застосовується за сукупності таких умов: 1) неподання доказів саме позивачем; 2) неподання тих доказів, що витребувані судом та є необхідними для вирішення; 3) неподання зазначених доказів без поважних причин, що слід розуміти як: їх незазначення, їх непідтвердження або ж їх невизнання такими судом.

У випадку неподанням позивачем без поважних причин доказів, що витребувані судом, більш закономірним і виваженішим буде спочатку спробувати тимчасово вилучити в нього ці докази, і лише в разі, коли зробити цього не вдалося, залишити його позовну заяву без розгляду. Тому застосування п. 9 ч. 1 ст. 257 ЦПК України слід пов'язати саме з невиконанням позивачем ухвали про тимчасове вилучення у нього доказів для їх дослідження судом.

Невнесення позивачем у визначеним судом строк коштів для забезпечення судових витрат відповідача не пов'язано з умовами реалізації права на звернення до суду, а залишення заяви без розгляду в цьому випадку має радше каральний характер за невиконання позивачем покладеного на нього судом цивільно-процесуального обов'язку та має на меті прискання можливості допущення зловживань з боку позивача у цивільному процесі. Тому, з огляду на таку векторну спрямованість зазначеної підстави залишення заяви без розгляду, найоптимальнішим варіантом є віднесення можливості її застосування до дискреційних повноважень суду, що, водночас, дасть змогу вирішити питання і щодо врахування судом поважних причин невнесення позивачем коштів для забезпечення судових витрат відповідача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко І. С. Зловживання процесуальними правами у цивільному судочинстві: окремі питання. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 96–99.
2. Андрієнко І. С. Цивільний процес України: навчальний посібник-практикум для практичних занять та самостійної роботи. Одеса, ОДУВС, 2015. 172 с.
3. Андрушко А. В. Принцип диспозитивності цивільного процесуального права України : монографія. Х. : Консум, 2006. 172 с.
4. Антонюк О. І. Обсяг цивільної процесуальної дієздатності фізичної особи. *Університетські наукові записки*. 2011. № 4. С. 66–73.
5. Балюк М. І., Луспеник Д. Д. Практика застосування Цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях та відповідях): коментарії, рекомендації, пропозиції. Х. : Харків юридичний, 2008. 708 с.
6. Бичкова С. С. Окремі аспекти процесуального правонаступництва. *Право і безпека*. 2010. № 3 (35). С. 224–228.
7. Бичкова С. С. Подання позовної заяви та участь у цивільних справах як форма участі у позовному провадженні органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2010. № 3. С. 113–123.
8. Бичкова С. С. Примирення в цивільному судочинстві: поняття, ознаки, процесуальні форми. *Університетські наукові записки*. 2021. № 5 (83). С. 29–38.
9. Бичкова С. С. Процесуальне правонаступництво: поняття і передумови виникнення. *Вісник Академії митної служби України. Серія: «Право»*. 2010. № 2 (5). С. 102–107.
10. Бичкова С. С. Цивільна процесуальна дієздатність осіб, які беруть участь у справах позовного провадження. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С. 122–126.

11. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2011. 519 с.
12. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : монографія. К.: Атіка, 2011. 420 с.
13. Белоусов Ю. В. Некоторые вопросы рассмотрения дел особого производства по новому гражданскому процессуальному кодексу Украины *Тенденции развития гражданского процессуального права России* : сб. науч. статей Междун. науч.-практической конф. (Санкт-Петербург, 9-10 февр. 2007 г.). СПб. : Изд-во „Юридический центр Пресс”, 2008. С. 212–222.
14. Бобко В. Г. Судочинство у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2006. 22 с.
15. Боровська І. А. До питання розгляду справи про визнання фізичної особи недієздатною в контексті реформування цивільного процесуального законодавства України. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 2. С. 38–43.
16. Бортнік О. Г. Мiroва угода на стадіях перегляду судових рішень. *Форум права*. 2009. № 2. С. 63–69. URL : <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2023).
17. Братель О. Категорії «позов» і «позовна заява» як складові цивільних процесуальних юридичних фактів. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 4–12.
18. Валах В. В. Доктринальне та правозастосовче визначення підстав процесуального правонаступництва. *Право і суспільство*. 2015. № 6. Частина 2. С. 53–57.
19. Васильєв С. В. Енциклопедія цивільного судочинства: основні інститути та теоретичні засади. Київ: Алерта, 2021. 658 с.
20. Васильєв С. В. Цивільний процес України : навчальний посібник. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 344 с.

21. Веливис С. И. Некоторые вопросы оставления иска без рассмотрения. *Правоведения*. 1966. № 4. С. 69–75.
22. Веливис С. И. Оставление судом первой инстанции гражданского дела без рассмотрения : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.712. Москва, 1971. 22 с.
23. Веливис С. И. Оставление судом первой инстанции гражданского дела без рассмотрения : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.712. Москва, 1971. 393 с.
24. Верба О. Б. Особливості визнання судом мирової угоди на стадії виконавчого провадження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 3. С. 102–114.
25. Воробель У. Б. Відкликання апеляційної скарги та залишення її без розгляду: проблемні аспекти їх співвідношення цивільно-процесуальних інститутів. *Право України*. 2015. № 3. С. 159–168.
26. Воробель У. Договір про передачу спору на вирішення до третейського суду як підстава залишення заяви без розгляду. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 5. С. 57–61.
27. Воробель У. Б. Закінчення наказного провадження без ухвалення судового рішення по суті заявлених вимог. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 115–120. URL : http://www.lsej.org.ua/4_2022/24.pdf (дата звернення: 01.05.2023).
28. Воробель У. Б. Залишення позивачем судового засідання як підстава залишення заяви без розгляду. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2010. Вип. 4. С. 140–152.
29. Воробель У. Б. Застосування інституту залишення заяви без розгляду на стадії апеляційного перегляду судових рішень. *Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право"*. 2012. № 2 (6). С. 1–21. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12vuerpsr.pdf> (дата звернення: 01.05.2023).
30. Воробель У. Б. Застосування окремих підстав залишення позову без розгляду: шляхи вдосконалення. *Юриспруденція (теорія і практика)*. 2011. № 9. С. 45–52.

31. Воробель У. Б. Інститут відкликання позовної заяви в цивільному процесі України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2011. Вип. 3. С. 21–34.

32. Воробель У. Інститут закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення рішення по суті справи (історичний аспект). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2009. Випуск 48. С. 128–136.

33. Воробель У. Б. Наслідки залишення зали судового засідання позивачем (на матеріалах судової практики). *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.)* : зб. тез доп. на міжнар. наук.–практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту, Харків, 22 листоп. 2019 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 90–92.

34. Воробель У. Б. Поважність причин неявки позивача в судове засідання як кваліфікуюча ознака залишення позовної заяви без розгляду: *de lege lata i de lege ferenda*. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 157. С. 74–92.

35. Воробель У. Б. Повернення судового збору у зв'язку із закриттям провадження у цивільній справі. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. Том 3. № 95. С. 192–212.

36. Воробель У. Б. Повернення судового збору у зв'язку із залишенням заяви без розгляду в цивільному судочинстві України. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 2 (12). С. 46–56.

37. Воробель У. Б. Подання заяви від імені заінтересованої особи особою, яка не має повноважень на ведення справи в цивільному процесі. *Цивілістична процесуальна думка: збірник наукових статей*; за заг. ред. Фурси С. Я. К.: ПАЛИВОДА А.В., 2012. С. 141–153.

38. Воробель У. Правова природа інституту закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення рішення. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 2. С. 80–84.

39. Воробель У. Б. Правовий механізм повернення судового збору у разі завершення розгляду без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 3 (13). С. 57–66.

40. Воробель У. Б. Правові наслідки недотримання форми та змісту позовної заяви в цивільному процесі. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 1 (10). С. 1–8. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/> (дата звернення: 01.05.2023).

41. Воробель У. Б. Правові позиції Верховного Суду щодо визначення наслідків неявки позивача в підготовче засідання в цивільному судочинстві України. *Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці*. Випуск 20. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. С. 183–184.

42. Воробель У. Б. Проблеми тлумачення категорії «належне повідомлення» в цивільному судочинстві науково-практичному семінарі. *Проблеми приватного права в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу* : збірник матеріалів науково-практичного семінару (м. Львів, 4 жовтня 2019 року). За заг. ред. І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів, «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2019. С. 28–32.

43. Воробель У. Б. Процедурні особливості залишення заяви без розгляду у зв'язку з повторною неявкою позивача. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 1 (9). С. 73–93. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/18> (дата звернення: 01.05.2023).

44. Воробель У. Б. Процесуальні наслідки відмови вступу правонаступника в цивільну справу. *Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції* : збірник наукових праць / за заг. ред. Ю. В. Білоусова ; НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, Хмельницький університет управління та права. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2015. С. 520–524.

45. Воробель У. Б. Процесуальні наслідки неявки позивача в підготовче засідання в цивільному судочинстві України. *Імплементція міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України* : збірник матеріалів III науково-практичного круглого столу (м. Київ, 14 травня 2020 р.) / наук. ред. Бобрик В. І. К.: Електрон. текст. дані. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. С. 56–61.

46. Воробель У. Б. Умови застосування інституту залишення заяви без розгляду у випадку повторної неявки позивача в судове засідання. *Юридична Україна*. 2020. № 5. С. 26–27.
47. Гаврік Р. Виключність як властивість рішення суду в цивільній справі, що набрало законної сили. *Юридична Україна*. 2010. № 6. С. 74–81.
48. Гаврік Р. О. До питання про законну силу рішення третейського суду. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3 (47). С. 185–190.
49. Гарієвська М. Б. Проблемні питання визнання мирової угоди в Україні та Німеччині. *Приватне право і підприємництво*. 2011. Вип. 10. С. 207–209.
50. Гетманцев О. В. Процесуальні засоби захисту відповідача проти позову в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 1999. Вип. 55. С. 54–58.
51. Голубєва Н. Ю. Зловживання цивільними процесуальними правами: новели ЦПК. *Новели цивільного процесуального кодексу України: матеріали "круглого столу"* (м. Одеса, 26 берез. 2018 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої; Національний університет "Одеська юридична академія". Одеса : Фенікс, 2018. С. 3–9.
52. Гражданский процесс : учебник / под ред. В. В. Комарова. Х. : ООО «Одиссей», 2001. 704 с.
53. Гражданский процесс Украины / под ред. Ю. С. Червоного. К. : Истина, 2006. 400 с.
54. Гузь Л. Є. Цивільний процесуальний кодекс України. Судово-практичний коментар для суду першої інстанції. Київ: Алерта, 2022. 1028 с.
55. Гуйван П. Д. Процесуально-правові та матеріально-правові чинники права на позов. *Правові новели*. 2018. № 6. С. 23–28.
56. Гусаров К. В. Проблемы гражданской процессуальной правосубъектности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харьков, 2000. 201 с.
57. Гусаров К. Функціональні повноваження суду в стадії розгляду цивільної справи та проблеми заочного рішення. *Українське право*. 2004. № 1. С. 136–142.

58. Гусаров К. В. Цивільна процесуальна правосуб'єктність сторін та третіх осіб. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 2–3 (28–29). С. 54–69.
59. Дацко Ю. С. Правовий статус органів місцевого самоврядування у цивільному процесі. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 3 (16). С. 1–7.
60. Дмитрієв С. М. Поняття й елементи цивільного процесуального статусу заявника в справах окремого провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 231–241.
61. Долинська М. С. Медіація як одна із функцій українського нотаріального процесу. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 74–77.
62. Долинська М.С. Мирова угода сторін при розгляді земельних спорів в порядку цивільного судочинства України: актуальні аспекти правового регулювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2023. Вип. 3. С. 157–164.
63. Долинська М. С. Правове значення результатів, досягнутих у процесі медіації, до закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві за участю фермерських господарств. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 197–200.
64. Дубенко О. І., Гордуз О. А. Особливості звернення до суду за захистом порушеного права. *Правові новели*. 2019. № 7. С. 34–40.
65. Дунас Т. О. Порядок реалізації прокурором права на позов в цивільному процесі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2009. № 841. С. 162–167.
66. Ізарова І. Етапи судового розгляду цивільної справи у суді першої інстанції: теоретико-прикладний аналіз. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 4 (98). С. 55–57.
67. Іліопол І. М. Апеляційне провадження в цивільному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. 250 с.
68. Іліопол І. М. Повноваження суду апеляційної інстанції за цивільним процесуальним законодавством України. *Вісник Чернівецького факультету*

Національного університету «Одеська юридична академія». 2019. Випуск 3. С. 100–113.

69. Карнаух Т. М, Ханик-Посполітак Р. Ю. Цивільне процесуальне право України : навчальний посібник. К. : Юстиніан, 2011. 400 с.

70. Кашперська Т. Ц. Окреме провадження у справах про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2015. 194 с.

71. Колядіна Н. Г. Повернення позовної заяви як процесуальний інститут, покликаний встановити рівновагу між зловживанням правом на позов та його реалізацією. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Випуск 36. Том 1. С. 94–99.

72. Кондрат'єва Л. А. Цивільна процесуальна правоздатність неповнолітніх осіб. *Судова апеляція*. 2007. № 3 (8). С. 53–59.

73. Кондрат'єва Л. А., Пацурківська С. А. Правова природа інституту мирової угоди. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2009. Вип. 518. С. 85–89.

74. Кондрат'єва Л. А, Прокопюк А. Л. Судові витрати в цивільному процесі. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2011. Вип. 597. С. 74–78.

75. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

76. Короєд С. Відсутність предмета спору як нова підстава закриття провадження в цивільній справі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9 (295). С. 37–42.

77. Короєд С. О. Інститут залишення заяви без розгляду за новим Цивільним процесуальним кодексом України: форми реалізації та підстави застосування залежно від виду заяви. *Судова апеляція*. 2018. № 4 (53). С. 69–79.

78. Короєд С. О. Предмет спору, предмет позову, предмет судового розгляду, зміст позовних вимог, вимоги позивача: співвідношення процесуальних понять за

проектом нової редакції ЦПК України в контексті їх уніфікованого розуміння. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2017. Випуск 77. С. 101–112.

79. Короєд С. О. Проблеми реалізації інституту мирової угоди в цивільному (господарському) судочинстві на стадії її затвердження судом. *Держава і право. Серія: юридичні і політичні науки*. 2022. Випуск 91. С. 52–66.

80. Короєд С. О. Характеристика підстав застосування інституту повернення заяви (скарги, клопотання) в цивільному судочинстві України. *Судова апеляція*. 2019. № 2 (55). С. 122–131.

81. Короєд С. О. Юридична (матеріально-правова) заінтересованість позивача як передумова надання йому судового захисту цивільних прав. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2018. Випуск 80. С. 85–93.

82. Короєд С. О. Юридична (матеріально-правова) заінтересованість позивача як передумова надання йому судового захисту цивільних прав. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*. 2018. № 6 (18). С. 60–63.

83. Костяшкін І. О. Особливості захисту сімейних прав та інтересів учасників сімейних відносин в окремому провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. С. 84–87.

84. Коханська М. Л. Ефективність процесуальних засобів захисту права у цивільному судочинстві України: окремі аспекти розвитку. *Порівняльне аналітичне право*. 2018. № 2. С. 92–95. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/2_2018.pdf (дата звернення: 01.05.2023).

85. Кравчук В. М., Угриновська О. І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. К. : Істина, 2006. 944 с.

86. Кравчук В. М., Угриновська О. І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. 2-ге вид., перероб. і доп. Х. : Фактор, 2010. 800 с.

87. Крушельницька Г. Л. Закриття провадження у цивільній справі у зв'язку з відсутністю предмета спору. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. Вип. 83. С. 84–91.

88. Куницький Є. В. Мирова угода як форма примирення сторін у цивільному процесі. *Право і суспільство*. 2020. № 3. С. 68–73.
89. Курс цивільного процесу: підручник / під ред. В. В. Комарова. Х. : Право, 2011. 1352 с.
90. Кучер Т. М. Умови звернення до суду за захистом як невід’ємні елементи в реалізації права на судовий захист. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 4. С. 121–125.
91. Кучерова М. Медіаційна та мирова угода при врегулюванні земельних спорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 83–87.
92. Лабань О. О. Захист прав та інтересів відповідача у цивільному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Хмельницький, 2020. 213 с.
93. Лабань О. О. Мирова угода як спеціальний засіб захисту прав та інтересів відповідача. *Юридичний бюлетень*. 2019. Випуск 10. С. 67–73.
94. Лемик Р. Я. Спеціальні права сторін у цивільному процесі України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Випуск 69. С. 99–110.
95. Лемик Р. Я. Завдання та правові підстави участі органів місцевого самоврядування у цивільному процесі в інтересах інших осіб. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2022. Випуск 75. С. 101–110.
96. Лисак О.О., Притика Ю.Д. Порівняльна характеристика медіації та врегулювання спору за участі судді в цивільному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 103–105.
97. Ломоносова О. Захист прав відповідача в цивільному судочинстві. *Збірник наукових праць Львівського державного інституту новітніх технологій та управління імені В’ячеслава Чорновола. Серія «Юридичні науки»*. 2010. Вип. 4. С. 181–192.
98. Лужанський А. В. Об’єднання громадян як суб’єкти звернення у цивільному процесі України. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 1 (101). С. 44–48.

99. Лузан Т. Л. Встановлення фактів, що мають юридичне значення в сімейних відносинах, в окремому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2017. 274 с.

100. Луспеник Д. Застосування новел ЦК і ЦПК України в судовій практиці. Серія «Судова практика». Харків : Харків юридичний, 2005. 432 с.

101. Луспеник Д. Д. Зловживання процесуальними правами: законодавча регламентація, способи виявлення та шляхи протидії. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. № 6. С. 150–171.

102. Луспеник Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції. Харків: Харків юридичний, 2006. 480 с.

103. Луспеник Д. Д. Самоконтроль суду першої інстанції у цивільному процесі: правова регламентація та потреба удосконалення і розширення. *Судова апеляція*. 2009. № 3 (16). С. 58–66.

104. Луспеник Д. Д., Сакара Н. Ю. Інститут закриття провадження у справі у ЦПК урегульовано належним чином. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/194610-institut-zakrittuya-provadzheniya-u-spravi-u-tspk-uregulovano-nalezhnim-chinom> (дата звернення: 01.05.2023).

105. Мамницький В. Ю. Інститут залишення позову без розгляду на сучасному етапі розвитку цивільного процесуального законодавства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. Випуск 4. Том 1. С. 69–75.

106. Масюк В. Правові та фактичні презумпції в цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 2. С. 73–75.

107. Мелех Л. В. Окремі питання медіації у господарському судочинстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2020. Том 7. № 2. С. 209–215.

108. Мелех Л. В. Форми закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення рішення по суті справи: історико-правовий аспект. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Том 3. №. 99. С. 197–208.

109. Миколаєць В. Право на пред'явлення групового позову у цивільному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 6. С. 35–38.

110. Микуляк П. П. Класифікація самоконтрольних повноважень суду першої інстанції в цивільному процесі за часом їх реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету внутрішніх справ. Серія: Право*. 2020. Випуск 60. С. 49–52.

111. Микуляк П. Підстави самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі. *Юридичний вісник*. 2020. №. 1. С. 218–224.

112. Миронова Г. А. Реформування інституту недієздатності в Україні. *Приватне право і підприємництво*. 2018. Вип. 18. С. 79–84.

113. Мірошниченко Ю. Спир безкінечного розгляду. *Закон і бізнес. Суддівські проблеми*. № 15 (1002). 09.04-15.04.2011. URL: http://zib.com.ua/ua/1868-spir_bezkinechnogo_rozglyadu.html (дата звернення: 01.05.2023).

114. Мосьондз С. О., Труш І. В. Оптимальні інструменти досягнення мети цивільного судочинства. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 29. С. 4–9.

115. Навроцька В. В. Процесуальне правонаступництво при розгляді цивільного позову у кримінальній справі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2010. Вип. 1. С. 405–411.

116. Навроцька Ю. В., Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б. Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник (у схемах і таблицях) / за заг. ред. Ю. В. Навроцької. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 388 с.

117. Навроцька Ю. В., Воробель У. Б. Медіаційна угода vs мирова угода в цивільному судочинстві. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 65–73.

118. Наталія Михайленко проти України (*Nataliya Mikhaylenko v. Ukraine*): Рішення Європейського суду з прав людини у справі від 30.05.2013 р. (заява № 49069/11). URL: <https://precedent.in.ua/2016/04/08/nataliya-myhajlenko-proty-ukrayiny-rish/> (дата звернення: 01.05.2023).

119. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 6-те вид., перероб. і допов./ за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2019. Т. II. 1048 с.

120. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 840 с.

121. Науково-практичний коментар «Цивільного процесуального кодексу України». Станом на 01.01.2012 р. / За заг. ред. В. В. Богатиря. Київ : «Видавничий дім «Професіонал», 2012. 752 с.

122. Неклеса Ю. В. Перспективи розвитку принципів диспозитивності і змагальності цивільного процесуального права України. *Форум права*. 2010. № 4. С. 667–672. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_4_106 (дата звернення: 01.05.2023).

123. Неклеса Ю. В. Перспективи розвитку принципів диспозитивності і змагальності цивільного процесуального права. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. № 3. С. 74–77.

124. Неклеса Ю. В. Принцип диспозитивності цивільного процесуального права: проблеми дефініції. *Форум права*. 2010. № 3. С. 305–311. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_3_44 (дата звернення: 01.05.2023).

125. Немеш П. Ф. Правове обґрунтування позову в цивільному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Випуск 50. Том 1. С. 95–98.

126. Немеш П. Ф. Судовий контроль за укладенням мирової угоди законним представником у цивільному процесі (аналіз судової практики). *Адвокат*. 2012. № 5 (140). С. 18–20.

127. Нижний А. В. Спів про право у цивільному процесуальному законодавстві та судовій практиці. *Вісник Верховного Суду України*. 2015. № 3 (175). С. 26–34.

128. Німак М. О. Окреме провадження у справах, що виникають із шлюбних правовідносин: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2012. 221 с.

129. Німак М. О. Провадження у справах про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2010. № 2. С. 97–107.

130. Олійник А. Запобігання зловживанню цивільними процесуальними правами: питання теорії та практики. *Юридична Україна*. 2013. № 7. С. 83–91.

131. Петренко Н. О. Позов та позовна заява в господарському судочинстві. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2018. Том 23. Випуск 2 (33). С. 71–77.

132. Піляк Н. І. Захист прав малолітніх і неповнолітніх осіб при здійсненні правосуддя у цивільних справах : дис. ... доктора філософії : 081. Київ. 2021. 229 с.

133. Позовне провадження : монографія / В. В. Комаров, Д. Д. Луспеник, П. І. Радченко та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Х. : Право, 2011. 522 с.

134. Позубенко І. Закриття справи і залишення заяви без розгляду. *Радянське право*. 1975. № 5. С. 50–53.

135. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21 листопада 2018 року у справі № 757/43355/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78977475> (дата звернення: 01.05.2023).

136. Постанова Вінницького апеляційного суду від 03 листопада 2020 року у справі № 125/191/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92700776> (дата звернення: 01.05.2023).

137. Постанова Вінницького апеляційного суду від 12 травня 2022 року у справі № 130/2956/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104273287> (дата звернення: 01.05.2023).

138. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 26 вересня 2018 року у справі № 148/312/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76945195> (дата звернення: 01.05.2023).

139. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 10 квітня 2019 року у справі № 456/847/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81328756> (дата звернення: 01.05.2023).

140. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 22 травня 2019 року у справі № 640/7778/18. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/82034564> (дата звернення: 01.05.2023).

141. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 05 лютого 2020 року у справі № 761/17393/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/87703132> (дата звернення: 01.05.2023).

142. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 09 вересня 2020 року у справі № 750/1658/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/91680584> (дата звернення: 01.05.2023).

143. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 13 січня 2021 року у справі № 1519/2-4031/11. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/94297011> (дата звернення: 01.05.2023).

144. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 01 березня 2021 року у справі № 372/977/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/95213385> (дата звернення: 01.05.2023).

145. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 11 серпня 2021 року у справі № 753/5516/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/98971545> (дата звернення: 01.05.2023).

146. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 31 серпня 2021 року у справі № 570/5535/17. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/99297893> (дата звернення: 01.05.2023).

147. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 11 січня 2022 року у справі № 449/1290/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/102551172> (дата звернення: 01.05.2023).

148. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 26 квітня 2022 року у справі № 757/13350/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/104113128> (дата звернення: 01.05.2023).

149. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 09 травня 2022 року у справі № 324/439/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/110910008> (дата звернення: 01.05.2023).

150. Постанова Київського апеляційного суду від 22 квітня 2022 року у справі № 759/11040/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104054139> (дата звернення: 01.05.2023).

151. Постанова Львівського апеляційного суду від 22 червня 2021 року у справі № 1305/1516/12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97827072> (дата звернення: 01.05.2023).

152. Постанова Миколаївського апеляційного суду від 24 липня 2020 року у справі № 490/2988/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90584009#> (дата звернення: 01.05.2023).

153. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду 14 червня 2021 року у справі № 760/32455/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97771626> (дата звернення: 01.05.2023).

154. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду 20 вересня 2021 року у справі № 638/3792/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99861085> (дата звернення: 01.05.2023).

155. Постанова Одеського апеляційного суду від 16 липня 2019 року у справі № 514/139/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83281274> (дата звернення: 01.05.2023).

156. Постанова Полтавського апеляційного суду від 17 липня 2019 року у справі № 524/1646/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83200521> (дата звернення: 01.05.2023).

157. Постанова Полтавського апеляційного суду від 12 січня 2023 року у справі № 536/1744/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108452538> (дата звернення: 01.05.2023).

158. Притика Д. М., Тітов М. І., Щербина В. С. Арбітражний процес. Харків, 2001. 230 с.

159. Притуляк В. М. Зловживання позивачем правом на залишення заяви без розгляду, передбаченим ч. 5 п.1 ст. 207 ЦПК України. *Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії*: матеріали круглого столу (м. Одеса,

27 листопада 2015 року) / укладачі І. В. Андронов, Н. В. Волкова, Р. Ф. Гонгало. Одеса : Фенікс, 2015. С. 83–86.

160. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 2. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 8 (108). С. 3–12.

161. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 5. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 7 (107). С. 4–8.

162. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#n205> (дата звернення: 01.05.2023).

163. Про судовий збір : Закон України № 3674-VI від 08 липня 2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

164. Про третейські суди : Закон України від 11 травня 2004 року № 1701-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

165. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. професора В. В. Комарова. Х. : Харків юридичний, 2008. 928 с.

166. Пуль С. І. Особливості класифікації позовів у цивільному судочинстві. *Право і Безпека*. 2015. № 4. С. 126–132.

167. Пушкар Є. До питання про закриття провадження в цивільних справах. *Радянське право*. 1968. № 2. С. 31–35.

168. Пушкарь Е. Г. Исковое производство в советском гражданском процессе (Процессуальные последствия возбуждения дел). Львов : Вища школа, 1978. 199 с.

169. Пушкар Е. Г. Конституционное право на судебную защиту (гражданско-процессуальный аспект). Львов : Изд-во при Львов. ун-те «Вища школа», 1982. 216 с.

170. Пушкарь Е. Г. Окончание гражданских дел без вынесения судебного решения в исковом производстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. № 712. Харьков, 1968. 19 с.

171. Пушкарь Е. Г. Окончание гражданских дел без вынесения судебного решения в исковом производстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. № 712. Харьков, 1968. 280 с.

172. Пушкар Е. Отказ от заявленного иска. *Советская юстиция*. 1972. № 21. С. 10–12.

173. Резникова М. О., Мерцалов М. Ю. Процесуальні особливості поновлення цивільної дієздатності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 116–119. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/524023.pdf> (дата звернення: 01.05.2023).

174. Рогач О. Я. Зловживання позивачем процесуальним правом при використанні правових механізмів, передбачених ст. 207 Цивільного процесуального кодексу України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-1. С. 148–150. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/09/3-1_2013.pdf (дата звернення: 01.05.2023).

175. Рожик Ю. С. Передумови звернення до суду органів місцевого самоврядування із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб. *Адвокат*. 2010. № 7 (118). С. 29–33.

176. Ряшко В. І. Логіка : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 328 с.

177. Сакара Н. Ю. Зміст та правова природа юридичного спору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Вип. 46. Том 1. С. 63–68.

178. Сакара Н. Ю. Проблема юридичної заінтересованості та її значення в забезпеченні права на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві. *Проблеми законності*. 2008. Вип. 99. С. 163–170.

179. Сапунков В. Й. Участь у процесі органі та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (науково-практичний коментар статей 45 і 46 нового ЦПК України). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 9 (35). С. 36–46.

180. Світлична Г. О. Надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності в порядку цивільного судочинства. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 4 (92). С. 35–41.

181. Світлична Г. О. Новели інституту представництва в цивільному судочинстві: проблеми теорії та правозастосування. *Актуальні питання цивільного та господарського права*. 2007. № 1 (2). С. 41–47.

182. Сенік С. В. Відмова у відкритті провадження у цивільній справі. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2011. Випуск 53. С. 218–224.

183. Сенік С. Особливості постановлення ухвали про затвердження мирової угоди в цивільній справі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 42–47.

184. Сенік С. В. Спеціальні права сторін щодо позову у цивільному процесі: проблеми та перспективи. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2011. № 7 (81). С. 40–46.

185. Сенік С. В. Цивільне судочинство як форма здійснення правосуддя у цивільних справах. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 80–90. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/16.pdf> (дата звернення: 01.05.2023).

186. Сенік С. В., Лемик Р. Я. Цивільне процесуальне право : навчальний посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 424 с.

187. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

188. Снідевич О. С. Зміна позову у цивільних справах, що виникають із земельних правовідносин. *Університетські наукові записки*. 2006. № 1 (17). С. 113–118.

189. Соколянський Д. В. Мирова угода сторін у цивільному судочинстві України: постановка проблеми. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 66. С. 348–353.

190. Стопченко К. О. Передумови реалізації права на подання до суду позовної заяви про оспорювання батьківства (материнство). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. Випуск 1. Том 1. С. 84–87.

191. Теліпко В. Е. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. Станом на 01.11.2010 р. / За ред. Ю. Д. Притики. К. : Цент учбової літератури, 2011. 696 с.

192. Тертишніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар. Харків : Видавець ФО-П Вапнярчук Н. М., 2007. 584 с.

193. Тимошевська І. П. Принцип диспозитивності та участь в цивільному процесі органів і осіб, яким законом надано право захищати інтереси інших осіб. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право.* 2009. № 841. С. 93–99.

194. Тимошевська І. П. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини в цивільному процесі. *Проблеми законності.* 2009. № 106. С. 182–189.

195. Тимошевська І. Фізичні та юридичні особи, що звертаються до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб у цивільному процесі. *Право України.* 2021. № 5. С. 203–214

196. Тимченко Г. П. Розпорядчі права сторін у судовому процесі: деякі аспекти проблеми. *Часопис Київського університету права.* 2010. № 1. С. 156–164.

197. Ткаченко М. О. Зміст, форма мирової угоди, заяви сторін і ухвали суду про її затвердження та виправлення їх недоліків: питання законодавчої регламентації. *Судова апеляція.* 2019. № 1 (54). С. 117–124.

198. Трач О. М. Повноваження суду щодо розгляду цивільних справ в порядку наказного провадження: проблемні аспекти реалізації. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020 р.); [редкол.: О. В. Щербанюк (голова), Л. Г. Бзова (відпов. секр.) та ін.]. Київ : Видавництво ВАІТЕ, 2020. С. 274–277.

199. Тріпільський Г. Я. Особливості мирової угоди у цивільному процесі. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* 2019. Випуск 4. С. 132–142.

200. Устюшенко С. Е. Підстави та процесуальний порядок забезпечення судових витрат у цивільному судочинстві : *Правове життя сучасної України* : у 2 т. :

матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : ВД «Гельветика», 2019. Т. 2. С. 629–632.

201. Ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 17 січня 2022 року у справі № 200/3655/19. URL : <https://reustr.court.gov.ua/Review/104269123#> (дата звернення: 01.05.2023).

202. Ухвала Барського районного суду Вінницької області від 28 листопада 2019 року у справі № 125/191/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/85977344> (дата звернення: 01.05.2023).

203. Ухвала Барського районного суду Вінницької області від 01 вересня 2020 року у справі № 125/191/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/91266704> (дата звернення: 01.05.2023).

204. Ухвала Березівського районного суду Одеської області від 29 травня 2007 року у справі № 2-о-24. URL: <http://www.reustr.court.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2023).

205. Ухвала Ватутінського міського суду Черкаської області від 07 грудня 2022 року у справі № 705/2159/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/107752046> (дата звернення: 01.05.2023).

206. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2018 року № 183/1345/14. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/78534723> (дата звернення: 01.05.2023).

207. Ухвала Волинського апеляційного суду від 27 січня 2021 року у справі № 159/5783/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/94430063> (дата звернення: 01.05.2023).

208. Ухвала Воловецького районного суду Закарпатської області від 08 грудня 2020 року у справі № 302/1019/17. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/93384062> (дата звернення: 01.05.2023).

209. Ухвала Воловецького районного суду Закарпатської області від 29 січня 2021 року у справі № 302/1019/17. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/94494138#> (дата звернення: 01.05.2023).

210. Ухвала Голопристанський районний суд Херсонської області від 16 лютого 2022 року у справі № 654/752/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/103327116> (дата звернення: 01.05.2023).

211. Ухвала Голосіївський районний суд міста Києва від 10 вересня 2021 року у справі № 752/17802/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/99523158> (дата звернення: 01.05.2023).

212. Ухвала Дніпровського апеляційного суду 05 квітня 2021 року у справі № 204/3281/16-ц. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/96307325#> (дата звернення: 01.05.2023).

213. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 06 грудня 2022 року у справі № 205/6039/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/107988480> (дата звернення: 01.05.2023).

214. Ухвала Довгинцівського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 08 червня 2021 року у справі № 211/3884/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/97481875> (дата звернення: 01.05.2023).

215. Ухвала Ємільчинського районного суду Житомирської області від 13 травня 2018 року у справі № 277/1214/18. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/78520733> (дата звернення: 01.05.2023).

216. Ухвала Жовтневого районного суду міста Запоріжжя від 17 квітня 2019 року у справі № 331/6776/18. URL : <https://reustr.court.gov.ua/Review/81350382> (дата звернення: 01.05.2023).

217. Ухвала Заводського районного суду міста Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 23 грудня 2021 року у справі № 208/8232/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/102292743> (дата звернення: 01.05.2023).

218. Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 28 грудня 2021 у справі № 344/17073/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/102256626> (дата звернення: 01.05.2023).

219. Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 18 травня 2020 року у справі № 161/14991/18-ц. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/89372490> (дата звернення: 01.05.2023).

220. Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 11 грудня 2018 року у справі № 761/8568/17. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/78977735> (дата звернення: 01.05.2023).

221. Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 25 березня 2022 року у справі № 318/131/18. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/103930750> (дата звернення: 01.05.2023).

222. Ухвала Київського апеляційного суду від 16 лютого 2021 року у справі № 760/3624/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/94921915> (дата звернення: 01.05.2023).

223. Ухвала Київського районного суду м. Одеси від 18 жовтня 2021 року у справі № 947/12548/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/100387709> (дата звернення: 01.05.2023).

224. Ухвала Київського районного суду м. Одеси від 22 листопада 2021 року у справі № 947/12548/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/101320742#> (дата звернення: 01.05.2023).

225. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 13 червня 2019 року у справі № 640/3062/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/82399333> (дата звернення: 01.05.2023).

226. Ухвала Ковпаківського районного суду м. Суми від 05 липня 2022 року у справі № 592/2057/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/105089064> (дата звернення: 01.05.2023).

227. Ухвала Комінтернівського районного суду Одеської області від 03 березня 2020 року у справі № 504/3738/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/88480428> (дата звернення: 01.05.2023).

228. Ухвала Котовського міськрайонного суду Одеської області від 09 лютого 2022 року у справі № 505/322/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/103105529> (дата звернення: 01.05.2023).

229. Ухвала Красилівського районного суду Хмельницької області від 22 березня 2021 року у справі № 677/1892/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/95699126> (дата звернення: 01.05.2023).

230. Ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 12 жовтня 2020 року у справі № 204/6255/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/92128267#> (дата звернення: 01.05.2023).

231. Ухвала Ленінський районний суд м. Дніпропетровська від 18 липня 2022 року у справі № 205/3078/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/105310066> (дата звернення: 01.05.2023).

232. Ухвала Мостиського районного суду Львівської області від 14 грудня 2022 року у справі № 448/333/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/107863736#> (дата звернення: 01.05.2023).

233. Ухвала Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області від 06 листопада 2018 року у справі № 285/2741/18. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/77637008> (дата звернення: 01.05.2023).

234. Ухвала Придніпровського районного суду м. Черкаси від 19 травня 2022 року у справі № 711/5564/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/104409483> (дата звернення: 01.05.2023).

235. Ухвала Приморського районного суду міста Одеси у справі від 06 липня 2020 року у справі № 522/9142/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/90274021> (дата звернення: 01.05.2023).

236. Ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 22 лютого 2021 року у справі № 522/2772/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/95052043> (дата звернення: 01.05.2023).

237. Ухвала Рогатинського районного суду Івано-Франківської області від 04 жовтня 2021 у справі № 349/160/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/100575625> (дата звернення: 01.05.2023).

238. Ухвала Солом'янського районного суду міста Києва від 15 липня 2022 у справі № 760/2502/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/105258595> (дата звернення: 01.05.2023).

239. Ухвала Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 21 лютого 2023 року у справі № 705/2060/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/109119276#> (дата звернення: 01.05.2023).

240. Ухвала Фрунзенського районного суду м. Харкова від 17 квітня 2019 року у справі № 645/1279/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81294040> (дата звернення: 01.05.2023).

241. Ухвала Харківського апеляційного суду від 10 січня 2022 року у справі № 953/12942/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102475242> (дата звернення: 01.05.2023).

242. Ухвала Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 18 квітня 2019 року у справі № 336/5635/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81245711> (дата звернення: 01.05.2023).

243. Харитонов Є. О. Цивільний процес України : навчальний посібник. Київ: Істина. 2012. 472 с.

244. Хоменко І. В. Логіка для юристів : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 224 с.

245. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

246. Цивільний процес : навчальний посібник / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. / За ред. Ю. В. Білоусова. К. : Прецедент, 2005. 172 с.

247. Цивільний процес : навч. посіб. / [О. Г. Бортнік, О. Л. Зайцев, В. А. Кройтор та ін.] ; за заг. ред. проф. В. А. Кройтора ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 336 с.

248. Цивільний процес України: академічний курс : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. С. Я. Фурси. К. : Видавець Фурса С. Я. ; КНТ, 2009. 848 с. Серія «Процесуальні науки».

249. Цивільний процес України : підручник / за заг. ред. Р. М. Мінченко. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 720 с.

250. Цивільний процес України : підручник за загальною ред. д.ю.н., доцента М. М. Ясинка. К. : Алерта, 2014. 744 с.

251. Цивільний процес України: підручник / кол. авторів; за ред. В. О. Кучера. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 768 с.

252. Цивільний процес України : підручник. Харків : Одіссей, 2012. 496 с.

253. Цивільне процесуальне право України: підручник / В. М. Коссака, Р. Я. Лемик, Ю. Н. Навроцька, С. В. Сенік ; за заг. ред. В. М. Коссака. Харків : Право, 2020. 752 с.

254. Цивільне процесуальне право України: підручник для юрид. вузів і фак. / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, Є. Г. Пушкар та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 1999. 592 с.

255. Цивільне процесуальне право України (Особлива частина): підруч. / О. В. Гетманцев, Л. А. Кондрат'єва, Л. А. Остафійчук, А. Л. Паскар, І. Ю. Татулич; за ред. О. В. Гетманцевої. Чернівці : Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2022. 240 с.

256. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

257. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. В. В. Комарова. Харків : Одіссей, 2001. 816 с.

258. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, В. І. Білоусов та ін. ; За заг. ред. С. С. Бичкової. К. : Атіка, 2008. 840 с.

259. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. Н. В. Василюк, Б. І. Гулька, О. О. Кота. Київ : ВД «Дакор», 2021. 1028 с.

260. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2 т. / За заг. ред. С. Я. Фурси. К. : Видавець Фурса С. Я. ; КНТ, 2010. Т. 1. 1044 с.

261. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. д.ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М. М. Ясинка. Київ: Алерта, 2018. 604 с.

262. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар: Вид. 2-ге, перероб. та доп. / за заг. ред. д.ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М. М. Ясинка. Київ: Алерта, 2020. 810 с.

263. Цивільний процесуальний кодекс Української РСР від 18 липня 1963 року № 1500-06. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1502-06/ed19630718#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

264. Чорнооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. перероб. та допов. Київ : «Центр учбової літератури». 2014. 416 с.

265. Чурпіта Г. В. Захист сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства : монографія. Київ : Алерта, 2016. 434 с.

266. Шиманович О. Законна сила судового рішення. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 10. С. 98–102.

267. Штефан А. Принцип диспозитивності у цивільному судочинстві. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2020. № 5. С. 72–81.

268. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. 624 с.

269. Юраш І. І. Форма та зміст мирової угоди в цивільному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Випуск 69. С. 173–178.

270. Ярема А. Г., Давиденко Г. І. Новели цивільного судочинства. *Вісник Верховного Суду України*. 2007. № 1 (77). С. 15–23.

271. Ятченко Є. О. Укладення мирової угоди під час здійснення судочинства та у виконавчому провадженні. *Судова апеляція*. 2015. № 4 (41). С. 41–48.

272. Яцина В. Б. Принципи судового керівництва та диспозитивності в цивільному судочинстві: проблеми співвідношення та взаємозв'язку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 197–202. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/51.pdf (дата звернення: 01.05.2023).

273. Balynska O., Barabash O., Zabzaliuk D., Shehvtsov R., Stetsyuk N. Introduction of Artificial Intelligence in the Justice System: International Experience. *The Law, State and Telecommunications Review*. Vol. 15. No. 1. P. 58-69.

274. Civil Procedure Code of the Republic of Moldova of May 30, 2003 No. 225-XV (as amended and supplemented as of 11/17/2022). URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30397949#pos=6;-142 (date of application: 01.05.2023).

275. Demchenko S., Dryshliuk V., Tokarchuk L., Prytuliak V., Melekh L. Ensuring the right to a fair trial in commercial and civil proceedings in the information age. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22. Iss. 5. P. 507–514.

276. Kodeks postępowania cywilnego: Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Dz.U. z 2016 poz. 1822. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640430296/U/D19640296Lj.pdf> (дата звернення: 01.05.2023).

277. Prytyka Y., Izarova I., Kravtsov S. Towards Effective Dispute Resolution: a Long Way of Mediation development in Ukraine. *Asia Life Sciences*. 2020. Vol. 29 (1). P. 389–399.

278. Shtefan A. Y, Prytyka, Mediation in The EU: Common characteristics and Advantages Over Litigationю. *Intereulaweast*.2021. Vol. VIII (2). P. 175–190.

ДОДАТКИ

Додаток А

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Воробель У. Б. Повернення судового збору у зв'язку із залишенням заяви без розгляду в цивільному судочинстві України. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 2 (12). С. 46-56.

2. Воробель У. Б. Правовий механізм повернення судового збору у разі завершення розгляду без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 3 (13). С. 57–66.

3. Воробель У. Б. Повернення судового збору у зв'язку із закриттям провадження у цивільній справі. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. Том 3. № 95. С. 192–212.

4. Воробель У. Б. Закінчення наказного провадження без ухвалення судового рішення по суті заявлених вимог. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 115–120. URL : http://www.lsej.org.ua/4_2022/24.pdf

5. Воробель У. Б. Поважність причин неявки позивача в судове засідання як кваліфікуюча ознака залишення позовної заяви без розгляду: de lege lata і de lege ferenda. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 157. С. 74–92.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Воробель У. Б. Проблеми тлумачення категорії «належне повідомлення» в цивільному судочинстві науково-практичному семінарі. *Проблеми приватного права в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу* : збірник матеріалів науково–практичного семінару (м. Львів, 4 жовтня 2019 року). За заг. ред. І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів, «ГАЛИЧ–ПРЕС», 2019. С. 28–32.

7. Воробель У. Б. Процесуальні наслідки укладення медіаційної угоди щодо спору, що перебуває на судовому розгляді. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти*: матеріали IV Всеукраїнської за міжнародною участю науково-практичної конференції (м. Полтава, 23–24 жовтня 2019 року) : у 2–х ч. Полтава : Россав, 2019. Ч.1. С. 79–81.

8. Воробель У. Б. Процесуальні наслідки виявлення недоліків сплати судового збору в цивільному судочинстві. *Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання)* : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (22 листопада 2019 року). упор. Ю. М. Шевців. Львів: 2019. С. 55–57.

9. Воробель У. Б. Наслідки залишення зали судового засідання позивачем (на матеріалах судової практики). *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.)* : зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25–річчя створення ун–ту, Харків, 22 листоп. 2019 р. / МВС України, Харків. нац. ун–т внутр. справ. Харків, 2019. С. 90–92.

10. Воробель У. Б. Правові позиції Верховного Суду щодо застосування інституту залишення заяви без розгляду у разі повторної неявки позивача в судові засідання науково-практичної конференції. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : збірник матеріалів наук.-практ. конф. (м. Львів, 06 грудня 2019 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 248–253.

11. Воробель У. Б. Правові позиції Верховного Суду щодо визначення наслідків неявки позивача в підготовче засідання в цивільному судочинстві України. *Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці*. Випуск 20. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. С. 183–184.

12. Воробель У. Б. Процесуальні наслідки неявки позивача в підготовче засідання в цивільному судочинстві України. *Імплементція міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України* : збірник матеріалів III науково-практичного круглого столу (м. Київ, 14 травня 2020 р.) / наук. ред. Бобрик В. І. К.: Електрон. текст. дані. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. С. 56–61.

13. Воробель У. Б. Правові наслідки неподання позивачем витребуваних судом доказів: альтернативні варіанти дії суду за правилами цивільного судочинства України. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (13 листопада 2020 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 29–32.

14. Воробель У. Б. Процесуальні умови застосування інституту залишення заяви без розгляду у разі повторної неявки позивача в судове засідання. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 грудня 2020 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 396–399.

15. Воробель У. Б. «Коштів на марки не має»: сучасні реалії забезпечення реалізації законодавчо закріпленого права учасників справи на інформацію про дату, час і місце судового розгляду. *Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні*: зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький: Видавництво Хмельницького інституту МАУП, 2021. Вип. 10. С. 52–57.

16. Воробель У. Б. Застосування інституту повернення судового збору у разі повернення заяви з процесуальних питань без розгляду. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики*: матеріали Міжнародної конференції (в авторській редакції) (м. Маріуполь, 24 вересня 2021 року). Маріуполь, ДонДУВС. 2021. С. 42–46.

17. Воробель У. Б. Альтернативні підстави залишення заяви без розгляду в цивільному судочинстві України. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2021 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 28–31.

18. Воробель У. Б. Залишення заяви про перегляд заочного рішення без розгляду: проблемні моменти понятійного апарату. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2022 року) / за заг. ред.

М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 32–35.

19. Воробель У. Закриття заочного провадження у зв'язку з розпорядчими діями учасників цивільної справи. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 9 грудня 2022 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 285–288.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

20. Воробель У. Б. Процесуальні особливості повернення судового збору у разі завершення розгляду цивільної справи без ухвалення рішення суду. *Evropský politický a právní diskurz (European political and law discourse)*. 2021. Volume 8. Issue 5. С. 140–150.

21. Воробель У. Б. Процесуальні особливості закінчення провадження у справі, відкритого за заявою неповнолітньої особи, без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві України. *W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka: aspekty społeczno-prawne* / pod redakcją Anny Pawlak, Beaty Skwarek, Justyny Stadniczeńko. Warszawa : Wydawnictwo АЕН, 2020. S. 429–442.

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Перший проректор
 Львівського державного
 університету внутрішніх справ
 кандидат юридичних наук, професор
 полковник поліції

Тарас СОЗАНСЬКИЙ

2023

АКТ

08.06. 2023

Львів

№ 55

**Про впровадження результатів дисертації
 Воробель Уляни Богданівни на тему
 «Закінчення провадження без ухвалення
 рішення суду в цивільному судочинстві» в
 освітній процес ЛьвДУВС**

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти та методичної роботи кандидата юридичних наук, доцента Руслана СТРОЦЬКОГО;
- заступника начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук Галини САВЧИН;
- директора Інститут права кандидата юридичних наук, професора Івана КРАСНИЦЬКОГО;
- завідувача кафедра цивільно-правових дисциплін Інституту права доктора юридичних наук, професора Юрія ЮРКЕВИЧА;
- директора загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до наказу по університету від 24 березня 2021 року № 100 розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» (напрямок підготовки – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право) та наукові праці аспірантки кафедри цивільно-правових дисциплін Інститут права Воробель Уляни Богданівни за темою «Закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві».

Проаналізовано основні результати дослідження Воробель У.Б., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Воробель У. Б. Повернення судового збору у зв'язку із залишенням заяви без розгляду в цивільному судочинстві України. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 2 (12). С. 46-56.

2. Воробель У. Б. Правовий механізм повернення судового збору у разі завершення розгляду без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 3 (13). С. 57–66.

3. Воробель У. Б. Повернення судового збору у зв'язку із закриттям провадження у цивільній справі. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. Том 3. № 95. С. 192–212.

4. Воробель У. Б. Процесуальні особливості повернення судового збору у разі завершення розгляду цивільної справи без ухвалення рішення суду. *Evropský politický a právní diskurz (European political and law discourse)*. 2021. Volume 8. Issue 5. С. 140–150.

5. Воробель У. Б. Закінчення наказного провадження без ухвалення судового рішення по суті заявлених вимог. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 115–120. URL : http://www.lsej.org.ua/4_2022/24.pdf

6. Воробель У. Б. Поважність причин неявки позивача в судове засідання як кваліфікуюча ознака залишення позовної заяви без розгляду: de lege lata і de lege ferenda. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 157. С. 74–92.

7. Воробель У. Б. Проблеми тлумачення категорії «належне повідомлення» в цивільному судочинстві науково-практичному семінарі. *Проблеми приватного права в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу: збірник матеріалів науково-практичного семінару (м. Львів, 4 жовтня 2019 року)*. За заг. ред. І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів, «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2019. С. 28–32.

8. Воробель У. Б. Процесуальні наслідки укладення медіаційної угоди щодо спору, що перебуває на судовому розгляді. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти: матеріали IV Всеукраїнської за міжнародною участю науково-практичної конференції (м. Полтава, 23–24 жовтня 2019 року): у 2-х ч.* Полтава: Россава, 2019. Ч.1. С. 79–81.

9. Воробель У. Б. Процесуальні наслідки виявлення недоліків сплати судового збору в цивільному судочинстві. *Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання): збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (22 листопада 2019 року)*. упор. Ю. М. Шевців. Львів: 2019. С. 55–57.

10. Воробель У. Б. Наслідки залишення зали судового засідання позивачем (на матеріалах судової практики). *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.)*: зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту, Харків, 22 листоп. 2019 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 90–92.

11. Воробель У. Б. Правові позиції Верховного Суду щодо застосування інституту залишення заяви без розгляду у разі повторної неявки позивача в судове засідання науково-практичної конференції. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: збірник матеріалів наук.-практ. конф. (м. Львів, 06 грудня 2019 р.)* / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 248–253.

12. Воробель У. Б. Правові позиції Верховного Суду щодо визначення наслідків неявки позивача в підготовче засідання в цивільному судочинстві

України. *Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці*. Випуск 20. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. С. 183–184.

13. Воробель У. Б. Процесуальні наслідки неявки позивача в підготовчче засідання в цивільному судочинстві України. *Імплементція міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України*: збірник матеріалів III науково-практичного круглого столу (м. Київ, 14 травня 2020 р.) / наук. ред. Бобрик В. І. К.: Електрон. текст. дані. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. С. 56–61.

14. Воробель У. Б. Умови застосування інституту залишення заяви без розгляду у випадку повторної неявки позивача в судове засідання. *Юридична Україна*. 2020. № 5. С. 26–27.

15. Воробель У. Б. Правові наслідки неподання позивачем витребуваних судом доказів: альтернативні варіанти дії суду за правилами цивільного судочинства України. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (13 листопада 2020 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 29–32.

16. Воробель У. Б. Процесуальні умови застосування інституту залишення заяви без розгляду у разі повторної неявки позивача в судове засідання. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 грудня 2020 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 396–399.

17. Воробель У. Б. Процесуальні особливості закінчення провадження у справі, відкритого за заявою неповнолітньої особи, без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві України. *W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka: aspekty społeczno-prawne* / pod redakcją Anny Pawlak, Beaty Skwarek, Justyny Stadniczeńko. Warszawa: Wydawnictwo AEN, 2020. S. 429–442.

18. Воробель У. Б. «Коштів на марки не має»: сучасні реалії забезпечення реалізації законодавчо закріпленого права учасників справи на інформацію про дату, час і місце судового розгляду. *Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні*: зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький: Видавництво Хмельницького інституту МАУПІ, 2021. Вип. 10. С. 52–57.

19. Воробель У. Б. Застосування інституту повернення судового збору у разі повернення заяви з процесуальних питань без розгляду. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики*: матеріали Міжнародної конференції (в авторській редакції) (м. Маріуполь, 24 вересня 2021 року). Маріуполь, ДонДУВС. 2021. С. 42–46.

20. Воробель У. Б. Альтернативні підстави залишення заяви без розгляду в цивільному судочинстві України. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2021 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 28–31.

21. Воробель У. Б. Залишення заяви про перегляд заочного рішення без розгляду: проблемні моменти понятійного апарату. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*: збірник тез

доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2022 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 32–35.

22. Воробель У. Закриття заочного провадження у зв'язку з розпорядчими діями учасників цивільної справи. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 9 грудня 2022 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 285–288.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Воробель У.Б. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне процесуальне право», «Виконавче провадження» та «Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів ступенів вищої освіти «бакалавр» та «магістр».

Члени комісії:

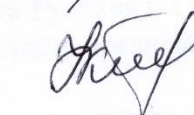
Руслан СТРОЦЬКИЙ

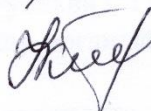
Галина САВЧИН

Іван КРАСНИЦЬКИЙ

Юрій ЮРКЕВИЧ

Ірина КРАВЕЦЬ

**КОЗІВСЬКИЙ РАЙОННИЙ СУД
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Соборна, 2, смт Козова, Тернопільська область, 47601, тел.(03547) 2-12-91,
e-mail: inbox@kz.te.court.gov.ua, web: <https://kz.te.court.gov.ua>

АКТ
реалізації результатів дисертації
ВОРОБЕЛЬ Уляни Богданівни на тему
«Закінчення провадження без ухвалення рішення суду
в цивільному судочинстві»
в практичній діяльності

Цим актом засвідчую, що результати дисертаційного дослідження ВОРОБЕЛЬ Уляни Богданівни на тему «Закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії по спеціальності 081 «Право», використовується у Козівському районному суді Тернопільської області при закінченні розгляду цивільних справ без ухвалення судового рішення по суті заявлених вимог.

На основі проведеного аналізу основних результатів дисертаційного дослідження Уляни ВОРОБЕЛЬ, встановлено, що автором здійснено комплексне дослідження інституту закінчення провадження без ухвалення рішення суду, зокрема, проаналізовано його правову природу та дано визначення таким правовим категоріям як закриття провадження у справі та залишення позову без розгляду, оцінено можливість та доцільність закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення рішення суду по суті заявлених вимог в наказному та окремому провадженнях, послідовно та ґрунтовно досліджена підстави закриття провадження у справі та підстави залишення позову без розгляду, виявлено прогалини та колізії правового регулювання цих цивільно-процесуальних інститутів.

Отримані автором результати мають важливе теоретичне і практичне значення та можуть слугувати основою для наступних наукових досліджень з цих питань. Є достатня емпірична база, вивчено й узагальнено матеріали судової практики щодо застосування норм законодавства, що регулюють закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення судового рішення по суті заявлених вимог.

Дисертаційне дослідження Уляни ВОРОБЕЛЬ є комплексним дослідженням інституту закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві, в якому вироблені науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення законодавства з метою створення умов для найбільш ефективної реалізації прав учасників цивільного судочинства.

Голова
Козівського районного суду
Тернопільської області

Оксана ГРИНОВЕЦЬ

АКТ
реалізації результатів дисертації
ВОРОБЕЛЬ Уляни Богданівни на тему
«Закінчення провадження без ухвалення рішення суду
в цивільному судочинстві»

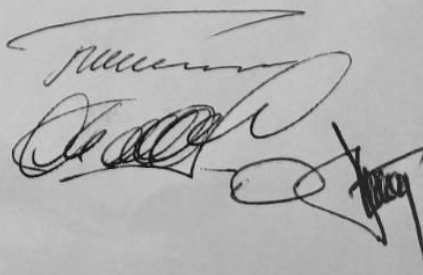
Комісія у складі: судді, секретаря судової палати в цивільних справах Вінницького апеляційного суду, доктора філософії в галузі права Шемети Тетяни Миколаївни, судді Вінницького апеляційного суду, кандидата юридичних наук Панасюка Олександра Сергійовича, судді Вінницького апеляційного суду Берегового Олександра Юрійовича, склали цей акт про те, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження Воробель Уляни Богданівни, аспірантки кафедри цивільно-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ, на тему: «Закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії по спеціальності 081 «Право».

Комісія вважає, що представлені пропозиції, отримані на основі проведеного комплексного дослідження поняття та правової природи інституту закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві, аналізу підстав закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичну значимість, є надзвичайно актуальними та заслуговують на увагу.

Воробель У. Б. запропонувала практичні рекомендації щодо удосконалення правового регулювання процедури закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення судового рішення по суті заявлених вимог в цивільному судочинстві, що можуть бути використані під час підготовки в межах аналізу судової практики методичних рекомендацій щодо застосування підстав, передбачених цивільно-процесуальним законодавством, закриття провадження у справі та залишення позову без розгляду.

Цей акт наданий для подання у спеціалізовану вчену раду із захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії по спеціальності 081 «Право».

Члени комісії:

Т. Шемета

О. Панасюк

О. Береговий

15.06.2023